

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

RİVAYETLERDE UYKU ADABI VE AHKÂM
HADİSLERİNDE UYKUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlayan
Hatice YERLİKAYA

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Fikret KARAPINAR

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice YERLİKAYA
	Numarası	158106031008
	Ana Bilim /BilimDalı	Temel İslam Bilimler/ Hadis
	Programı	Yüksek Lisans
	TezDanışmanı	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR
	Tezin Adı	Rivayetlerde Uyku Adabı ve Ahkâm Hadislerinde Uykunun Değerlendirilmesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Rivayetlerde Uyku Adabı ve Ahkâm Hadislerinde Uykunun Değerlendirilmesi başlıklı bu çalışma 13/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	DanışmanveÜyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Fikret KARAPINAR	
2	Prof. Dr.	Bilal SAKLAN	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Mustafa DEMİR	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice YERLİKAYA		
	Numarası	158106031008		
	Ana Bilim /BilimDalı	Temel İslam Bilimler/ Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	Rivayetlerde Uyku Adabı ve Ahkâm Hadislerinde Uykunun Değerlendirilmesi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hatice Yerlikaya

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hatice YERLİKAYA		
	Numarası	158106031008		
	Ana Bilim /BilimDalı	Temel İslam Bilimleri/Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
	TezDanışmanı	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR		
Tezin Adı	Rivayetlerde Uyku Adabı ve Ahkâm Hadislerinde Uykunun Değerlendirilmesi			

Allah insanı aciz ve zayıf yaratmış, hayatını idâme ettirebilmesi için insanoğlunu bazı şeylere muhtaç kılmıştır. Tıpkı nefes almak, yemek, içmek gibi uyumak da insanın ihtiyaçlarından birisidir. Allah, gündüz çalışıp rızkını arayan insanın gece dinlenebilmesi için uykuyu yaratmıştır. Kur'an-ı Kerim'de uyku, ölümle özdeşleştirilmiş, insanın uykusundan uyandığı gibi kabirden de öyle dirileceği anlatılmıştır.

Ayetlerde uyku kelimesi değişik terimlerle isimlendirilerek, sine ve nüâs, uykunun ilk evrelerine, rukûd ve hücu' ise son evrelerine tekabül etmektedir.

Hz. Peygamber uyumadan önce temizliğine azami şekilde özen göstermiş, değişik tedbirler alarak Allah'a öyle tevekkül etmiştir. Uykusunun son uykusu olabileceği düşüncesiyle dua ve zikri dilinden düşürmemiş, yatış şekillerini sağlığına ve uyku adabına uygun olarak düzenlemiştir. Sade ve mütevâzi hayat tarzını benimseyen Hz. Peygamber'in uyurken kullandığı eşyalar da bu minvaldedir. İhtiyaç dışı uyumamış, vaktini israf etmeden en güzel şekilde değerlendirmiştir.

Uykusunu, namaz ibadetine göre tertip etmiş, uyuyanın mükellefiyetinin olmadığını, fakat bile uyuyarak namaz vaktinin geçirilemeyeceğini ahkâm hadislerinde beyan etmiştir. Uyurken mahremiyet kurallarına önem vermiş, insanın bedeninin değerli olup koruması gerektiğini açıklamıştır. Her yönden insanlığa kılavuz olan Hz. Peygamber, uykusunda da insanlığa en güzel örnektir.

Anahtar kelimeler: Uyku, ölüm, ayet, ahkâm hadis.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Hatice Yerlikaya		
	Student Number	158106031008		
	Department	Basic İslamic Sciences/Hadith		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Fikret KARAPINAR		
Title of the Thesis/Dissertation	Sleeping Manners in Narrations and Evaluation of Sleep in Ahadith al Ahkam			

God created man to be incapacitated and weak. He made human being need some things in order to continue his life. Just like breathing and eating is one of the experiences that people need. God has created a sleep for the night to rest for the -people who seek for their sustenance. It has been told that the human who is identified with the sleep of the Qur'an as a reminder of his sleep will be resurrected from the tomb.

The word sleep in different termes sine and nūās first stages, rukūd and 'hücu' corresponds to the last stages.

He paid utmost attention to the cleanliness of the Prophet before he slept, taking different measures to put such trustings on Allah. His prayer and remembrance did not drop from the language of his sleep, and he arranged the forms of hospitalization in accordance with his health and sleep. The Prophet who adopts simple and modest life style is also used in sleeping. The most beautiful way without wasting time out of need.

He stated that he had not complied with the sleep worship according to his prayer and that he could not pass the prayer time in ahkâm hadiths. While the privacy of the body of the person, who gave importance to the rules of privacy. The Prophet is a guide to humanity in every way.

Keywords: Sleep, death, verse, ahkam ahadith.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ÖN SÖZ	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Yöntemi	1
2. Araştırmanın Konusuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar	2
3. Uykunun Tanımı ve Mahiyeti	2
4. Uykunun Evreleri	5
5. Uykunun İnsan Yaşantısındaki Yeri ve Önemi.....	8
I. BÖLÜM.....	12
UYKUYU KONU ALAN AYETLER	12
1.1. Uykuyu Konu Alan Ayetler	12
1.2. Uyku ile Ölüm Arasındaki İlişki	22
II. BÖLÜM	28
HADİSLER ÇERÇEVESİNDE HZ. PEYGAMBER'İN UYKUSU ve ÂDÂBI.28	
2.1. Uyumadan Önce Aldığı Önlemler	28
2.2. Uyumadan Önce Yaptığı Hazırlıklar	38
2.3. Uyumadan Önce Okuduğu Bazı Sûre ve Dualar.....	46
2.4. Uyuma Şekilleri	55
2.5. Uyurken Kullandığı Eşyalar.....	63
2.6. Uyandıktan Sonra Yaptığı İşler.....	66
2.7. Uykusunun Süresi	78
2.8. Uykusuzluğa ve Uykusunda Korkan Kişiye Tavsiye Ettiği Dualar.....	86
III. BÖLÜM.....	90
UYKUYU KONU ALAN AHKÂM HADİSLERİ	90
3.1. Ahkâm Hadisleri Kavramı	90
3.2. Uyuyan Kişinin Mükellefiyeti.....	91
3.3. Uyuyan Kişinin Abdest Alma Durumu	93
3.4. Cünüp Kimsenin Uykusu	98
3.5. İhtilam Olan Kişinin Durumu	102
3.6. Namazda Uykulayan Kişinin Durumu	107

3.7. Namazın Uyku Sebebiyle Kazaya Kalma Durumu.....	109
3.8. Uyuyana Karşı Namaz Kılmak	119
3.9. Uykunun Vitir Namazı ile İlişkisi	122
3.10. Uykuda Beden Mahremiyeti	125
DEĞERLENDİRME.....	128
SONUÇ	129
TABLolar.....	131
KAYNAKÇA.....	132
ÖZGEÇMİŞ	140

ÖN SÖZ

Uyku insanla var olagelmiş, insan hayatının önemli bir bölümünü kapsayan vazgeçilmez ihtiyaçlarından biridir. Uyumak, insan yaşantısında periyodik zamanlarda tekrar eden yeme, içme kadar gereksinim duyduğu tecrübelerdendir.

Uykunun insan hayatında önemine binaen Kur'an-ı Kerim'de bu konu yer almaktadır. Allah, rızkını arayan insanın dinlenmesi için uykuyu yarattığını belirtmekte; ayrıca uykuyu bir tür ölüme benzetmektedir.

Hız. Peygamber (s.a) de bir beşer olması hasebiyle, uykuya ihtiyaç hissetmiştir. Çalışmada Hız. Peygamberin (s.a) uykusu incelenmekte, uyumadan önce ve sonraki hazırlıklarına, ne gibi tedbirler aldığına, hangi duâ ve zikirleri okuduğuna, ne zaman ve ne kadar uyuduğuna dair sorular ile uykunun ahkâmıyla ilgili hadisler ele alınmaktadır.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmı, modern tıbbın elde ettiği verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda girişte, uykunun tanımı ve mahiyeti, evreleri, insan hayatındaki yeri ve önemi gibi konular incelenmiştir.

Birinci bölümde, âyetlerde uykunun ele alınış biçimi incelenmiştir. Uyku kelimesine karşılık gelen, "sine", "nüâs", "rukûd", "hücû" ve "sübât" sözcükleri ele alınmıştır. Birinci bölümün hazırlanışında, ilgili Kur'ân ayetlerinden ve tefsir kitaplarından yararlanılmıştır.

İkinci bölümde Hız. Peygamber'in (s.a) uykusu ve âdâbı konularına değinilmiştir. Hız. Peygamber'in uyumadan önce yaptıkları ve aldığı önlemler, okuduğu bazı dua ve sûreler, uyanınca yaptığı şeyler, yatış şekilleri, uyurken kullandığı eşyalar, uyku vakitleri ve uykusunda korkan veya uykusu kaçana tavsiye ettiği dualar/rivayetler eşliğinde şerh ve şemâil kitaplarından faydalanılarak hazırlanılmıştır.

Üçüncü bölümde ise ahkâm hadislerinde uyku konusu ele alınmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması adına ahkâm hadislerini kapsamına değinilmiştir. Ardından, uykunun abdeste etkisi, namaz kılarken uykusu gelen kişinin ne yapacağı,

cünüp kişinin uykusu, uykuda ihtilam olan kişinin durumu, bir namaz vakti boyunca uyuyakalıp namazını geçiren kişinin ne yapması gerektiğini, uyku ile vitir namazı arasındaki ilişki ve uykuda beden mahremiyeti gibi konular, hadis şerhleri çerçevesinde incelenmiştir.

Çalışmanın her aşamasında desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Fikret KARAPINAR'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hatice YERLİKAYA

Konya 2019

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser.
a.g.m.	Adı Geçen Makale.
bkz.	Bakınız.
çev.	Çeviren.
h.	Hicrî.
Haz.	Hazırlayan.
Hz.	Hazreti.
MR	Manyetik Rezonans Görüntüleme
NREM	Non Rapid Eye Movement.
Nu	Numara.
r.a	Radıyallahü anh.
REM	Rapid Eye Movement.
s.	Sayfa.
s.a	Sallallahü aleyhi ve sellem.
thk.	Tahkik.
tsz.	Tarihsiz.
ö.	Ölüm tarihi.
vd.	ve diğerleri.
vs.	vesaire.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Yöntemi

Hadis literatüründe Hz. Peygamber'in uykusu ve adabı konularına yer verilen pek çok rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in uykusunun nasıl olduğu, uyumadan önce yaptığı hazırlıkları, aldığı tedbirleri, sade yaşantısı müslümanlara örnek teşkil etmektedir. Hz. Peygamber uyumadan önce Allah'ın adını anmadan uyumamakta en değerli vakitlerini uyuyarak boşa geçirmemektedir. Allah Resûlü'nün yaşantısı, insanoğluna uyku ihtiyacını ibadete dönüştürerek değerlendirmesi yönündedir. Bunun içindir ki gerekli kaynaklardan faydalanılarak rivayetlerin incelenmesi, bir bütün halinde Hz. Peygamber'in bu konu ile ilgili hayatının yansıması görülecektir. Çalışmanın amacı dünya ve ahiret mutluluğunu Peygamber (s.a) ile yakalamak, akademik hayata katkıda bulunmaktır. Ayrıca çalışmanın amacına uygun sağlıklı veriler sunmak hedeflenmektedir.

Araştırma için Kütüb-i Sitte kaynakları belirlenmiştir. Bu kaynaklar tarama yöntemi ile taranmıştır. "Uyku" ile ilişkili rivayetler tespit edilmiş, uygun başlıklar altında bir araya getirilerek çalışma şekillenmiştir. Başlıklandırılan rivayetler ilgili şerh, şemail kaynaklarıyla değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bir hadisin birden çok rivayeti ile karşılaşıldığında, metindeki farklılıklar manayı değiştirmeyecek ölçüde ise, bu hadisler mükerrer kabul edilmiştir. Aynı metin, farklı sahabilerden rivayet edildiğinde, bu hadisler tekrar kabul edilmekle birlikte farklılıklar açıklanmıştır. Ele alınan metin birkaç kaynakta yer almışsa bu kaynaklara dipnotta yer verilmiştir. Değerlendirme bölümünde ele alınan metnin kaynaklarının sayısı belirtilmiş olup tespit edilen hadislerin sayıları ve sıhhat durumları ayrıca tablolar halinde gösterilmiştir. Bir rivayetin Buhârî ve Müslim'de veya sadece birinde geçmesi durumunda, bu müelliflerin sened konusunda titizlikleri göz önünde bulundurularak, sıhhat değerlendirmesi için başka bir kaynak kullanılmamıştır. Buhârî ve Müslim'de geçmeyen hadisler için Tirmizî'nin kanaatine, varsa Münzirî'nin (ö.656/1258) değerlendirmesine başvurulmuştur. Bahsedilen kaynaklarda hadislerin sıhhat durumları bulunamazsa Elbânî'nin görüşlerine yer verilmiştir.

Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) "Sünen" adlı eserinde "Ebvâbü'n-nevm" ile ilgili müstakil başlık mevcuttur. Ayrıca "Hadislerle İslam" adlı çalışmada uykuya dair başlık atılmış, bu çalışmalardan da yararlanılmıştır.

2. Araştırma Konusuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar

Araştırmamızla ilgili az sayıda makale bulunmakta, konu ile ilgili çalışmalar da gayet sınırlı olduğu görülmektedir. Uykuya dair ayetlerle ilgili birkaç makale olmasına karşın, bu konu ile ilgili yazılmış hadis araştırmaları yok denecek kadar azdır.

Abdurrahman Kasapoğlu'nun "Kur'an'ın Amaçları Açısından Uyku Hakkında Bir Değerlendirme" adlı makalesi bu konu ile ilgili bir giriş mahiyetinde olup ayetler çerçevesinde ele alınmaktadır.

Faruk Özdemir'in çevirisini yaptığı Bahammam S. Ahmed'in kaleme almış olduğu "İslami bir Perspektiften Uyku" adlı makale ise bu konu hakkında derin bir araştırma niteliği taşımamaktadır.

Uyku konusunu inceleyen İlahiyat sahası dışındaki çalışmalar ise uykunun psikolojik etkilerinin insan üzerindeki tesirlerine değinilmektedir. Hadis Bilim Dalındaki bu eksiklikler görülerek uyku konusunu araştırmak kanaati hâsıl olmuştur.

3. Uykunun Tanımı ve Mahiyeti

Uyku, insanın yaratılışından bu yana bünyesinde bulunan bir ihtiyaç olması sebebiyle daima merakları cezbeden bir konu olmuştur. İnsanlık uyku ile uzun zamandır ilgilenmiş, bu konuda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Uykunun çeşitli psikolojik tanımları yapılmıştır.

Uyku, dış uyaranlara karşı bilincin uyuştuğu, tepki gücünün zayıfladığı ve etkinliklerin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu¹ olarak betimlenmektedir. İnsan uyurken bilinç uyuşarak çevrede olanlardan habersiz bir hale gelmekte, iradesi zayıflamaktadır.

“Uyku, organizmanın çevreyle iletişiminin, değişik şiddette uyaranlarla geri döndürülebilir biçimde, geçici, kısmî ve periyodik olarak kaybolması halidir.”²

“Uyku, periyodik bir ihtiyaç olarak kendini gösteren ve nisbî bilinçsizlik ile istemli kasların devre dışı kalmasıyla tanımlanan, kendisi de belli bir periyodik düzene sahip olan fizyolojik durum”³ şeklinde de tanımlanmıştır.

Uyku, kişinin belli zamanlarda ihtiyaç hissettiği, kısmen bilincin ortadan kaybolduğu gereksinimlerindedir. Kişinin hem psikolojik açıdan hem de fizikî açıdan sağlıklı olabilmesi bağışıklığın güçlenmesi için uyumak gereklidir. Uyku vakitlerini periyodik düzene göre oturtmakta fayda vardır. Bu durum uyku kalitesi açısından önemli hususlardan biridir. Uykuya yapılan diğer tanımda:

Duyusal verilerin son derece azalıp, bilinç faaliyetinin ve gerçek bilincinin askıda kaldığı vaziyettir. Bunun sonucunda uyanıklık hali askıya alınmakta, beyin uyuşmaktadır.⁴

Uyku, algısal etkinliğin ve istençli devrimin kaybolmasıyla, genellikle çevrimsel olarak ortaya çıkan fizyolojik haldir.⁵

Uyku, organizmanın behavyoral (davranışsal) bir durumu ve muntazam, belirli aralarla tekrarlanan, kolaylıkla uyanıklık durumuna geçilebilen iç ve dış uyaranlarla derinliği değişebilen bir durum olarak tanımlamaktadır.⁶

¹ Enç, Mithat, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Karatepe Yayınları, Ankara 1990, s. 151.

² Kaynak, Hakan, *Uyku*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 19.

³ Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2009, s. 760.

⁴ Foulquie, Paul, *Pedagoji Sözlüğü*, çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul 1994, s. 516.

⁵ Gürün, O. A., *Psikoloji Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul tsz., s. 156.

⁶ Ziyalar, Adnan, *Psikiyatrik Semioloji ve Medikal Psikoloji*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı Yayınları, İstanbul 1981, s. 185.

Uyku, dış dünyaya olan duyarlılığın ve farkında oluşun azaldığı bir durumda faaliyetsizlik halinin geri dönüşüdür diye tarif edilmektedir.⁷

Psikolog ve psikiyatristlerin uykuyu tanımlarken, ön plana çıkardıkları özellikler şöyle özetlenebilir:

Uyku ânında dikkat çeken önemli durumlardan birisi de dış uyaranlara karşı bilincin uyuşması, dış dünyaya olan duyarlılığın ve farkında oluşun asgariye inmesidir. Nisbî bir bilinçsizlik halinin ortaya çıkması, bilinç faaliyetlerinin ve gerçek bilincinin askıya alınması, duyuşsal verilerin son derece azalıp, algısal etkinliğin kaybolması, organizmanın çevreyle iletişiminin kesilmesidir. Diğer bir önemli husus ise uykunun, istemli kasların devre dışı kaldığı, istemli devrimin kaybolduğu, beden pasif dinlenmeye geçtiği, etkinliklerin büyük ölçüde azaldığı bir faaliyetsizlik hali olmasıdır. Uyku hali ya da uyurken ortaya çıkan bütün bu durumlar, geçici, kısmî, değişik şiddette uyaranlarla derinliği değişebilen bir durumdur. Uyku, muntazam ve belirli aralıklarla tekrarlanan, periyodik bir düzene sahip olan, normal, fizyolojik bir ihtiyaç olarak kendini göstermektedir.⁸

Araştırmacılar son yıllarda uyku konusuna önem göstermekte, uyunduğunda meydana gelen değişiklikleri, ortaya çıkan halleri incelemektedirler. Nasıl uyunduğu konusu açıklığa kavuşturulmasına rağmen, niçin uyunduğunun, uykuda neler yaşandığının henüz aydınlığa kavuşturulmadığı görülmektedir. Uyurken neler yaşandığı tespit edilememekle beraber, kâbus görülen bir gece sonrasında yaşanan sersemlik gözle görülüp, hissedilebilmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmeler doğrultusunda uykuya ilişkin birçok veri elde edilmiş olmasına rağmen, öğrenileceklerin şimdiye kadar öğrenilmiş olanlardan çok fazla olduğu bir gerçektir. Bugün bilimsel, psikolojik ve fizyolojik bazı verilere sahip olursa da uykunun temel amacı tam olarak bilinmemektedir. XX. yüzyıla kadar uyku hakkındaki bilgiler,

⁷ Arkonaç, Sibel, *Psikoloji*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1993, s. 106.

⁸ Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'ın Amaçları Açısından Uyku Hakkında Bir Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, 4, s. 47.

hatırlanan rüyalardan kaynaklanmaktadır. Şimdi ise, beyin hareketlerinin elektronik gözleminin gelişmesiyle belli seviyede bilgi ve buluşlara ulaşıldığı görülmektedir.⁹

Gelişen teknoloji ile birlikte araştırmalar daha modern araçlarla devam etmektedir. Fakat elde edilen veriler uykunun mahiyeti ile ilgili tatmin edici bulgular değildir. Uyku ile ilgili cevabı bulunacak daha pek çok soru, zihinlerde yer almaktadır.

Uykunun tanımı ve mahiyeti adlı konular incelendikten sonra, uykunun evreleri incelenecektir.

4. Uykunun Evreleri

“Uyku, karmaşık, yüksek derecede organizasyon gösteren, birçok iç ve dış faktörden etkilenen, belli dönemlerinde beynin uyanıklık kadar aktif olduğu, geri dönüşümlü bir bilinçsizlik ve seçici yanıtsızlık özellikleri gösteren bir süreçtir. Tüm vücudu ilgilendiren etkileri olsa da uyku beynin bir işlevidir ve beyin dalgaları sonucu kas ve göz hareketleri etkilenir.”¹⁰

“EEG (elektroensefalografi) ile beynin elektriksel aktivitesi, EMG (elektromyografi) ile kasın dinlenme durumunda kasılıp gevşeme durumu ve EOG (elektrookülog) ile göz hareketleri tespit edilerek uykunun evreleri belirlenmektedir. Bu elektrofizyolojik sonuçlar, uykunun aktif bir süreç olduğunu da göstermektedir.”¹¹

Uyku hızlı göz hareketlerinin yani REM (rapid eye movements) ortaya çıkmasına göre non-REM ve REM uykusu olarak iki farklı dönemden oluşmaktadır.

⁹ Dee, Nerys, *Rüyaları Anlamak*, çev. Nilüfer Kavalalı, İlhan Yayınevi, İstanbul, 1997, 17; Alper, Yusuf - Bayraktar, Erhan - Karaçam, Özgür, *Herkes için Psikiyatri*, Era Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 277.

¹⁰ Enç, Nuray, Kurt, Seda, “Yoğun Bakım Hastalarında Uyku Sorunları ve Hemşirelik Bakımı”, *Türk Kardiyol Dern Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi*, 2013; 4/(5), s. 2.

¹¹Balcı, Kadriye, “Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi’nde Çalışan Yetişkin Bireylerin Beslenme Durumları ile Uyku Kalitesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi”, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beslenme ve Diyetetik Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017, s. 5.

Non-REM (REM dışı uyku dönemi) uykusu da EEG aktivitesindeki değişikliklere göre dört evrede ortaya çıkmaktadır. Bu evreler non-REM I, non-REM II, non-REM III ve non-REM IV olarak adlandırılmaktadır. Uyku non-REM I ile başlayıp derinleşerek önce evre II, sonra evre III ve son olarak da evre IV aşamasına geçmektedir. Non-REM evre IV'ü REM uykusu, bunu da tekrar evre II uykusu takip etmektedir. Gece boyunca 4-6 kez tekrarlayan döngüler halinde evreler değişmektedir. Uykunun sonuna doğru REM uykusunun süresinin uzadığı görülmektedir.¹²

REM uykusu denilen hızlı uyku devresi hafif bir korteks uykusu olup, uyanıklığa çok yakın bir evredir. Kalp atımı, solunum, kan basıncı ve bazal metabolizma hızı artmaktadır.¹³

REM uykusu, genel olarak gece uykusunun yüzde 15-25'ini oluşturmakta rüyalar bu dönemde görülmektedir. Bu evrede göz iki yana hareket etmekte ve bu durum dışarıdan gözlemlenebilmektedir. Gece içerisinde normal bir erişkin 3-5 kez REM dönemi yaşayabilmektedir. Bu dönemden yoksun kalan birey psikiyatrik bozukluklar görebilmektedir. REM uykusu bu nedenden dolayı ruhsal dinlenmenin gerçekleştiği dönem olduğu düşünülmektedir. Normal ve sağlıklı bir uyku için, hem bu dönemlerin belli bir sıra izlenmesi, hem de her dönemin gece boyu toplamının belli bir miktara ulaşması gerekmektedir.¹⁴

NREM ve REM uykusundaki fizyolojik değişiklikler şöyle sıralanabilir:

a) NREM uykusundaki fizyolojik değişiklikler

1-Arteriyel kan basıncı düşer.

2-Kalp hızı azalır.

3-Solunum sayısı azalır.

¹² Yalın, Hayat, "Yoğun Bakımda Uykusuzluk", *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul 2016; 20/(1), s. 9-10.

¹³ Taşkiran, Nihal, *Gebelerde Uyku Kalitesinin Değerlendirilmesi*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2009, s. 12-13.

¹⁴ Taşkiran, *a.g.m.*, s. 12-13.

4-Sindirim sistemi aktivitesi nadiren artar.

5-İskelet kasları gevşer.

6-Bazal metabolizma hızı yüzde 10-30 azalır ve vücut ısısı düşer.¹⁵

b) REM uykusundaki fizyolojik değişiklikler

1-Organize ve canlı düşlerin görüldüğü devredir ve hatırlanır.

2-Zor uyandırılır veya kişi kendiliğinden uyanır.

3-Tonik kas aktivitesi çok az, el, ayak ve yüz kaslarında seyirme/titreşim şeklinde kasılmalar olabilir.

4-Kas ve solunum hızı sıklıkla artar ve düzensizdir.

5-Az sayıda düzensiz kas hareketi vardır.

6-Hızlı göz hareketi olur.

7-Beyin metabolizması artar.

8-Alt çene gevşer.¹⁶

NREM uykusu ile REM uykusu döneminde insan vücudunda fizyolojik değişiklikler meydana gelmektedir. NREM uykusu döneminde vücut faaliyetlerinde çoğunlukla azalmalar olmaktadır. Kalp hızı, kan basıncı, solunum sayısı azalmaktadır. Metabolizma hızı da azalır ve vücut ısısı düşmektedir. Bir nevi yorulan vücut bu dönemde faaliyetlerini yavaşlatarak kendini dinlenmeye almaktadır.

REM uyku dönemi uykunun derin olduğu, rüyaların görüldüğü vücutta kasılmaların, seyirmelerin olduğu dönemdir. Uyurken alt çene gevşediği için uyuyan kişide ağız açılmaları meydana gelmektedir. Bu iki dönemi rahat ve huzurlu

---

¹⁵ Enç, Nuray, Kurt, Seda, "Yoğun Bakım Hastalarında Uyku Sorunları ve Hemşirelik Bakımı", s. 3.

¹⁶ Enç, Nuray, Kurt, Seda, "Yoğun Bakım Hastalarında Uyku Sorunları ve Hemşirelik Bakımı", s. 3.

uyuyarak geçiren birey, uyku sonrası yaşamını daha kaliteli bir şekilde geçirmektedir.

Uyku, insan yaşantısında vazgeçilmez bir unsurdur. Uykunun insan hayatındaki yeri nedir ve neden önemlidir? Bu konu takip edilen başlıkta incelenecektir.

5. Uykunun İnsan Yaşantısındaki Yeri ve Önemi

Uyku, insanın hayatında yeme, içme, solunum yapma gibi temel ihtiyaçlarından biridir. Uyku sırasında kaslar gevşemekte, tansiyon düşmektedir. Kalbin atışı yavaşlamakta, enerji metabolizması dinlenme haline geçmekte veya normal zamankinden daha yavaş çalışmaktadır. Solunum hareketlerinde çok az denecek kadar değişiklikler olmaktadır.¹⁷

Fizyoloji uzmanları uykuyu beynin belirli merkezlerinin meydana getirdiği etkin bir süreç olarak değerlendirmektedirler. Gerçekten de beyinde bulunan uyku merkezlerinin mekanik ya da kimyasal yollarla uyarılması uyku sonucunu doğurmaktadır.¹⁸

Uyuyan kişinin duyarlılığı, tat ve koku alma alanlarında azalmaktadır. Ses, dokunma acı alanlarındaki azalma ise daha azdır. Bu sebeple uyuyan bir kişide acıya (örneğin iğne batırılması), sese (gürültü), dokunmaya (çarpma, vurma) ilişkin uyarılar buruna koklatılan sert bir kokudan daha etkili olmaktadır. Uykunun derinliğinin ise kişiden kişiye değiştiğini göz önüne alan bilim insanları gecenin çeşitli saatlerinde bunu ölçmüşlerdir. Bu deneyde uyanmayı sağlamak için madenden yapılmış cisim belirli yüksekliklerden yere atmışlardır. Uyuyan kişinin uyanmasını sağlamak için bu maddenin atıldığı yüksekliği derece derece yükseltmişlerdir. Bu deney gecenin her saatinde uykunun yoğunluğunun aynı olmadığını göstermiştir. Ayrıca küçük çocuklarda ve erginlerde yoğunluğun değiştiği görülmüştür. Erginlerde

---

¹⁷ Yüksel, Türkan, *Sağlık Ansiklopedisi*, Tercüman Gazetecilik Matbaacılık, İstanbul 1982, s. 379.

¹⁸ Yüksel, *Sağlık Ansiklopedisi*, s. 379.

ilk saatin sonuna doğru yoğunluk en yüksek noktaya ulaşmaktadır. Küçük bir çocukta ise ilk yoğunluk en yüksek noktaya ilk yarım saatin sonunda ve sekizinci veya dokuzuncu saate doğru yani uyanmadan az önce ulaşır. Ancak ister küçük ister büyük olsun, çok yorgun ya da sinirli kimselerde uyku eğrisi değişiklik gösterebilmektedir.¹⁹

Kişinin ne kadar uyku uyumasının yeterli olabileceği uzmanlar tarafından araştırılmıştır. Yeterli uyku süresinin, kişinin yaşına, cinsiyetine, beslenmesine, fiziksel aktivitesine, sağlık koşullarına, çevresel faktörlere ve kişisel özelliklerine göre farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Yeni doğanların (0-3 ay) günde 14-17 saat; bebekler için (4-11 ay) günde 12-15 saat; okul öncesi çocukların (3-5 yaş) günde 10-13 saat; okul çağındaki çocukların (6-13 yaş) günde 9-11 saat uyumaları önerilmiştir. Gençlerin ise (14-17 yaş) günde 8-10 saat; genç yetişkinlerin (18-25 yaş) günde 7-9 saat; yetişkinlerin (26-64 yaş) günde 7-9 saat; yaşlı yetişkinlerin ise günde 7-8 saat uyumaları tavsiye edilmiştir.²⁰

Uykunun hafızaya olan etkisi de araştırmalara konu olmuştur. Almanya'da yapılan bir araştırmaya göre, iki yüz kadar bebeğe yeni bir hareket gösterilmekte ve bu hareketi hatırlama dereceleri ölçülmektedir. Bu yeni hareketi görüp hemen uyuyan bebeklerin uyumayan bebeklere oranla çok daha iyi öğrendikleri gözlemlenmektedir. Araştırmacılar bunun sebebini ise öğrendiklerinin hemen arkasından gelen uyku ile hafızanın daha güçlenmesine bağlamışlardır.²¹

Böylesi deneyler sadece bebekler üzerinde değil, yetişkinler üzerinde de uygulanmıştır. Psikiyatr Robert Stickgold öğrencileri üzerinde yaptığı ayrıntılı deneylerde yeterli uyku alan ve almayanları değerlendirmiştir. Bu deney sonucunda uykunun hafıza ve öğrenme yeteneklerine ne kadar büyük etkisi olduğu anlaşılmıştır. Kişi 24 saat uyumayıp sonrasında ne kadar uzun uyusa da o kadar faydası olmadığı ortaya çıkmıştır. Colorado'da Doktor Scott Killgold uykunun, emosyonel, yani duygusal fonksiyonlar üzerinde de çok önemli etkisi olduğunu göstermiştir. Karar

¹⁹ Yüksel, a.g.e., s. 379.

²⁰ Balcı, Kadriye, “Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi’nde Çalışan Yetişkin Bireylerin Beslenme Durumları ile Uyku Kalitesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi”, s. 8.

²¹ Tuzcu, Volkan, “Uyku Sadece Dinlenmek İçin Mi?”, *Lalegül Dergisi*, 5/49, s. 81-82.

vermekte önem taşıyan beynin bir bölgesinin 24 saat uykusuzluk sonrası tamamen çalışmayı durdurduğunu gözlemlenmiştir. 24 saat uykusuz kalanlarda ise, yapılan fonksiyonel beyin MR'ları, tıpkı beyin felci geçirenlerdeki gibi beynin bu bölgesinin fonksiyonunun tamamen durdurduğunu göstermiştir. Dolayısıyla uykusuz bir insanın beyni, felç geçirmiş insan beyni gibidir.²²

Uykunun bireylerin sağlık durumlarının sürdürülmesinde, bağışıklık kazanılmasında önemli rolü vardır. Uyku sadece beynin, dinlenmesi olarak değerlendirilmemelidir. Böbreklerden fosfat salınması, büyüme ve adrenal bez hormonlarının salgılanması, vitamin kullanımı ve deri onarımı gece uykusunda oluşmaktadır.²³

Genel olarak non-REM uykusunun bedeni, REM uykusunun ise zihni yenilediği kabul görmektedir. Non-REM uykusu boyunca büyüme hormonu salgılanmaktadır. Büyüme hormonunun amino asitlerin hücreye geçmesinde ve protein sentezinde rolü vardır. Özellikle gece uykusunda büyüme hormonunun salgılanması sırasında yaraların kapanması ve vücut içerisinde onarımı mevcuttur. Uyku ayrıca stresi ve kaygıyı azaltmakta ve gidermektedir. Hasta olan bireylerin normalden daha fazla uykuya ihtiyaçları vardır. Hastalık sırasında yeterli uykunun alınmasının iyileşmeyi kolaylaştırdığı görülmektedir.²⁴

İnsan uykuya dalacağı vakit beynindeki bütün endişeleri bir kenara bırakarak uyuması gerekmektedir. Uykuyu meydana getiren beyin uyarımının noksanlığı, kanın azalması, kalp, teneffüs, hazım hareketlerinde yavaşlama olduğundan dolayıdır ki uyunacağı zaman, sinir merkezinin duyularla heyecanlandırılmaması gerekmektedir. Dolayısıyla tam bir sakinlik ve dinginliğin hüküm sürdüğü gecelerdeki uykular, verimli ve kaliteli olmaktadır.²⁵

Uyku insan yaşantısında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla pek çok ayet ve hadiste geçmektedir. Allah, uykuyu insanların dinlenmesi için yaratmış ve

²² Tuzcu, "Uyku Sadece Dinlenmek İçin Mi?", s. 81-82.

²³ Yalın, "Yoğun Bakımda Uykusuzluk", s. 10-11.

²⁴ Yalın, a.g.m., s. 10-11.

²⁵ Sunar, Cavit, "Beynimizin Ruhsal Mucizeleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/1, s. 162.

yarattığının ihtiyacına göre fitratına aktarmıştır. Birinci bölümde ayet ve hadislerde uyku anlamına gelen sözcükler ele alınacak ve bunlar izah edilmeye çalışılacaktır.

I. BÖLÜM

UYKUYU KONU ALAN AYETLER

Uykunun Arapça karşılığı olan kelimeler bu bölümde incelenmektedir. Bu kelimeler ‘nevm’, ‘nüâs’, ‘rukûd’ ve ‘hücû’ sözcükleridir. Her biri uykunun değişik evrelerine tekabül etmektedir. Ayetler ve hadis metinlerinde uykudan bahsedilirken bu kelimelerin kullanıldığı görülmektedir.

1.1. Uykuyu Konu Alan Ayetler

Arapçada uyku kavramını ifade etmek üzere bilinen adıyla “nevm” kelimesi kullanılır. Nâme, yenâmü, nevmen ve niyâmen şeklinde gelir. Uyuyan kişiye nâim denilir.²⁶ Kelime kökü itibariyle nâme fiili hareketin dinmesi, durgunluk anlamına gelir.²⁷

“en-Nevm” kelimesi farklı bakış açılarına göre doğru olan çeşitli yönlerde açıklanmıştır.

a) Kendisine çıkan buhardaki rutubetlerin etkisiyle, beyindeki sinirlerin gevşemesidir.²⁸

b) Allah’ın ölüm gerçekleşmeden bir nefsin ruhunu tutması, alması olduğu söylenmiştir.²⁹

c) Bir görüşe göre de uyku, ‘hafif ölüm’, ölüm de bir tür ağır ‘uyku’ denilmiştir.³⁰

²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut 2010, XII, 595.

²⁷ Çağrıçı, Mustafa, “Uyku”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, XXII, 244.

²⁸ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2016, s. 1479.

²⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 1479.

³⁰ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 1479.

“Kişinin kaygısı, endişesi olmaması durumunda” "nâme" fiili kullanılır (endişesi uyudu yani dindi). Elbise eskidiği, yıprandığı, yırtıldığı zaman "name's-sevbu"; çarşı pazar durgun, hareketsiz, kesat olduğunda "nâmeti's-sûk"; rüzgâr dindiği zaman “nâmeti'r-rîh” denilir. “En-nüvemetü” kelimesi tanınmayan adı anılmayan kimse; “el-menâmetü” sözcüğü ise içinde uyunan elbise (pijama, gecelik) anlamında kullanılır. Bu gibi durumlar, uyanıklığın zıddı olan bir tür uykulu olma halidir.”³¹ Ayrıca “nâmeti'n-nâru”; ateşin sönmesi, “nâmeti'ş-şâtü” (koyun öldü) ve diğer hayvanların ölümü için de “nâme” fiili kullanılır. Hz. Ali Hâricilerin öldürülmesine teşvik etmek için, “Onları gördüğünüz yerde öldürün.” demiştir. Öldürmek kelimesini kullanırken nâme fiil kökünü kullanmıştır.³²

Sabah ezanında okunan *es-Salatü hayrun min'en-nevm* (namaz uykudan hayırlıdır) ifadesinden dolayı müslümanlar, “نم” fiilini yakından tanımaktadırlar. Bu sebeple kulaklarında nevm kelimesine bir aşinalık bulunmaktadır. “nâme” fiili; “dinlenmek, sakin ve hareketsiz olmak, sükûn bulmak, sönmek, kesilmek, ara vermek, tatil yapmak, istirahat etmek” gibi birtakım hakiki ve mecâzî işleri ifade etmede de kullanılmaktadır.³³

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok ayette “nâme” fiilinin yer aldığı görülmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi uykunun gittikçe derinleşen ve birbirini izleyen evreleri bulunmaktadır. Bunların her birine Arapça'da ayrı bir ad verilmektedir. Ayet ve hadislerde uyku karşılığı olarak daha çok sine, nûâs ve nevm'in yanında rukûd kelimeleriyle bunların türevlerinin kullanıldığı da görülmektedir. Bu uyku evrelerinin ilki olan 'sine' kelimesini inceleyelim:

1-Sine: Bu sözcük derin bir uyku hali değil, uykunun başlangıç halidir. Uyuyan kişinin uykusunun henüz gözlerde olma durumudur. “Sine” ve “nevm”

³¹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 1479.

³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XII, 598.

³³ Yardım, Ali, *Peygamberimizin Şemâili*, Damla Yayınevi, İstanbul 2015, 335.

kelimeleri arasındaki fark budur.³⁴ Gözün süzölmeye başladığı, dimağla belirip henüz gözden kalbe geçmeyen uyku ağırlığı anlamına gelir.³⁵

“Sine” kelimesi ayette *lâ te'huzühü sinetün ve la nevm* cümlesiyle geçer. Âyette:

*O'nu ne gaflet basar ne uyku...*³⁶ anlamına gelir.

Sadece yaratılmışlara has olan âcizlik durumu Yaratıcıya yaraşmaz. O'nu ne gaflet basar ne de uyku durumu. Buradaki sine kelimesi uykuya geçme, ilk uykuya dalma halidir. Allah ise bu tür bir eksiklikten münezzehtir.

Uykuyu karşılayan diğere bir kelime nüâstır.

2-Nüâs: “Uykunun biraz daha derinleşip göze geçmesinden sonra, organlarda beliren uyuşukluk” manasında kullanılmaktadır.³⁷ Ayrıca nüâs türü uykunun gözlerde başlayıp yavaş yavaş kişinin şuurunu etkileme aşamasıdır. Yani derin uyku hali değil, uykuya geçme aşaması olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca sözlüklerde “nüâs” kelimesi “piyasanın durgun olması, denizin sakin olması” gibi anlamlara da” gelmektedir.³⁸

Nüâs kelimesi uykunun başlangıcı ve insanın uykuya ihtiyaç hissetmesidir. Nüâs halini tecrübe eden kimseler derin uykuya dalmadıklarını ifade etmektedirler. İmızganma, uyuklama halidir ki, keyfine düşkün olan insanlar buna şekerleme yapmak demektir.³⁹

Kur'an'da iki ayette "nüâs" sözcüğü kullanılmaktadır. Bedir savaşı sırasında Allah, müminlerin kalbinden korkuyu almak için, onlara bir uyuklama hali vermektedir. Bu ayet şöyledir:

³⁴ İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1398, s. 93.

³⁵ Çağrııcı, “Uyku”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXII, 244.

³⁶ Bakara, 2/255.

³⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 1449.

³⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 233.

³⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 1449.

*Katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya (nüâs) daldırıldığını hatırla.*⁴⁰

Ayette, Bedir savaşı esnasında cesaret gösteren mü'minlere bir yardım olsun diye Allah'ın onlara uyuklama hali (nüâs) indirdiğinden bahsedilmektedir. Bu durum Allah'ın müslümanlara bir yardımı ve rahmetidir.

Müfessirlerin bazılarına göre ayette, savaş boyunca sebatkâr davranan müslümanlar anlatılırken nüâs terimi kullanılmıştır. Bu sözcük (lafzen, uykudan önce gelen uyusukluk) anlamında anlamında anlaşılmıştır. Bazılarına göre ise “nüâs” ayette, mecaz anlamda kullanılmış ve iç sükûneti mânâsındadır.⁴¹

Diğer bir ayette:

*Sonra o kederin arkasından O size bir güven indirdi. Bir başka grup kendileri hakkında (kendi canlarını nasıl kurtaracaklarını) düşünürken uyuklama (nüâs) hali bir kısmınızı kaplıyordu.*⁴² diye geçmektedir.

Uhud savaşı esnasında sıkıntılı ortamdan sonra Allah müslümanlara “nüâs” türü uyku vererek yardım etmiştir. Yardım verilen kimseler öyle bir güven duygusu yaşamışlardır ki, acı içinde olmalarına rağmen kendilerini güvende hissetmişlerdir. Bu durumu yaşayan Ebû Talha (r.a) savaş bitiminde uyuyarak kendilerini, kılıçlarını ellerinden bırakacak kadar güven içinde ve emin hissettiklerini anlatmıştır.⁴³

Âl-i İmrân sûresinin 154. ayetinde Bedir savaşında Allah'ın iman eden kimselere güven telkin ettiği ve bu sayede uyuklamaya başladıkları, Enfâl suresinin 11. ayetinde ise Uhud savaşında, Allah'ın onlara bir uyuklama hali verdiği ve bu uyuklama halinin korkuyu giderdiği, güven ve iç huzurunu sağladığı anlatılmıştır. Ayetlerden nüâs türü uyku sebebiyle “güven doğmuştur” anlamı çıkmakta, daha doğrusu yapılan yorumlar bu doğrultudadır. Eğer Allah önce uyuklama vermiş ve uyuklama da güven duygusu doğurmuşsa, uyku güvenin sebebi sayılabilir. Eğer önce

⁴⁰ Enfâl, 8/11.

⁴¹ Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul tsz. s. 120.

⁴² Âl-i İmrân, 3/154.

⁴³ Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, I, 303.

güven duygusu vermiş ve bu güven duygusu uyuklayabilme imkânı sağlamışsa, güven duygusu nasıl olsa bir şekilde verilmiş, uykuya ne gerek var, diye bir soru akla gelmektedir. Aslında güven duygusunun uyuklamaya imkân sağlaması da uyuklamanın güven ve iç huzuru doğurması da kabul edilebilir sonuçlardır. Savaşlarında sonunda nüâs uykusu ashâbı rahatlatmıştır.⁴⁴

Savaştan sonra yaşanan gerilimin azaltılması için Allah ashâba dinlendirici ve güven telkin eden bir uyku vermiştir. Eğer kişi de gerilim ve stres çok olursa bunlar, uykuyu engelleyebilecek niteliktedir ve şiddetli uyarılar uykuyu geciktirirler. Aşırı uyarılma sonucunda kişinin dış dünyayla olan ilgisini kesmemesi, uyuma güçlüğüne yol açar. Örneğin, korunma ihtiyacı, güven arayışı, duygulanma ve zihin faaliyeti yaratır. Uyuyabilmek için zihni gerilim yaratan bu durumdan kurtulmak gerekir. Fakat öte yandan korku ve güvensizlik ortamında uyuklayabilmek için, duyuların ve bilincin aktif faaliyetine geçici bir süre ara vermesi, korku ve güvensizlik sebeplerini belli bir süre için bile olsa dikkate almaması, gözden kaçırması lazımdır. Çünkü korkunun bir biçimde zihinden geçici olarak çıkartılması, unutulması yeniden güven ve iç huzuru elde etmek için kişiye zaman kazandırabilir. Allah tarafından iman edenlere, güvenin mi, yoksa uykunun mu önce verildiğini tartışmak yerine, ayetlerde birbirini takip eden bir süreçten söz edildiğini söylemek yanlış olmaz. Allah bir şekilde onların zihinlerinden korkuyu uzaklaştırmış, güven hissini sağlamış ve uyuklama gerçekleşmiştir. Uyuklama ile duyulardan ve zihinden uzaklaştırılan güvensizlik duygusu iyice kalpten kazanmıştır. Başlangıçta bir şekilde verilen güven duygusu, uyuklama sayesinde sağlam bir şekilde pekiştirilmiştir. Savaş ortamında (çarşıma öncesi) nüâsı (uyuklamayı) tecrübe eden sahabilerin anlattığına göre uyuklayan kimseler ellerinden kılıçlarını düşürmekte, sonra bunu fark edip yeniden alabilmektedirler. Bu durum uykunun derinliğine ilişkin ipuçları vermektedir. Uyuklama, bilinçli, istemli eylemlerle kesilmektedir. Uyuklamaya başlayan kılıcının elinden düştüğünü fark etmekte ve onu yeniden kavrayacak eyleme yönelmektedir. Uyuklamakta olanların uyanabilmesi için şiddetli uyarılara ihtiyaç duyulmamakta, kılıcın elden düşürülmesi gibi uyarılar, uyanıklık haline yeniden dönebilmeye olanak sağlamaktadır. Ayrıca düşman saldırısı ile karşı karşıya olan, güvensizlik

⁴⁴ Kasapoğlu, Abdurrahman, a.g.m., s. 67-68.

içinde bulunan kimselerin derin bir uykuya dalmaları zor gözükmetedir. Uyuqlama olmakla birlikte düşmanın hareketlerine karşı tetikte, düşman saldırısına karşı hazırlıklı bir tutum içerisindeydiler. Sadece üzerlerindeki bitkinliği, yorgunluğu giderecek türden duyuları ve sınırları gevşetecek, güvensizlik düşüncesini zihinden silecek, unutturacak tarzda bir uyuqlamayla karşı karşıya kaldılar. Uyuqlamanın yaşandığı ortam ve koşullar, uyuqlayanların aktardığı tecrübeler, bu kişilerin derin bir uykuyu uyuduğunu gösterir nitelikte değildir.”⁴⁵

Âyetteki nüâs, modern uyku bilimcileri tarafından tanımlanan evre-1 ve evre-2 uykusuna karşılık gelebilecek olan kısa bir uyuqlama (şekerleme) anlamına gelir. Son zamanlarda kısa bir uyuqlamanın, ışıkların kapalı olduğu zaman ile evre-1’in başlangıcı arasında meydana gelen kan basıncındaki temel değişikliklerle, stresi ve kan basıncını (KB) azaltabileceği ileri sürülmüştür.⁴⁶

Âyetlerde ve hadislerde uyku anlamına gelen diğer bir kelime rukûddur. Şimdi rukûd kelimesi incelenecektir.

3-Rukûd: “Rakade” fiilinden türemiş olup hoş, güzel, tatlı bulunan veya görülen uyku anlamlarına gelir. Fiil olarak (hoş, güzel veya tatlı bir kısa uyku çekti; ya da gece veya gündüz uyudu) anlamında “rakade, yer kudü” şeklinde kullanılır. Bu fiilin mastarı “rukûdün” şeklinde gelmektedir. Uyuyan kişiye ise “râkîd” denmektedir.⁴⁷

Dilcilerden bazıları rukûd kelimesine “gece uykusu”, rukâd kelimesine ise “gündüz uykusudur” demişlerdir. Bazıları ise rukûd ve rukâd kelimelerinin Arapça’da gündüz ve gece uykusu manasına geldiğini söylemişlerdir.⁴⁸

Ayette anlatıldığına göre kâfirler şöyle diyecektir:

*Yazık bize! Kim uyuduğumuz (yattığımız) yerden bizi kaldırdı.*⁴⁹

⁴⁵ Kasapoğlu, Abdurrahman, a.g.m., s. 67-68.

⁴⁶ Bahammam, Ahmed S., “İslâmî bir Perspektiften Uyku”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Faruk Özdemir, 2013, II, 362.

⁴⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 630.

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 183.

Kâfirler kıyamet günü dirildikleri vakit *merkadînâ* kelimesini kullanacaklardır. Sonra onlara melekler:

*Rahman'ın vaat ettiği gün bugündür.*⁵⁰ diyeceklerdir. “Merkad” kelimesinin anlamı da muhtemelen kabirdir, çünkü uyku ölümün kardeşidir.⁵¹

Rukûd kelimesinin geçtiği diğer bir sûre Kehf sûresidir. Sûrede zalim kraldan kaçan yedi gencin bir mağaraya sığınması anlatılmıştır. Bu gençler mağarada uzun süren uykuya dalmışlar ve dünyadan habersiz bir şekilde uyumuşlardır. Kıssada, yedi gencin mağarada uzun süre uyuması anlatılırken rukûd kelimesi kullanılmıştır.

Ayette geçen uykunun bu sözcük ile nitelendirmesinin sebebi Kehf ashabının ölüm halini göz önünde bulundurmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira onların ölmüş olduklarına inanılmaktadır. Onların uykusu ölümlle mukayese edildiğinde kısacık bir zaman dilimine karşılık gelmektedir.

Kehf sûresinin 11. ayetinde Allah, uyuyan gençler için “kulaklarına vurduk” ifadesini kullanmaktadır. Ayette uyku ile ilgili işitme duyusuna dikkat çekilmektedir. Bilim adamlarının yaptığı araştırmaya göre kulak, insan uyurken aktif olan tek duyu organıdır. Uyanmak için dışarıdan gelen bir sese, örneğin saatin alarmına ihtiyaç duyulmasının sebebi budur. “Kulaklarına vurduk” ifadesi de, söz konusu gençlerin işitme duyularının kapatıldığına ve bu sebeple uzun zaman uyanmadan uykuda kaldıklarına işaret olması ihtimal dâhilindedir.⁵² Diğer bir ayette:

*Sen onları uyanık sanırsın, oysa onlar (derin bir uykuda) 'rukûd' uyumuşlardır. Biz onları sağ yana ve sol yana çeviriyorduk. Onların köpekleri de iki kolunu uzatmış yatmaktaydı. Onları görmüş olsaydın, geri dönüp onlardan kaçardın, onlardan içini korku kaplardı.*⁵³

⁴⁹ Yâsîn, 36/52.

⁵⁰ Yâsîn, 36/52

⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 183.

⁵² Süleymanova, Naile, “Ashab-ı Kehf Olayı Üzerine Tıpta ve Dinimizde Uyku”, *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu: 20-22 Eylül 2012 Kahramanmaraş*, s. 423.

⁵³ Kehf, 18/18

Bir kimse eğer, yedi genci dışarıdan seyredecek olsa onların aralıklı olarak bir taraftan bir tarafa döndüklerini görse onların uyumadıklarını aksine kendi kendilerine dinlendiklerini sanırdı. Allah onları öyle korumuştur ki, hiç kimse mağaranın içine giremedi. Çünkü mağaranın içi zifiri karanlıktı ve köpek mağaranın girişinde gözcülük yapmaktaydı. Bir kimse mağaranın içine baksa ve onları görecekti olsa hırsız sanıp korkudan hemen dönüp kaçardı. İşte bu nedenle bu kadar uzun bir süre onların sığınakları dış dünyaya gizli kaldı.⁵⁴ Güneş doğarken onlara degecek olsaydı onları yakarak rahatsız eder, uyandırabilirdi. Güneş o kadar dengeli bir şekilde gelmekteydi ki gençlere isabet etmemekteydi.⁵⁵

Gençlerin uzun uykuları müddetince bedenlerinin çürümemesinin sebebi Allah tarafından bir sağa bir sola döndürülerek hareket halinde olmalarıdır. Tıpta bir taraf üzerinde uzun süre kalınırsa kan dolaşım hızı azalmakta dolayısıyla uyunan tarafta çürüme durumu ortaya çıkabilmektedir. Allah onların vücutlarını çürümekten korumuş, uzun süre uyumaları sebebiyle göz hastalığı da meydana gelmemiştir. Gözlerin sağlık açısından bozulmaması için hava ile temasta bulunması gereklidir. Göz, oksijen almadığı takdirde renkli tabakanın etrafındaki küçük damarlar gelişmekte ve bu damarlar oksijen azlığı sebebiyle kızarabilmektedir. Bilim adamları mağaralarda optimal derecesi ve daima temiz hava cereyanının bulunduğunu onaylamaktadırlar. Ashab-ı Kehf'in uyudukları mağara, böylesi bir özelliğe sahiptir.⁵⁶

Gençlerin sayılarının kaç olduğu, bu mağaranın nerede olduğu hakkında ihtilaflar vardır. Mağarada kaldıkları süre Kur'an-ı Kerim'de:

*Onlar mağaralarında 300 yıl kaldılar, 9 da ilave ettiler.*⁵⁷ şeklinde belirtilmektedir.

300 yıla 9 eklenmesi, şemsî takvimle belirtilen sürenin kamerî takvime göre ifadesi olmalıdır. Müfessirlerden bazıları, bu ayetteki ifadenin meseleyi aralarında

⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhîm*, III, 159.

⁵⁵ Taberî, *Câmi'ul-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali Beydûn, Beyrut 1971, VIII, 192.

⁵⁶ Süleymanova, Naile, "Ashab-ı Kehf Olayı Üzerine Tıpta ve Dinimizde Uyku", s. 423-424.

⁵⁷ Kehf, 18/25.

tartışan grupların sözü olduğu görüşünü benimsemekte, gerçek süreyi sadece Allah'ın bilebileceğini bildiren ayetin de bunu gösterdiğini söylemektedir.⁵⁸

Gençlerin mağarada ne kadar süre kaldığı değil, bu kıssadan çıkarılacak ibret önemlidir. Kıssada geçen rukûd kelimesinden anlaşılan, gençlerin uzun süre mağarada uyuduklarıdır. Ayetle verilmek istenen mesajlardan biri ölümün hakikatliğidir. Uyku ile ölüm arasında sıkı bir münasebet bulunmakta, insan nasıl uzun süre uyur, sonra da ne kadar uyuduğunu bilemezse, işte ölüm de böyledir. Kişi ölecek ve daha sonra da kabirde ne kadar yattığını bilmeden dirilecektir. Ya da ne kadar uzun süre yaşasa bile dirildikten sonra ne kadar az yaşadığının farkına varacaktır.

Rukûd kelimesini kısaca değerlendirdikten sonra âyet ve hadislerde geçen diğer bir kelime olan hücû' kelimesine kısaca değinilecektir.

4-Hücû': *Hece'a* fiilinden türemiş olup uyumak manasındadır.⁵⁹ Özellikle, geceleyin uyumak anlamına gelmektedir.⁶⁰

Kur'ân'da yehce'ûn fiili ile geçmektedir. Ayette:

*Onlar geceleyin pek az uyurlardı. (yehce'ûn)*⁶¹

Ayette takva ehillerinin özellikleri anlatılmaktadır. Geceleyin az uyuyup ibadet ettikleri ve bunu kendilerine vazife yaptıkları geçmektedir. Hadislerde de görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in (s.a) geceleyin uykusundan uyanmakta olduğunu, gecelerini ibadet ile ihyâ ettiği görülmektedir. Ayet metnindeki 'mâ' ziyâde veya mevsûl veya mastarlık bildiren bir harftir. Olumsuzluk bildiren bir harf olarak şöyle de mana verilmektedir: "Bazı gece biraz bile uyumazlar, hepsini ihya ederlerdi." Bir rivayette de "Az idiler, geceden uyumazlardı." diye iki cümle olarak mana verilmişse

⁵⁸ Ersöz, İsmet, "Ashâb-ı Kehf", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, III, 466.

⁵⁹ İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'an*, s. 421.

⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VIII, 367.

⁶¹ Zâriyât, 51/17.

de ağır basan mana “Bazı gece biraz bile uyumazlar, hepsini ihya ederler manasıdır”.

62

Uykuyla alakalı bir diğer kelime olan sübât ele alınacaktır.

5-Sübât: Se-be-te kökünden türeyip “çalışmayı kesmek” manasına gelmektedir. Ruh ve beden için hareketin kesilmesidir. Aynı zamanda haftanın günlerinden “cumartesi” manasına da gelmektedir. Yahudilere göre Allah pazar günü kâinatı yaratmaya başlamış, cuma gününe kadar sürdürmüştür. Cumartesi günü ise yorulmak yaratma işini durdurmuş, istirahat etmiştir. Bu sebeple cumartesi günü sebt olarak isimlendirilmiştir. Ancak Yahudilerin görüşü hatalıdır. Çünkü Allah’a yorulmak yakışmaz. Ayrıca uykunun kafada başlayıp kalbe ulaşmasına da sübât denmiştir.⁶³ Nebe’ sûresinde sübât kelimesi dinlenme manasında kullanılmıştır.

*Uykunuzu bir dinlenme (sübât) yaptık. Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de bir geçim zamanı yaptık.*⁶⁴

Kur'an' da geçen diğer bir ayet de bu ayete benzer anlamdadır.

*O, geceyi sizin için elbise, uykuyu dinlenme (sübât), gündüzü de kalkıp çalışma zamanı yaptı.*⁶⁵

Sübât kelimesinin, ölüm, uyku veya hafif uyku, rahat anlamlarında kullanıldığı ve bu isim ile tanınan bir hastalığın da adı olduğu nakledilmektedir. Bu hastalık, insana aşırı bir suskunluk getirmekte, uykudan gözünü açamaz hâle getirmekte, hatta öldürmektedir. Sebt kelimesinin diğer lügat manası da “uzanıp serilmek, salmak, salıvermektir”. “Başında burulup toplanmış veya örülmüş olan saçının bir miktarını uzatıp salıverdi” manasında "sebete şa'rahu" denilmektedir. Hastalık isimlerinin çoğunlukla “füâl” kalıbında olduğu göz önünde bulundurularak ölüm veya bir hastalık manasında olması da muhtemeldir. Şu var ki, burada uykunun sübât olması nimetler arasında sayılması nedeniyle, bundan bir zarar manası değil,

⁶² Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Azim Yayınları, İstanbul tsz., VII, 255.

⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 38.

⁶⁴ Nebe, 78/9-11.

⁶⁵ Furkân, 25/47.

fayda ve nimet özelliği kastedilmiş olduğu da anlaşılmaktadır. İşte bu nedenlerden dolayı uykuya hangi mana ile sübât denilmiş olduğunda ihtilaf edilmektedir. Kuşkusuz sübât kelimesine, doğrudan doğruya uyku demek pek uygun gözükmemektedir. Çünkü “uykunuzu uyku kıldık” demek anlamsız görünmektedir. Devamlı bir uyku değil, “kesik bir uyku” manasına, yani hayata zararı dokunan değil, biraz uyuyarak dinlendikten sonra uyanıp yine işlerinizi görebileceğiniz hafif ve kesik bir uyku diye tefsir edenler de bulunmaktadır. Halk arasında da bazen "biraz kestirdi" dendiği olmaktadır.⁶⁶

Sine, nüâs, hüçû', rukûd ve sübât kelimeleri incelendiğinde görülmektedir ki; Arapça uyku kelimelerinin ilk ikisi olan sine ve nüâs, *uyku evrelerinin birinci ve ikincisine* karşılık gelmektedir. Ardından ‘hüçû’ ve ‘rukûd’, daha sonra da sübât bu uyku evrelerini takip etmektedir.

Uyku ile ölüm arasındaki ilişkiye kısa da olsa yer verilmiştir. Şimdi bu konu biraz daha açılacaktır.

1.2. Uyku ile Ölüm Arasındaki İlişki

Kişi, ihtiyacı gereği uyumakta ve diğer güne hazırlık yapmak için enerji depolamaktadır. Uyurken de etrafında olanlardan habersizdir, yani bir tür ölümün hazırlığını yapmaktadır. Uyuyanın ruhu uyanıncaya kadar kabzedilmekte, uyanınca tekrar iade edilmektedir. Ayetlerde:

*Allah, ölmekte olan canları alır, ölmeyenleri de uykularından (bedenlerinden alıp kendilerinden geçirir); sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar, ötekilerini de belli bir süreye kadar salıverir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.*⁶⁷

⁶⁶ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l- Kur'an*, çev. Mehmet Emin Saraç vd., Merve Yayınları, İstanbul tsz.,V, 267.

⁶⁷ Zümer, 39/42.

Allah varlıklarda istediği şekilde tasarrufta bulunmakta, nefisleri gönderdiği hafaza melekleriyle kabzettirmek suretiyle kişiye büyük ölümü yaşatmakta, uyku esnasında da küçük ölümü yaşattığını haber vermektedir.⁶⁸ Ölmek de uyumak da bir tür bu dünyadan ilişki kesmektir. Allah insana uyku ve ölüm arasında bir ilişkidenden bahsederek ibret almaya davet etmektedir. Hiç kimsenin gece yatağına yatmasından sonra sabahleyin hayata döneceğine dair bir garantisi yoktur. Hiç kimse ileride nelerin olacağını, hangi musibetle karşılaşacağını, bir saniye daha yaşayıp yaşamayacağını bilemez. Uyurken mi, uyanıkken mi, evde otururken mi, caddede yürürken mi ya da bedenindeki bir hastalık yüzünden mi, dışarıdan gelen bir afet dolayısıyla mı ölecek o da belli değildir.⁶⁹

Tefekkür ehli olan kimseler, ruhların bedenle olan münasebetlerini, ölüm anında ruhların bedenlerden bütünüyle alakalarının kesmesini, bedenlerin ölmesiyle ruhların ölmediğini, ruhlarda meydana gelen mutluluk halini ya da şekaveti, zahiren vefat etmelerinde ve ecelleri gelinceye kadar uyku sonrası bedenlere gönderilmelerindeki hikmetleri söylemektedir. Allah, insanoğlunun böylesi hikmetleri düşünüp kendisine dersler çıkarmasını istemektedir.⁷⁰

Hem ölüm hem de uyku anında Allah nefisleri bedenlerden almaktadır. Ölen kimsenin nefisini yani ruhunu tutarak bir daha bedene göndermemektedir. Ölüm ve uyku sırasında canları bedenlerden alan Allah'tır. Allah ruhun en yüksek vasfı olan bilinç ve iradeyi alınca beden her şeyden habersizdir. Ölmemiş, fakat uyumuş olanın ruhunu ise bedenine tekrar döndürür. Bilinç ve iradenin yeniden döndüğü beden normal yaşamına devam etmektedir. Fakat öyle bir zaman gelir ki, ruh bir daha geri dönmek üzere bedeni terk eder, Allah'ın hükmü altına girer.⁷¹

Uyku ve ölüm arasındaki anlatılan münasebet, ruh ile nefis hakkındaki yorumları da beraberinde getirmiştir. Uyku ve ölümün aynı tecrübe olduğunu ispat etmeye çalışan âlimler, ruhun tabiatını tartışmışlardır. Hem ölüm hem uyku hali için

⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru İbn Kesîr*, thk. Salah Abdü'l-Fettâh el-Hâlidî, Dâru'l-Fârûk, Amman 1429, V, 2841.

⁶⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, V, 113.

⁷⁰ Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, çev. Şadi Eren, Selsebil Yayınları, İstanbul 2010, III, 2368.

⁷¹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998, VIII, 17-18.

kullanılan tvffiye fiiliyle, nefsin bakış açısından, duygusal hayattan, sağlık ve sağlamlıktan yoksun olduğunu göstermekte ve bu yoksunluk nefsin bedenden uzaklaşması anlamına gelmektedir. Öyle ki nefsin, ne ayırt edebilme ne de bağımsız hareket edebilme gücü bulunmaktadır. Ölümde alınan nefis, hayatı olan nefstir ve uykudayken alınan nefis ise ayırt etme gücü (temyiz) gücüne sahip olan nefstir. Aralarındaki fark nefes almadan dolayıcıdır ki, nefes uykuda devam etmekte, ölümde ise durmaktadır. İbn Abbas nefsin ruh gibi nefes ve harekete sahip olduğunu belirtmektedir. Allah'ın nefisleri alması (teveffin yani vefat ettirmesi) uyku ve lme denktir. 'Nefs'l hayat ve'l-hareket' ve 'nefs'l-akl ve't-temyiz' bütünlüğü uyku ve ölümü kapsamaktadır.⁷²

Ruh insana, aydınlatıcı ışık verici cevherler vermektedir. Ruh bedenin tümüyle ilişki halinde iken etkisi bütün organlarda ortaya çıkmakta, buna hayat denmektedir. Ölüm anında cevherin bütün alakası ve münasebeti, bedenin iinden ve dışından kesilmekte, buna da ölüm denmektedir. Fakat uyurken, ruhun etkisi ve ışığı, bedenin zahirinden kesilmekte iken bedenin iinden kesilmemektedir. Dolayısıyla lm ve uykunun birbiriyle aynı cins ve benzer olduğu söylenebilmektedir. Yalnız lm tam olarak irtibatı kesmek, uyku ise bazı bakımlardan kısmen irtibatı kesmektir.⁷³ Ruhun durumuyla ilgili uyku ve ölümün tabiatı şöyle özetlenebilir:

- 1- Ölümde alınan nefis, nefs'l-hayat ve'l-hareket ki (hayat ve hareket sağlayan nefis) bedenle olan ilişkisi hem içten hem de dıştan kesilmektedir. Bu tür nefis gerçekte ruha eşit olabilmekte yahut onun gibi anlaşılmaktadır.
- 2- Nefs'l-akl ve't-temyiz (akıl ve temyiz veren nefis) ise uykudayken alınan nefstir. Bunun anlamı geçici olarak fonksiyonların kesilmesidir. Bedenle olan ilişkisi ise sadece dışardan kesilmektedir.⁷⁴

⁷² İmamoglu, Vahit, "Uyku ve lmn Tabiatıyla ilgili ağdaş Müslüman Yorumlarda Nefs ve Ruh Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, s. 234.

⁷³ Fahreddin er-Râzî, *Mefthu 'l-Gayb*, thk. Muhammed Ali Baydn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971, XIII, 247.

⁷⁴ İmamoglu, Vahit, "Uyku ve lmn Tabiatıyla ilgili ağdaş Müslüman Yorumlarda Nefs ve Ruh Anlayışı", s. 236.

H.z. Peygamber, hadislerinde uyku konusuna temas etmiş, uykuyu ölüme benzetmiş yukarıda geçen ayetlerle de söyledikleri örtüşmüştür. H.z. Peygamber (s.a) yatağına girerken ve uyandıktan sonra yaptığı duada:

عَنِ الْبَرَاءِ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، كَانَ إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ قَالَ : اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَحْيَا ، وَبِاسْمِكَ أَمُوتُ وَإِذَا اسْتَيْقَظَ قَالَ : الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَمَا أَمَاتَنَا ، وَإِلَيْهِ النُّشُورُ .

Berâ (r.a) rivayet edildiğine göre, H.z. Peygamber gece yatağına uzandığında *Allah'ım! Senin adınla hayat bulur, senin adınla ölürüm.* demektedir.

Uyandıığında:

*Bizi öldürdükten sonra tekrar hayat veren Allah'a hamdolsun. Zaten dönüşümüz de O'nadır.*⁷⁵ duasını okumaktadır.

Allah'ın canlıları yaşatma ve öldürme iradesi elindedir. Ruhları yaşattığına ve öldürdüğüne dair isimleri vardır. Uykudan uyanış, kıyamet gününde dirilmenin bir isbatıdır. Âlimler bu konu hakkında şöyle demektedir: Kişinin uyuyacağında yapacağı son iş, Allah'ı zikretmek olmalıdır. Yatağından kalktığında ise güne tevhid ve güzel sözlerle başlamak uygun bir davranıştır. Allah Resûlü'nün yaptığı duaların hikmeti de budur.⁷⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de uykunun ölüm olarak nitelendirildiği diğer bir âyette:

*Geceleyin sizi öldüren, (uyutan) gündüzün de neler yaptığınızı bilen, (cerahtüm) sonra belirlenmiş eceliniz tamamlansın diye (her) sabah sizi dirilten O'dur. Sonra dönüşünüz yine O'nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir.*⁷⁷

Âyette geçen “cerh” kelimesi bir şeye tesir edip zedelemektir. Bedenin, el, ayak, diş, dil gibi uzuvlarına “cârîha” ve “cevârih” adı verilmektedir. Ele geçirmek, kazanmak manalarında da kullanılmaktadır. Kâsib (kazanan) ve kevâsib

⁷⁵ Müslim, Zikir, 17.

⁷⁶ Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim*, thk. Halil Memun Şeyha, Dâru'l-Marife, Beyrut 1417, XVII, 37.

⁷⁷ En'âm, 6/60.

(kazananlar), cerh manasındadır. Uyku ile cerh kelimesinin alakası kişinin, o gün uyumadan önce organların hareketleriyle birtakım tesirler icra etmiş, işler yapmış, maddî veya manevî, hayır veya şer birtakım şeyler kazanmış bulunmasındandır ki, bunlar amellerdir. Bedenin, organların yıpranması, yaralanmış olması da bu kazanılmışlar cümlesindedir. Gündüz uyanık iken kazandığı işler kişinin iradesi dâhilinde olduğu için o kimse neler yaptığını bilmektedir. Fakat gece oldu mu Allah düşünme yeteneğini kişiden almakta ölü gibi kendinden geçirmekte dolayısıyla uyuyan kişi şuur ve idrake sahip olamamaktadır. O zaman gündüzün bilinenler ve kendi eseri olan en yakın bildikleri bile bilinmez olmaktadır. Hâlbuki böyle ölü bir halde iken Allah onların hepsini bilmektedir. Her iki hayat; her gün, her gece ve hatta her an böyle rûhanî ve cismanî bir öldükten sonra dirilme içindedir.⁷⁸

Ayetlerde Allah uykuyu bir dinlenme vasıtası kıldığını söylemekte, ertesi gün çalışmak için insanoğlunu gündüz çalışmaya hazırladığını belirtmektedir. Geceyi bir sükûnet içinde, gündüzü de çalışıp çabalamak için aydınlık kılmaktadır. Rızkını arayan insan, uyku sayesinde etraftan habersiz, adeta bir ölü gibidir. İnsanoğlunun ömrü böylece akıp gitmektedir. Müslümanın şu kısa yaşamda ânı değerlendirmesi Allah'ın huzuruna mutlu bir şekilde çıkmanın bilincinde olması gerekmektedir.

Hz. Peygamber (s.a) bu bilinci ümmetine yansıtmakta, hayatının bir ânını bile boş geçirmemektedir. Günlük yaşantısı hep bir tertip üzere gitmekte, yemesi, içmesi hatta uykusunu bile bir ibadete çevirmektedir.

Birinci bölümde uykuyu konu alan ayetler ele alınmış olup uykuya denk gelen nevm, sine, nûâs, rukûd, hücu' kelimeleri incelenmiştir. Ayrıca uykunun ölümle olan ilişkisi ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Hz. Peygamber'in (s.a) uykusu ve uyku âdâbı, Hz. Peygamber'in (s.a) yatmadan önce aldığı tedbirleri, uyumadan önce yaptığı hazırlıkları, uykudan uyandıktan sonra neler yaptığı, Hz. Peygamber'in (s.a) yatış şekilleri, Hz. Peygamber'in (s.a) yatmadan önce okuduğu bazı duaları, Hz. Peygamber'in (s.a) uyurken kullandığı eşyaları, Hz. Peygamber'in (s.a) gece

⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 439-440.

uyandıktan sonra yaptıkları, uyku vakitleri, uykusuzluk ve uykusunda korkan sahâbîlere tavsiye ettiği dualar yer alacaktır.

II. BÖLÜM

HADİSLER ÇERÇEVESİNDE HZ. PEYGAMBER'İN UYKUSU VE UYKU ÂDÂBI

Hız. Peygamber (s.a) insanlık için en güzel bir örnek teşkil etmiştir. Hayatını ümmeti için adanmış, insanlığa yol gösterici olmuştur. Dinî ve dünyevî işleri âdemoğluna öğretmiş ve böylelikle ahirete irtihal etmiştir. O sadece namaz, abdest, oruç, zekât vs. gibi dinî gerçekleri öğretmekle kalmamış, dünya ile ilgili işleri de hakkıyla öğretmiştir. Öğrettikleri hep edeb içinde olmuş, insanların cennete gitmeleri için çalışmıştır.

Hız. Peygamber (s.a) insanları koruma ve ateşe düşmekten kurtarma adına üzerine düşenleri fazlasıyla yapmıştır. Bu bağlamda gerek Mekke'de gerekse Medine'de başta örnek hayatı olmak üzere inananlara Allah'a giden yolları ilgili helal ve haramları ilke ve kuralları öğretmiştir.⁷⁹

Öğrettiği ilke ve kurallar insan hayatını bir düzene koymuş, kişinin planlı ve programlı yaşamasını sağlamıştır. Bir mecliste oturması, kalkması, selamlaşması, yemesi, içmesi, uyuması vs. hepsi bir edep içindedir. Hadis kitaplarında bu konularla ilgili bâb başlıkları bile açılmıştır.

İnsan hayatının önemli bir bölümünü oluşturan uyku, Hız. Peygamber'in (s.a) yaşantısında âdâb dairesi içinde yer almıştır. Hız. Peygamber'in uykusu ve uyku âdâbı hadisler çerçevesinde ele alınmış, bu konuya ışık tutmaya çalışılmıştır.

2.1. Uyumadan Önce Aldığı Önlemler

Allah Resûlü'nün (s.a) işlerinde önce tedbir aldığı, sonra da Rabbine tevekkül ettiği görülmektedir. Hayatında tedbiri elden bırakmayan Hız. Peygamber (s.a), ümmetine böyle yapmalarını ısrarla tavsiye etmektedir. Tedbire tevessül etmeden

⁷⁹ Erul, Bünyamin, *Hadislerin Dili İlk Hadis Belgesi Hemmâm'ın Sahîfesi*, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 307-308.

tevekkül adına tedbir almamak, İslam'ın tevekkül anlayışına zıttır. Nitekim bir adam Resûlullah'a (s.a) gelerek; “Hayvanımı bağlayarak mı yoksa serbest bırakarak mı Allah'a tevekkül edeyim diye sormakta, O da: “*Bağla ve tevekkül et!*” buyurmaktadır.⁸⁰

İnsanın kendine yüklenilen veya kendine düşen bütün görevleri yaptıktan, bütün çalışmalarını yerine getirdikten ve bütün tedbirleri aldıktan sonra işin sonucunu Allah'a bırakması gerekmektedir. Çalışmadan rızık elde etmek, gayret etmeden bir başarıya ulaşmak ve karşılığında Allah'tan bir şey beklemek yerinde bir davranış değildir.⁸¹

Günümüzde müslümanların tedbir konusunda gevşek davrandıkları görülmekte, tedbir almadan tevekkül etmenin Allah Resûlü'nün (s.a) hayatında yerinin olmadığı görülmektedir.

Uyumadan önce de Hz. Peygamber'in bazı tedbirler alıp öyle uykuya yattığı ve yatmadan önceki duâlarında da Allah'a işini teslim ederek tevekkül ettiği görülmektedir. Uyumadan önce aldığı tedbirlere örnekleri de şu rivayetler oluşturmaktadır:

عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : إِذَا اسْتَجَنَحَ اللَّيْلُ ، أَوْ قَالَ : جُنْحُ اللَّيْلِ ، فَكُفُّوا صَيْبَانَكُمْ ، فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ ، فَإِذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ الْعِشَاءِ فَخَلُّوهُمْ ، وَأَعْلِقْ بَابَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ ، وَأَطْفِئْ مِصْبَاحَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ ، وَأُوكِ سِقَاءَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ ، وَخَمِّرْ إِنْاءَكَ وَادْكُرْ اسْمَ اللَّهِ ، وَلَوْ تَعَرَّضَ عَلَيْهِ شَيْئًا .

Câbir (r.a)'den: Resûlullah (s.a) şöyle buyurmaktadır:

“Akşam olduğunda veya gecenin karanlığı çökünce çocuklarınızı dışarıya salmayınız. Şeytanlar bu vakitte ortalığa yayılırlar. Yatsıdan bir süre geçtiğinde onları evlerinize koyunuz. Allah'ın adını zikrederek kapını kapat, Allah'ın adını zikrederek kandilini söndür, Allah'ın adını zikrederek su kabının ağzını bağla.

⁸⁰ Tirmizî, Kıyamet 60.

⁸¹ Ece, Hüseyin Kerim., *İslâm'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s.710.

*Allah'ın adını zikrederek üzerlerine enlemesine (bir çubuk gibi) bir şeyle bile olsa kap kacağını ört.*⁸²

Hadiste, Hz. Peygamber sağlık, emniyet gibi farklı konulara değinerek tavsiyelerde bulunmakta, insanlara bu yönde nasıl davranacaklarına dair bilgiler sunmaktadır.

Hz. Peygamber ilk olarak akşam karanlığı çöktüğünde şeytanların etrafa yayılmasından dolayı çocukların içeri alınmasını önermektedir. Çünkü şeytanlar geceleyin gündüzden daha çok hareket etme imkânına sahiptirler. Karanlık, kötü işleri yapmaya daha müsait bir ortam hazırlamaktadır. Şeytanlaşmış cin ve insanlar çocukların korunmasız olabileceğinden onlara zarar verebilmekte ve onları korkutabilmektedir.

Hadiste geçen tedbirlere dair âlimler emri dinî bir fariza değil özendirme anlamına yorumlamaktadırlar. Aslında dünyanın bir yerinde akşam olurken, başka bir yerinde gündüz olmaktadır. Şeytan ve cin denilen gözle görülmeyen varlıklar insanlarla mukayese edilmeyecek bir biçimde süratli hareket etmektedirler. Bir yerde sabah olduğunda hemen akşam olan yere gidebilmektedirler. Bir yerde sabah olması onlar için fark etmemekte orada kendilerine uygun olan karanlığı beklemelerine de gerek yoktur, hemen karanlık olan başka bir yere intikal edebilmektedirler.⁸³

Karanlık insanın tabiatına uygun değildir, insan yapı itibariyle aydınlıkta daha rahat hareket etmektedir. Bu nedenle karanlıkta etrafındaki her türlü tehlikeyi iyi fark edememekte, başına türlü belalar gelebilmektedir. Aydınlıkta bu belaların çoğundan kurtulma imkânı bulunmaktadır. Çünkü yapısı karanlığa değil aydınlığa müsaittir. Duyu organlarından olan göz, aydınlıkta daha iyi görmektedir. Şeytan ve cinlerin yapılarına karanlığın daha uygun olması muhtemeldir. Dolayısıyla bunlar için en uygun zaman gecedir.⁸⁴ Bu sebeplerle Hz. Peygamber karanlık olduğunda çocukları

⁸² Buhârî, *Bed'ül-Halk*, 10-14. Ayrıca bkz. Müslim, *Eşribe*, 96; Tirmizî, *Et'ime*, 15.

⁸³ Kocaer, Abdullah Feyzi, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*, Kelebek Yayınları, İstanbul, tsz, 475.

⁸⁴ Kocaer, *Buhârî Muhtasarı*, s. 475.

içeriye koymayı tavsiye etmektedir. Uyku uyuyacakları vakit çocukların ve gençlerin dışarıda olmaları pek de uygun görülmemektedir.

Hadisin devamında Allah'ın adınının zikredilerek kapının örtülmesi, kandillerin söndürülmesi, kap kacağın üstünün örtülmesi, su kabının ağzının bağlanması önerilmektedir. Allah'ın adının anıldığı ortamlara şeytan girememekte ve zarar verememektedir. Dolayısıyla yapılacak her işi O'nun (c.c) ismiyle yapmak insana bir güvence sağlamaktadır.

Allah'ın adını anarak kapısını kapatan insan, evini zarar verebilecek düşüncede olanlardan koruyabilmekte, kendi mahremini himaye edebilmektedir. Hadis, şeytanın sadece dışarıda olduğuna delalet etmemektedir. Şeytan, insanın damarlarında dolaşabilmekte, kişiye vesvese verebilmektedir. Hz. Peygamber'in yapılmasını istediği bu tavsiyeler kötülüğü hafifletmek içindir, onu tamamen kaldıramamaktadır. Bazı âlimler bu hadisi mecaza hamletmekte, insanın ağzını da kapıya benzetmektedirler. Esneme anında ağız kapatılarak şeytanın içeri girmesine engel olunabileceğini şer'i olarak istinbat etmektedirler.

Hz. Peygamber (s.a) başka bir tedbir olarak bir çöple bile olsa kapların ağzının örtülmesini, su kırbalarının ağzının bağlanmasını tavsiye etmektedir. Hz. Peygamber (s.a) kapların ağzının bir çöple dahi olsun örtülmesinin alışkanlık haline getirilmesini önermektedir. Üstünden geçen canlı, kaba girmek isterse konulan çöp parçası onu düşmekten alıkoymakta bir tür köprü görevi görmektedir. Üstü örtülen kap kacakların içine toz, toprak, haşeratın girmesi böylelikle önlenmektedir. Günümüzde su kırbalarının yerini şişe, sürahi, bardak gibi eşyalar almış bulunmaktadır. Ağız açık olan bu eşyaları besmele ile örtmek uygun bir davranıştır. Besmele sayesinde yeryüzünde ve gökyüzündeki zararlı canlılardan Allah'ın izniyle korunmuş olunmaktadır.⁸⁵ Ayrıca Hz. Peygamber, *senenin bir gecesinde veba hastalığının yeryüzüne indiğini hastalığın üstü örtülü kap kacağa, ağız kapalı kırabaya giremeyeceğini* söylemektedir. Acemler veba hastalığının Kânun-ı Evvel ayında indiğine inanmakta bu aydan korktukları ve çekindikleri rivayetlerde

⁸⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, çev. Vecdi Akyüz, Ali Vasfi Kurt, Salim Öğüt, İklim Yayınları, İstanbul 1990, IV, 438.

geçmektedir.⁸⁶ Böylelikle alınacak ufak tedbirlerle insan sağlığının tehlikeye atılması önlenmektedir.

Uyumadan önce ateşin söndürülmesininin gerekliliğine dair başka bir hadis şöyledir:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : اخْتَرَقَ بَيْتٌ بِالْمَدِينَةِ عَلَى أَهْلِهِ مِنَ اللَّيْلِ ، فَحَدَّثَ بِشَأْنِهِمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : إِنَّ هَذِهِ النَّارَ إِنَّمَا هِيَ عَدُوُّكُمْ ، فَإِذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوا هَهَا عَنْكُمْ

Ebû Mûsâ (r.a.) şöyle demiştir:

“Medine’de ev halkı içerideyken geceleyn bir ev yandı. Bunların durumu Hz. Peygamber (s.a)’e anlatıldı: O (s.a) da:

“Şu ateş size ancak bir düşmandır. Uyuduğunuzda ateşi söndürünüz.” diye buyurdu.⁸⁷

Hadiste ateş düşmana benzetilerek kişinin uyuyunca ateşi söndürmesi tavsiye edilmektedir. Ateşin insan için düşman olması demek, düşmanın yaptığı gibi bedenleri ve malları yakıp yok etmesi demektir. Ateşin faydası olsa da bir vasıta aracılığıyla elde edilebilmektedir. Dolayısıyla hadiste ateşin mutlak anlamda düşman olduğu belirtilmektedir. Ateş, ne zaman ve nerede olursa olsun yakaladığında bırakmayacak ve mutlaka yakalayacaktır.⁸⁸

Ateş, insanın nasıl düşmanı ise ateşten yaratılan şeytan da insanın düşmanıdır. Yangında, maddesi ve fiili ile şeytana uygun düşen genel bir kötülük vardır. Şeytanın ona yardımı ve uygulaması söz konusudur. Ateş tabiatı itibarıyla taşkınlık ve bozgunculuğu aramaktadır. Bu iki durum şeytanın yolu olmakta onlara insanoğlunu çağırmakta ve sonuçta da yok edebilmektedir. Böylesi olumsuz bir durumla

⁸⁶ Müslim, Eşribe, 12.

⁸⁷ Buhârî, İsti’zân, 49; Müslim, Eşribe, 101.

⁸⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî fî Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971, XXII, 420.

karşılaştığında Allah'ı ululamak yani tekbir getirmek şeytanı ve fiilini engelledebilmektedir.⁸⁹

Hız. Peygamber'in (s.a) ateş ile şeytan arasında bağlantı kurduğu diğer bir hadis de şöyledir:

عن ابن عباس ، قال : جاءت فأرة فأخذت تجرُ القَيْبَةَ فجاءت بها فألقنُها بينَ يَدَي رَسولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الخُمْرَةِ الَّتِي كَانَ قَاعِدًا عَلَيْهَا فَأَحْرَقَتْ مِنْهَا مِثْلَ مَوْضِعِ الذَّرْهِمِ فَقَالَ : إِذَا نِمْتُمْ فَأَطْفِئُوا سُرُجَكُمْ ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدُلُّ مِثْلُ هَذِهِ عَلَى هَذَا فَتُحْرَقُكُمْ.

İbn Abbas (r.a.) şöyle anlatmıştır:

*“Bir fare gelerek çektiği bir fitili Resûlullah (s.a)’ın önüne, üzerinde oturmakta olduğu hasır minderin üstüne bırakıp gitti. Fitil, hasırdan bir dirhem kadar yer yaktı. Bunun üzerine (Allah’ın Resûlü s.a) dedi ki: “Uyuyacağınız zaman kandillerinizi söndürün. Zira şeytan böylelerine rehberlik edip böylesi işler yaptırarak sizi yakar.”*⁹⁰

Bazı rivayetlerde fareye fâsıkçık denilmektedir. Fâsık kelimesinin ism-i tasğîri olan “füveysık” kullanılmaktadır. Fare yuvasından çıkarak insanlar arasında karışmakta orayı bir tür ifsada, karışıklığa uğratmaktadır. *Fısk* kelimesinin aslı bir şeyden çıkış manasına geldiği için bu adla adlandırılmaktadır. Dini kaideleri çiğneyen, taatten çıkan kimselere fâsık denmektedir. *Fesegati’r-rutabetü an gışriha* ‘hurmanın kabuğundan çıkması’ denmesinde de “fe-se-ka” kökü kullanılmaktadır.⁹¹ Bu anlamları üzerinde taşıyan ‘fesega’ kelimesi Hz. Peygamber (s.a) tarafından fare ile ilişkilendirilmektedir. Farenin yapısı itibariyle istediği yere girip çıkabilmesi hızlı hareket edebilmesi dolayısıyla zarar verebilme özelliğine sahiptir. Hadiste kandillerin söndürülmesiyle fareye karşı tedbir alınması Hz. Peygamber (s.a) tarafından tavsiye edilmektedir.

⁸⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Meâd*, IV, 420.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 161. Bu hadis “hasen”dir.

⁹¹ Azîmabadî, *Avnü’l-Ma’bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1410, XIV, 108.

Evde dolaşan fare yapısı itibari ile hızlıdır ve her yere girebilecek şekildedir. Dolayısıyla kandilin fitilini çekerek yangın sebebi oluşturabilmektedir. Bu türlü tehlikelerin önüne geçebilmek adına tedbiri elden bırakmamakta fayda bulunmaktadır.

Günümüzde ise elektrikli aletler ve buna benzer yangın çıkarabilecek aletlerin tedbirli kullanılması yerindedir. Doğal gaz ya da kömür vs. ile ısıtılan mekânlarda zehirli gaz sızmasını önleyecek tedbirler alınması önerilmektedir. Önlem alınmadığından dolayı pek çok ölümlü vakaya rastlanıldığı gözlemlenmektedir. İnsan uykuda bilinçsiz ve dış dünyadan habersiz olduğu için bu tip felaketler başına gelme ihtimali bulunmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in (s.a) emniyete dair aldığı tedbirleri hayata geçirmek faydalıdır.

Kandillerin söndürülerek uykuya dalınmasının başka bir hikmeti de karanlıkta uyumanın sağlığa getirdiği faydalar olabilir. “Son yıllarda yapılan araştırmalar sayesinde uyku ve uyanık olma döngüsünün, karanlık ve gün ışığıyla ilişkisi anlaşılmaya başlanmıştır. İnsan uykusunun düzenlenmesinde anahtar mekanizma, ışığa ve karanlığa maruz kalmaktır. Işığa maruz kalmak beyindeki hipotalamik alana kadar sinir yolunun uyarılmasına neden olabilmektedir. Bu da hormonları, vücut ısısını, uyku veya uyanıklılık hissini kontrol eden sinyalleri başlatmaktadır. Bu sırada karanlık saatler gelinceye kadar uyku ile ilişkili melatonin benzeri hormonların salınımı baskılanmaktadır. Melatonin düzeyleri arttıkça daha az uyarı algılanmaya başlanmakta ve uyku hissi artmaktadır. Melatonin düzeylerindeki yükseklik tüm gece boyunca yaklaşık 10-12 saat kadar devam etmektedir. Melatonin karanlıkta salgılanan bir hormon olması onun “Drakula hormonu” olarak adlandırılmasına neden olmaktadır. Gün ışığıyla birlikte bu hormonun salgılanması azalmaktadır. Ancak sadece gün ışığı değil, parlak yapay ışığında melatonin salınımını engellediği bildirilmektedir. Bu hormonun azlığı da pek çok hastalığı beraberinde getirebilmektedir.”⁹² Hz. Peygamber döneminde ışık kaynağı olarak kandiller

---

⁹² Özçelik, Fatih - Erdem, Murat - Bolu, Abdullah - Gülsün, Murat, *Melatonin: Genel Özellikleri ve Psikiyatrik Bozukluklardaki Rolü*, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 2013, 5/2, s. 185.

kullanılmaktadır. Kandiller söndürülerek hem olası yangınların önüne geçilmiş olmakta hem de karanlıkta uyumanın insan sağlığına olumlu etkisi sağlanmaktadır.

Uyumadan önce alınabilecek başka bir önlem damda korkuluğu olmadan kişinin uyumaması gerektiği hadisidir. Hayatının her alanında tedbirli olmayı ilke edinen Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَلِيٍّ يَغْنِي ابْنَ شَيْبَانَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: " مَنْ بَاتَ عَلَى ظَهْرِ بَيْتٍ لَيْسَ لَهُ حِجَارٌ، فَقَدْ بَرَأَتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ " "

İbn Şeybân babasından: “*Resûlullah (s.a) dedi ki: Kim korkuluğu olmayan bir damda uyursa, Allah’ın zimmetinden beri olmuştur.*”⁹³

“*Bâte*” kelimesinin anlamı “geceleyin uyumaktır”. Etrafı çevrili olmayan bir damda uyuyan kimsenin herhangi bir hareketi neticesinde yuvarlanıp kendi kendine zarar verebilmesinden dolayı o kimsenin kanı heder olmaktadır. Onun ölümünden kimse sorumlu tutulamayacağı gibi tedbirsizliğinden dolayı damdan düşen kişi kendi yaptığından sorumlu olmaktadır.⁹⁴ Her insan Allah’ın himayesi altındadır. Fakat kişi, tedbir almadan bile bile kendisini tehlikeye atarsa bu söz ondan kesilmektedir.⁹⁵ Allah ayetinde:

...(Kendi ellerinizle)kendinizi tehlikeye atmayın!⁹⁶ buyurarak insanı her konuda bilinçli davranmaya teşvik etmektedir.

Türkiye’nin ve dünyanın çeşitli bölgelerinde sıcak nedeniyle evlerinin damında uyuyan kişilerin düşerek yaralanması ve hatta ölmesi birçok kez şahit olunan bir durumdur. Ayrıca tedbir almadan açık bırakılan pencereler, çocukların düşebilmelerine sebebiyet vermektedir. Bu konuda hassas davranılması ve önlem alınması sağlık açısından faydalıdır.

Uyumadan önce alınacak emniyete dair diğer bir hadis şöyledir:

⁹³ Ebû Dâvûd, Edeb, 95. Bu hadis “sahih”tir.

⁹⁴ Ebû Dâvud, *Sünen-i Ebû Dâvûd Tercüme* ve Şerhi, haz. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar, Şamil Yayıncılık, İstanbul tsz., XVI, 305.

⁹⁵ Azîmabadî, *Avnü’l-Ma’bûd*, XIII, 262.

⁹⁶ Bakara 2/195.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ فِرَاشُهُ فَلْيَنْفُضْهُ بِصِنْفَةٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَأَلْيُقْل : بِاسْمِكَ رَبِّ وَضَعْتُ جَنِّي ، وَبِكَ أَرْفَعُهُ ، إِنْ أَمْسَكَتْ نَفْسِي فَاغْفِرْ لَهَا ، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاَحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ .

Ebû Hüreyre (r.a.)’den: Resûlullah (s.a) şöyle buyurmaktadır:

“Biriniz yatağına girdiği zaman yatağını gömleğinin iç tarafıyla üç kere silkelesin. Sonra şöyle desin: Rabbim! Yanımı senin isminle koyar, (bedenimi) onu ancak senin isminle kaldırıyorum. Eğer nefsimi tutarsan ona merhametle muamele et. Eğer onu bırakırsan salih kullarını koruduğun gibi onu da koru” desin.⁹⁷

Hadis yatağa yatmadan önce yatağı silkelemenin ve içinde bulunması muhtemel olan toz toprak ve zararlı böceklerden temizlemenin ve metinde geçen duayı okumanın sünnet olduğuna delalet etmektedir. Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemde evler ilkeldir ve dışarıdan haşeratın girmesi mümkün gözükmektedir. Bu sebeple yatağın içerisinde akrep gibi zararlı böceklerin bulunma ihtimali mevcuttur. Dolayısıyla yatağı çıplak elle silkelemek tehlikeli olabilmektedir. Çıplak elle yatağa dokunulduğu zaman orada haşerat varsa kişiye zarar verebilmektedir. Eğer yatağı silkelemek için mutlaka el kullanmak gerekiyorsa ele bir bez parçası alıp bu işi o bezle yapmak daha uygun gözükmektedir. O anda ele bir bez parçası da geçmiyorsa bu iş için gömlekten veya pijamadan da yararlanılabilmektedir. Fakat yatağı gömlek ya da pijamanın dış tarafıyla silkelemek onları kirletebilmekte, bu bakımdan Allah Resûlü yatağı silkelerken gömleğin iç kısmıyla yani vücuda temas eden yüzleriyle yapılmasını tavsiye etmektedir. İşte metinde geçen ‘gömleğinin iç tarafıyla silsin’ cümlesiyle anlatılmak istenen budur.⁹⁸

Hz. Peygamber’in (s.a) döneminde, evlere toz ve haşeratın girme ihtimaline karşın yatağın silkelenerek temizlenmesini önermektedir. Fakat günümüzdeki modern evlerde haşeratın girme ihtimali düşük olsa da tedbiri elden bırakmamak, yatağı yine de kontrol etmek isabetli bir davranış olmalıdır. Dağ, bağ ve orman

⁹⁷ Buhârî, Tevhid, 13; Tirmizî, De’avât, 20.

⁹⁸ Yeniei, *Ebû Dâvûd Şerhi*, XVI, 312.

evlerinde de bu tehlikeler bulunmaktadır. Öylesi yerlerde Hz. Peygamber'in tavsiyesine uymak sağlığı korumak açısından faydalıdır.

Hadisin dua bölümünde ise *nefsimi tutarsan yani hayatta bırakırsan* ibaresi geçmekte, bu kelimelerden ölüm kastedilmektedir. Hz. Peygamber uyku esnasında ölüm gerçekleşirse hem kendisi için mağfiret istemekte hem de ölümler için mağfiret istemektedir. Şayet ölmeyip de hayatta kaldığı takdirde salihlerin günahlardan korunduğu gibi kendisinin de günah ve kötülüklerden korunmasını dilemektedir.⁹⁹

Buhârî (ö. 256) bu hadisi uyku bablarına almamakta “el-esmâü'l-hüsna” babında zikretmektedir. Bunun sebebi ise kelimelerdeki isim-müsemma tartışmasından ileri gelmektedir. İsim-müsemma meselesinde *isim* kelimesi yanında *müsemma* ve *tesmiye* kelimeleri de sıkça kullanılmaktadır. İsim, zihinde oluşan kavram; müsemma, ismin namına konulduğu hariçteki varlık; tesmiye de zihindeki isimle hariçteki varlığı birbirine bağlamaktır. Başka bir deyişle isim, “mutlak lafız”, müsemma bu hakikatin kendisini oluşturan “şey” ve tesmiye de isim ile müsemma arasındaki irtibatı sağlayan “mana” demektir.¹⁰⁰

Uyku esnasında Hz. Peygamber'in *senin ismine sığınırım* demesi, aslında Allah'ın zatına sığınırım demektir. Allah'ın ismi kendisi midir, yoksa Allah'ın isminden ayrı mıdır, isim-müsemma tartışması bu noktadan başlamaktadır. İsim ile müsemma aynıdır diyen, bir de farklıdır diyen iki karşıt görüş bulunmaktadır. Ehl-i sünnet âlimleri isim ile müsemma aynıdır demektedir, farklı olsa şirk olmaktadır görüşünü savunmaktadırlar. Ayette *Rabbinin yüce adını tesbih et.*¹⁰¹ demek Allah'ın kendisini tesbih et demektir. Bu konuda *Zeyd kâtiptir* denecek olunursa kâtip olan Zeyd'in kendisidir. Dolayısıyla isim ve müsemma aynıdır. Böylesi tartışmalar Kur'an'ın mahlûk olup olmaması konusundan gelmektedir. Hadiste Allah'ın adına sığınırım kelimesi geçmişken isim-müsemma tartışmasına kısaca değinilmiştir.¹⁰²

⁹⁹ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, thk. Muhammed Abdü'l-aziz el-Halidî, Beyrut 2009, XV, 359.

¹⁰⁰ Çelebi, İlyas, *İlmî Araştırmalar Merkezi Dergisi*, “Klasik Bir Kelam Problemi Olarak İsim-Müsemma Meselesi”, III, I, İstanbul 1998.

¹⁰¹ A'lâ, 87/1.

¹⁰² Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, XV, 361.

Buraya kadar Hz. Peygamber'in uyumadan önce aldığı tedbirler ele alınmıştır. Allah Resûlü ümmetinin her konuda önlem almasını istemiş müslümanların teyakkuz halinde olmasını tavsiye etmiştir. Uyumadan önce alınacak tedbirler hadisler ışığında ele alınmış olup Hz. Peygamber'in uykusu ve adabı çerçevesinde zihinlerde şekillenmiştir.

Hz. Peygamber (s.a) uyumadan önce bazı hazırlıklar da yapmaktadır. Abdest alması, dişlerini misvaklaması ve birtakım dualar okuması bu hazırlıklardandır. Şimdi de Hz. Peygamber'in (s.a) uyumadan önce yaptığı hazırlıklara değinilecektir.

2.2. Uyumadan Önce Yaptığı Hazırlıklar

Allah Resûlü (s.a) hayatının her döneminde temizliğe çok riâyet etmekte, ashabına da temiz olmaları hakkında tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu tavsiyelerin başında uyumadan önce elleri yıkamak, abdest almak ve dişleri misvaklamak gelmektedir. Bu rivayetlerden Allah Resûlü'nün (s.a) uyurken bile bu konuda ne kadar hassas davrandığı görülmektedir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِنَّ الشَّيْطَانَ حَسَّاسٌ لِحَاسٍ فَاخْذُرُوهُ عَلَى أَنْفُسِكُمْ ، مَنْ بَاتَ وَفِي يَدِهِ رِيحٌ غَمَرٍ فَأَصَابَهُ شَيْءٌ فَلَا يُلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ.

Ebû Hüreyre (r.a.)'den: “Şeytan muhakkak ki hassastır, cidden pek hassastır. Kendinizi ondan sakındırın. Kim elinde et kokusu olduğu halde geceler sonra da kendisine bir zarar dokunursa, kendisinden başkasını suçlamasın.”¹⁰³

Allah Resûlü (s.a) yemekten sonra el yıkamayı teşvik etmektedir. Et kokusu elde durdukça el, yağlanmakta kirlenmekte ve pis kokulu olabilmektedir. Dolayısıyla bu koku insanda hastalık yapabilmekte, mikrop ve zararlı hayvanları insan bedenine çekebilmektedir. Ayrıca bütün işler elle yapıldığı için elin vasıtasıyla mikroplar vücudun muhtelif yerlerine geçerek alaca hastalığı ve buna benzer hastalıklar

¹⁰³Tirmizî, Et'ime, 48; Ebû Dâvûd, Et'ime, 54. Bu hadis bu vecihten “garib”dir. Fakat Süheyl ibn Ebû Salih'in, babasından –Ebû Hüreyre'den gelip bu hadisi destekleyen başka rivayet “hasen-sahih-garib”tir. Ayrıca bkz. Tirmizî, Et'ime, 48.

meydana getirebilmektedir. İhmalkârlık yapıldığı takdirde bu hastalıklar, nesilden nesile miras olarak aktarılabilmektedir. Hastalıkların önüne geçilebilmesi ve gelecek nesillerin sağlıklı olabilmesi adına Hz. Peygamber (s.a) yatmadan önce ellerin yıkanmasını söylemektedir.¹⁰⁴

Güzel kokunun meleklerin sevdiği şeytanların nefret ettiği bir özelliği vardır. Şeytanların en sevdiği şey bozuk ve kötü kokudur. Güzel ruhlara güzel kokuyu sevmekte iken, kötü ruhlara da kötü kokuyu sevmektedir. Her ruh kendisine uygun düşeni sevmektedir.¹⁰⁵ Et kokusu da elde durdukça pislenmekte, mikrop oluşturabilmekte ve kötü koku yayabilmektedir. Bu koku da şeytanı çağırmakta şeytanın da o insana zarar verme ihtimali doğmaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a) uyumadan önce abdestli yatması da âdetindedir.

Hadiste:

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ، قَالَ : قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ ، فَتَوَضَّأْ وَضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ ، ثُمَّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ ، ثُمَّ قُلْ : اللَّهُمَّ اسْلُمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ ، وَفَوَضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ ، وَالْجَانَّ ظَهْرِي إِلَيْكَ ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ ، اللَّهُمَّ أَمِنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ ، فَإِنْ مِتُّ مِنْ لَيْلَتِكَ ، فَأَنْتَ عَلَى الْفِطْرَةِ ، وَاجْعَلْهُنَّ آخِرَ مَا تَتَكَلَّمُ بِهِ .

Bera ibn Âzib'den (r.a):

Resûlullah (s.a) buyurdu ki: “Yatacağın zaman namaz abdesti gibi abdest al, sonra sağ yanın üzerine yat ve şu duayı oku. Allah'ım kendimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim. İşimi sana ısmarladım. Sırtımı sana dayadım. Ümit bağladığım sen, korktuğum yine sensin. İndirdiğin kitabına, gönderdiğin peygamberine iman ettim. Eğer o gece ölecek olursan fitrat üzere olursun. Bu sözleri son sözlerin yap.” buyurdu.¹⁰⁶

Bera ibn Âzib (r.a) şöyle demektedir: Resûlullah (s.a) şöyle dedi:

¹⁰⁴ Azîmabâdî, *Avnû 'l-Ma'bûd*, X, 236.

¹⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü 'l-Meâd*, IV, 482.

¹⁰⁶ Buhârî, *Vüdû*, 78; Müslim, *Zikir*, 56.

قَالَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ تَكَلَّمَ بِهَوْلَاءِ الْكَلِمَاتِ حِينَ يَأْخُذُ جَنْبَهُ مِنْ مَضْجَعِهِ بَعْدَ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثُمَّ مَاتَ فِي لَيْلَتِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ : اللَّهُمَّ إِنِّي أَسَلْتُكَ دِينِي إِلَيْكَ ، وَخَلَيْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ ، وَالْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ ، لَا مَنْجَى مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ ، أَمَنْتُ بِرَسُولِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ ، وَبِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ

“Kim şu sözleri yatısı namazından sonra gece yatacağında okur da o gece ölecek olursa cennete girer:

Allah'ım kendimi sana teslim ettim. Yüzümü sana çevirdim. İşimi sana ısmarladım. Rızanı isteyerek, azabından korkarak sırtımı sana dayadım, sana sığındım. Senden başka sığınılacak yer yoktur. İndirdiğin kitaba ve gönderdiğin peygambere inandım.”¹⁰⁷

Aynı sahâbî tarafından rivayet edilen bu iki hadis arasında aslında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Hz. Peygamber (s.a) her iki hadiste Bera ibn Âzib’e (r.a) yatmadan önce neler yapılacağını ve nasıl dua edileceğini öğretmektedir. Muhaddisler rivayetler arasında küçük farklar olsa bile, onları ayrı ayrı zikretmek suretiyle detay sayılabilecek farklılıkların korunduğunu ortaya koymaktadır. Birbirinden oldukça uzak diyarlardaki râvilerin mana ile yapılan rivayetlerde dahi, önemsenmeyecek derecede farklılıklarla hadisleri nakletmek suretiyle bütün İslam coğrafyasında Hz. Peygamber’in (s.a) sünnetine ve hadislerine ne kadar büyük değer verildiğini göstermektedir.¹⁰⁸

İslam dini, insan yaşantısının her alanıyla ilgili ilkeler ve edep kuralları koyarak kişiden bunlara uymasını istemektedir. Bu kuralların bazıları farz, bazıları sünnet, bazıları da mübah cinsindedir. Yatağa yatmadan önce abdest almak, sağ yanı üzerine yatmak sonra da yukarıda geçen duayı okumak, kişinin uykusunu ibadete çevirmekte ve kendisini Allah'ın himayesi altına almaktadır. Allah'ın kendisini koruyacağına inanan bir insana Allah'ın izni olmaksızın hiç kimse ve hiçbir şey zarar verememektedir. Bu dua gerçekten Allah'a tam bir inanış, adanış ve teslim oluşturur. Esasen bu his içinde yaşayan bir insan her anında Allah'ın rızasına uygun hareket

¹⁰⁷ Buhârî, De'avât, 5.

¹⁰⁸ Nevevî, Muhyiddin Yahya İbn Şeref, *Riyâzû's-Sâlihîn*, trc. ve şerh, M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Erkam Yayınları, İstanbul 1997, IV, 350-352.

etmektedir. Hadisten öğrenildiğine göre, gece yatağına yatarken abdestli olan kimsenin tekrar abdest almasına gerek olmayacağına delildir. Hz. Peygamber'in prensiplerinden biri de her işe sağ taraftan başlamasıdır. Hadiste de görüldüğü üzere uykusuna sağ tarafı üzerine yatarak başlamaktadır. Sağ taraf üzerine yatmak sağlık açısından da son derece faydalıdır.¹⁰⁹ Sağ tarafa yatmanın faydalarına ileride daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Hadiste geçen fitrat üzere ölmek ibaresinin anlamı İslam dini üzerine ölmektir. Ayrıca rivayette *indirdiğin kitaba inandım* cümlesi geçmektedir. Bu cümle hakkında İbn Battâl (ö. 449/1057) şöyle demiştir: Ayetlerde geçen *inzâl* kelimesinden kasıt, kulların Kur'an'daki farzların manasını anlamalarıdır. Yoksa cisim olarak *inzâl* değildir. Çünkü Kur'an cisim de değildir, mahlûk da değildir. Kaderiyye ise *inzâl* kelimesi geçen ayetleri "Kur'an mahlûktur, kendi zatı ile kaimdir, çünkü Kur'an kısımlara ve cüzlere ayrılmamış" olarak anlamışlardır.¹¹⁰ Şârihler hadiste geçen *inzâl* kelimesinden hareketle eskiden beri tartışılmalı gelen "Kur'an mahlûktur, değildir" konusuna değinmişlerdir.

Uygunun adablarından bir diğeri abdestli yatmaktır. Bu hal üzere yatan kişiye Allah Resûlü (s.a) tarafından bir müjde verilmektedir.

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَبِيْتُ عَلَى ذِكْرِ طَاهِرًا ، فَيَتَعَارُ مِنْ اللَّيْلِ فَيَسْأَلُ اللَّهَ خَيْرًا مِنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ .

Muâz ibn Cebel'den (r.a): Resûlullah (s.a) buyurdular ki: "Akşamdan (abdestli olarak) temizlik üzere zikrederek uyuyan ve geceleyin de uyanıp Allah'tan dünya ve ahiret için hayır talep eden hiç kimse yoktur ki, Allah dilediğini vermesin."¹¹¹

Hadisten, abdestli olarak uyuyarak seher vaktinde teheccüd namazını kılıp halis bir niyetle dünya ve ahirete dair ne istenirse, Allah'ın bu duayı kabul edeceği anlaşılmaktadır. Ya da namaz kılınmasa bile gecenin herhangi bir vaktinde uyanılıp

¹⁰⁹ Kandemir vd., *a.g.e.*, IV, 350-352.

¹¹⁰ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, XXV, 234.

¹¹¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 97. Bu hadis "sahih"tir.

Allah'tan hayır talep etmek duanın kabul olunmasına bir vesiledir. Hem de abdest almak insanı dinçleştirmektedir. Bu sebeple gece uyumadan önce abdest almak rahat bir uyku uyumaya neden olabilmektedir. Hz. Peygamber'in bu sünneti uygulandığı takdirde vücuttaki kirler gitmekte, rahat bir uyku uyuyup gecenin bir vakti uyanarak dua edilince de Allah'ın izniyle kişinin yaptığı dua kabul olunabilmektedir. Dolayısıyla uyumadan önce abdestli yatmak pek çok hayrı beraberinde getirmektedir.

Hz. Peygamber'in gece yatmadan önce yaptığı başka bir iş de dişlerini misvaklamasıdır. Hz. Peygamber'in (s.a) ağız temizliğine önem verdiği misvağı hayatında ne kadar çok kullandığından bellidir. Hz. Peygamber (s.a) ağız kokan sahâbîleri de uyarak misvak kullanmalarını önemle tavsiye etmektedir. Günümüzde de müslümanların ağız ve diş temizliğine önem vermeleri gerekmektedir. Bu temizliğe önem veren bir Peygamber'in (s.a) ümmeti olarak, müslümanların bu konuyu ihmal etmemeleri, hassas davranmaları elzemdir. Allah Resûlü (s.a) günlük yaşantısında misvak kullandığı gibi yatmadan önce de misvak kullandığı rivayetlerde geçmektedir. Rivayette Hz. Peygamber (s.a) *gece ve gündüz yattığında ve kalktığında mutlaka abdest almadan önce misvaklandığı* görülmektedir.¹¹²

Araştırma için belirlediğimiz Kütüb-i Sitte kaynakları dışında da Hz. Peygamber'in uyumadan önce misvaklandığı ile ilgili rivayetlere rastlandığı görülmektedir.¹¹³

Misvak kullanmak âlimlerin cumhuruna göre sünnettir. Hadislerden anlaşıldığına göre misvak kullanmak vacip değildir. Bununla beraber her zaman misvaklanmak müstehaptır. Bazı âlimlerce misvak emri meleğin kötü kokudan rahatsız olmasından dolayıdır. Çünkü melek ağızını, okuyan kimsenin ağızına koymakta ve pis kokudan dolayı eziyet duymaktadır. Bu durumu kaldırmak için misvak kullanmak güzel bir davranıştır.¹¹⁴ Ayrıca uyurken ağız içinde mikroplar

¹¹² Ebû Dâvûd, Tahâret, 30. Bu hadis "sahih"tir.

¹¹³ Örnek için bkz. Heysemî, Nûruddin Ali İbn Ebî Bekir, *Mecmâu'z-Zevâid ve Menbâu'l-Fevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412, I, 514-515.

¹¹⁴ San'ânî, *Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûği'l-Merâm*, thk. Halil Memun Şeyha, Dâru'l-Marife, Beyrut 2005. I, 63-64.

daha hızlı yayılabilmektedir. Bu sebeple uyumadan önce misvaklanmak dişlerin çürümesini ve ağız kokusunu önleyebilmektedir.

Misvak, erak ağacından veya diş sarılığını idare edebilecek diğer sert ağaçların dallarından olabilmektedir. Hz. Peygamber (s.a) ağaç ile enine boyuna veya yalnız enine dişlerini temizlemektedir. Her namazda ve akabinde namaz kılmasa bile her abdestte, uyku ve açlık zamanlarında, sükût ettiği sıralarda veya kokulu bir şey yediği zaman misvak kullanılması müstehaptır.¹¹⁵

Pek çok faydaları olan misvak yalnız abdestte değil, yatariken, kalkarken, yemeklerde ve diğer hallerde kullanılır. Abdestin evvelinde veya ağza su verilirken olması ihtilafı ise de her ikisinde de caizdir. Misvakta diş etlerine değmemek lazımdır. Amaç diş ve ağız temizliği olduğundan bu temizlik ne ile mümkün olursa maksat onunla hâsıl olmaktadır. Hatta hiçbir şey bulamayan temiz parmaklarıyla da bu temizliği yapar. Misvak ağacı temiz bir ağaçtır, şayet bir parçası mideye kaçsa mide onu hazmeder. Bu gibi faydaları olmamakla beraber sağlıklı olan fırça ve macun da aynı vazifeyi görmektedir.¹¹⁶

Hz. Peygamber (s.a) misvak kullanırken insanları iğrendirecek ve rahatsız edecek şekilde ulu orta ve her yerde misvak kullanmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü hadislerde Allah Resûlü'nün (s.a) her ortamda misvak kullandığına dair pek rivayete rastlanılmamaktadır. Allah Resûlü'nün ibadet öncesi dişleri arasındaki yiyecek kırıntılarını temizlemek maksadıyla dişlerini misvaklamakta ve evde kullanımı öğendirdiği çıkarılmaktadır. Bu davranışın insan fıtratına daha uygun olduğu söylenebilmektedir.¹¹⁷

Hz. Peygamber'in uyumadan önce tavsiye ettiği konulardan birisi de kişinin *vasiyetini* yazıp başucunda bulundurmasıdır.

¹¹⁵Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1974, I, 354-355.

¹¹⁶Gazzâlî, *İhyâ*, I, 354-355.

¹¹⁷ Karapınar, Fikret, *Anlatım Özellikleri Açısından Sahih-Hasen Rivayetler ve Mevzû Haberler*, Adal Ofset, Konya 2009, s. 115.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ ، يَبِيئُ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ تَابِعَهُ.

Abdullah ibn Ömer'den:

Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Vasiyyet edecek bir şeyi (malı) bulunan kimseye, vasiyyet yanında yazılı olmadıkça iki gece geçirmesi helal (uygun) değildir.”¹¹⁸

İmam Şâfiî (ö. 204/820) hadiste geçen *hak* kelimesini tedbir ve ihtiyat manasına almaktadır. Bu durumda mana “Eğer bir kimsenin vasiyyet etmek istediği bir şeyi varsa o kimse için tedbir ve ihtiyat, vasiyyetini yazılı olarak gözünün önünde bulundurmaktır. İnsan ecelinin ne zaman geleceğini bilmemektedir.” Âlimlerin cumhuruna göre vasiyyet mendup olup, Zâhirîler’e göre vaciptir. Dört mezhep imamları vasiyeti kısım kısım ayırmaktadırlar. Örneğin *Hanefîlere* göre kişinin üzerinde emanet olup bu emanetin zayi olacağından korkulursa o hakkın ödenmesini vasiyyet etmek vacip olmaktadır. Keffaret, zekât, oruç fidyesi ve hac gibi ibadet olan şeyleri vasiyyet etmek müstehap, fasık kimselere vasiyyet mekruh, akrabalara, yakınlarla vasiyyet mübahtır. Diğer mezheplerde de az fark ile bu taksimat vardır.¹¹⁹ Çünkü sabaha çıkacağını kimse kestiremez. Ancak ölümü için hazırlıklı bulunmak bakımından vasiyyet daima müstehaptır. Ani ölüm hazırlıklı olanlar için bir lütuf ama hazırlıklı olmayanlar için de bir azap niteliği taşımaktadır.¹²⁰

Hz. Peygamber’in uyumadan önce yaptığı diğer bir iş *gözlerine sürme çekmektir*. Rivayette:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : اكْتَجَلُوا بِالْإِثْمِ فَإِنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ ، وَيُبَيِّثُ الشَّعْرَ ، وَرَزَعَمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ لَهُ مُكْحَلَةٌ يَكْتَجِلُ بِهَا كُلَّ لَيْلَةٍ ثَلَاثَةً فِي هَذِهِ.

Abdullah ibn Abbas’dan (r.a) nakledildiğine göre:

¹¹⁸ Buhârî, Vesâyâ, I; Müslim, Vasiyye, I.

¹¹⁹ San’ânî, *Sübülü’s-Selâm*, III, 162-163.

¹²⁰ Gazzâlî, *Ihyâ*, I, 995-996.

Resûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: “İsmid ile (gözlerinize) sürme çekiniz. O, göze aydınlık verir, kirpikleri gürleştirir. Hz. Peygamber’in sürmedanlığı vardı. Her gece gözlerine üç defa sürme çekerdi.”¹²¹

Gözleri doğuştan sürmeli olan Resûlullah, her gece gözüne ismid denilen sürme taşı ile sürme çekmekte bunu da ashabına tavsiye ettiği görülmektedir.

İsmid, Hicaz bölgesinde çok bulunan ve hafif kırmızıya çalan siyah bir taştır. *İsfahan sürmesi* en iyi sürme çeşitlerinden biri sayılmaktadır. Bu sürmenin gözün sıkça yaşarmasını kestiği, gözdeki yarayı iyileştirdiği, kirpikleri ve göz sinirlerini güçlendirdiği, gözün sağlığını koruduğunu, göze parlaklık kazandırdığı, göze giren yabancı maddeyi dışarı attığı, bu uygulamanın hem çocuklara hem yaşlılara iyi geldiği belirtilmektedir.¹²²

Yukarıda aktarılan hadise benzer bir rivayet şöyledir:

Câbir (r.a) Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu aktarmıştır:

عَنْ جَابِرٍ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : اكْتَحِلُوا بِالْإِثْمِدِ فَإِنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ ، وَيُنْبِثُ الشَّعْرَ .

*İsmid ile sürme çekmenizi tavsiye ederim; zira o göze parlaklık verir; kirpiklerin de gür çıkmasını sağlar.*¹²³ Buna benzer başka bir hadiste:

عَنْ جَابِرٍ ، قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، يَقُولُ : عَلَيْكُمْ بِالْإِثْمِدِ عِنْدَ النَّوْمِ ، فَإِنَّهُ يَجْلُو الْبَصَرَ ، وَيُنْبِثُ الشَّعْرَ

Câbir (r.a) dedi ki:

“Allah Resûlü’nün şöyle dediğini işittim”: Buyuruyor ki:

*“Uyumadan önce ismid ile sürmeleniniz. Çünkü o, göze parlaklık verir, kirpiklerin gür çıkmasını sağlar.”*¹²⁴

¹²¹ Ebû Dâvûd, Tıb, 14; Tirmizî, Libas, 23. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Tıb, 25. Bu hadis “hasen”dir.

¹²² Tirmizî, *Şemâil-i Şerif Şerhi*, çev. Mehmet Kandemir, Tahlil Yayınları, İstanbul 2016, I, 244-245.

¹²³ Ebû Dâvûd, Tıb, 14; Tirmizî, Libas, 23. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Tıb, 25. Bu hadis “hasen”dir.

¹²⁴ İbn Mâce, Tıb, 25. Bu hadis “sahih”tir.

Kişi gece yatmadan önce sürme çekip uyuduğu takdirde göz kapaklarının sürmeyi daha iyi koruyacağı ve böylece sürmenin gözün içine daha iyi nüfuz edeceği belirtilmektedir. Hz. Peygamber'in üçer kere çekmesinin sebebi de üçün tek sayı olmasından dolayıdır.¹²⁵

Hız. Peygamber uyumadan önce sağlığa, emniyete dair tedbirler almış, her zaman temizliğe riayet etmiş, her yaptığı işi dünya ve ahirete uygunluk çerçevesinde, adab dairesi içinde yapmıştır.

Şimdi de Hz. Peygamber'in uyumadan önce okuduğu bazı dua ve sureler ele alınacaktır.

2.3. Uyumadan Önce Okuduğu Bazı Sûre ve Dualar

Hız. Peygamber (s.a) yatmadan önce dualar okumakta Allah'ı zikrederek uykuya dalmaktadır. Rivayette:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: " مَنْ اضْطَجَعَ مَضْجَعًا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ تَعَالَى فِيهِ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِ تِرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ قَعَدَ مَقْعَدًا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ فِيهِ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِ تِرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Allah Resûlü şöyle dedi:

Kim yatağında Allah'ı zikretmezse kıyamet gününde (bu durum)ona bir eksiklik olacaktır. Kim de bir mecliste otururken Allah'ı zikretmezse kıyamet gününde (bu durum) ona bir eksiklik olacaktır."¹²⁶

Kişi her yatarken ve her mekânda Allah'ı zikrederek ona olan sevgisini, muhabbetini, şükrünü eda etmelidir. Uykuya dalmadan önce de ruhtar bedenden çıkarak Allah, o ruhu ister kabzette, isterse de iade etmektedir. Bu bilinçte olan Hız. Peygamber de (s.a) yatmadan önce zikir ve dualar okumuştur. Ayrıca Allah Resûlü Allah'ın kitabından bir sûre okuyanın alacağı sevabı ise şöyle belirtmektedir:

¹²⁵ Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, I, 245.

¹²⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 98. Bu hadis "hasen"dir.

عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ ، فَيَقْرَأُ سُورَةَ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ حِينَ يَأْخُذُ مَضْجَعَهُ إِلَّا وَكَّلَ اللَّهُ بِهِ مَلَكًا لَا يَدْعُ شَيْئًا يَفْرُبُهُ يُؤْذِيهِ حَتَّى يَهْبَ مَتَى هَبَ .

Şeddâd ibn Evs'den (r.a):

Allah Resûlü şöyle buyurmaktadır:

*“Herhangi bir müslüman kul, yatağına geldiğinde, uyuyacağı zaman Allah’ın kitabından bir sûre okursa, Allah ona bir melek gönderir ve ona eza vermek isteyen hiçbir insan ve şeyi o melek ona yaklaştırmaz. Bu onun uyuyacağı zamana kadar böyle devam eder.”*¹²⁷

Melekler salih kullara Allah’ın izniyle yardım edebilmekte, onlara dua edebilmektedir. Uyumadan önce kişinin son sözleri Allah kelamı olduğunda Allah Resûlü o kişinin melekler yardımıyla korunduğunu bildirmektedir. Gerek insanlardan, gerek cinlerden ve zararlı hayvanlardan melekler bu kimseyi korumaktadırlar.

Allah Resûlü uyumadan önce Kâfirûn suresini okumuştur. Rivayette:

عَنْ فَرَوَةَ بْنِ نَوْفَلٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ : أَتَنظِرُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ أَنْ يُعَلِّمَهُ شَيْئًا يَقُولُهُ حِينَ يَأْخُذُ مَضْجَعَهُ ، قَالَ : أَقْرَأُ { قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ } ثُمَّ نَمَّ عَلَى خَاتِمَتِهَا ، فَإِنَّهَا بَرَاءَةٌ مِنَ الشِّرْكِ .

Ferve ibn Nevfel, babasından:

Dedi ki:

Zeyd ibn Sâbit’in sütanesi Peygamber’e (s.a) gelip; yatacağı zaman ne söylemesi gerektiğini kendisine öğretmesini rica etti. Şöyle buyurdu:

¹²⁷ Nesâî, *Ameli’l Yevmi ve’l-leyle*, 188. Ayrıca bkz. Tirmizî, *Deavât*, 22. Bu hadis “hasen”dir.

“Kul yâ eyyühe'l-kâfirüne 'yi oku, sonra bitiminde uyu. Çünkü bu, şirkten kurtuluşu temin eder.”¹²⁸

Kâfirûn sûresinin anlamı şöyledir:

“De ki, ey kâfirler, ben sizin taptuğunuza tapmam. Siz de benim taptuğuma tapmazsınız. Ben sizin taptuğunuza tapacak değilim. Siz de benim taptuğuma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır.”¹²⁹

Başka bir hadiste uykudan önce Allah'ı tesbih, tahmid ve tekbir etmenin sevabı şöyle açıklanmaktadır:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : خَصَلْتَانِ ، أَوْ يُحَافِظُ عَلَيْهِمَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ ، هُمَا يَسِيرٌ ، وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ ، يُسَبِّحُ فِي ذُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ عَشْرًا ، وَيَحْمَدُ عَشْرًا ، وَيُكَبِّرُ عَشْرًا ، فَذَلِكَ خَمْسُونَ وَمِائَةٌ بِاللِّسَانِ ، وَالْأَلْفُ وَخَمْسُ مِائَةٍ فِي الْمِيزَانِ ، وَيُكَبِّرُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ إِذَا أَحَدٌ مَضَجَعَهُ ، وَيَحْمَدُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ ، وَيُسَبِّحُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ ، فَذَلِكَ مِائَةٌ بِاللِّسَانِ ، وَالْأَلْفُ فِي الْمِيزَانِ فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْقِدُهَا بِيَدِهِ ، قَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ هُمَا يَسِيرٌ وَمَنْ يَعْمَلُ بِهِمَا قَلِيلٌ ؟ قَالَ : يَأْتِي أَحَدَكُمْ - يَعْنِي الشَّيْطَانُ - فِي مَنَامِهِ فَيَنْوُمُهُ قَبْلَ أَنْ يَقُولَهُ ، وَيَأْتِيهِ فِي صَلَاتِهِ فَيَذْكُرُهُ حَاجَةً قَبْلَ أَنْ يَقُولَهَا .

Abdullah ibn Amr'dan nakledildiğine göre:

Resûlullah şöyle buyurmuştur: “İki zikir çeşidi vardır ki, bunlara devam eden müslüman bir kul mutlak cennete girer. Bunlar kolaydır, ama bunları yapan azdır. Her namazın ardında on defa “Sübhânallah”, on defa “Elhamdülillah”, on defa “Allahü ekber” der. Bunlar yüz elli defa söylenmiş olur. Mizanda ise bin beş yüz eder. Yatağına yattığında otuz dört defa “Allahü ekber”, otuz üç defa “Elhamdülillah”, otuz üç defa “Sübhânallah” der. Bunlar yüz defa söylenmiş olur. Mizanda ise bin kabul edilir. (Abdullah ibn Amr dedi ki):

“Resûlullah'ı bunları eli ile sayarken gördüm.” (Sahabe):

¹²⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 102; Nesâî, Amelü'l-yevmi ve'l-leyle,185. Ayrıca bkz. Tirmizî, Deavât, 21. Bu hadis “sahih”tir.

¹²⁹ Kâfirûn, 109/1-5.

“Ey Allah’ın Resûlü, bunlar kolay olduğu halde yapanlar neden az oluyor? diye sordular. Hz. Peygamber şöyle cevap verdi:

“Sizden biri yatağındaiken şeytan ona gelir. Bunu söylemeye fırsat vermeden uyutur. Namaz gelir. (Namazın sonunda) bunları söylemeden önce ona bir ihtiyacını kılarken hatırlatır.”¹³⁰

Hadiste Hz. Peygamber namazdan sonra on adet zikir çekilmesini tavsiye etmektedir. Bu sayı çekilmesi istenen en asgari sayıdır. Beş vakit namazın arkasından çekilen bu zikirlerin toplamı yüz elli olmaktadır. Mizanda ise sevabı bin beş yüz kata kadar çıkmaktadır. Bunun sebebi şu ayettir:

“Kim Allah’a güzel bir işle gelirse, iyilik işlerse ona on misli verilir. Kim de bir kötülükle gelirse, sadece kötülüğüne denk bir ceza görür ve hiç kimseye haksızlık edilmez.”¹³¹

Yatağa yatarken yukarıdaki hadiste geçen zikirler söylendiğinde toplam yüz adet olmaktadır. Ayete göre de bin kata kadar sevap verilmektedir. Şeytan ise kula bu fiilleri yaptırtmamak için aklına türlü dünyalık işler getirterek kişinin dikkatini başka yöne çekmektedir. Ama bu zikirler alışkanlık haline getirilirse Allah’ın izniyle şeytana üstün gelinebilmektedir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : وَكَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ ، فَاتَّانِي آتٍ ، فَجَعَلَ يَحْتُو مِنْ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ ، فَقُلْتُ : لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ : إِذَا أُوتِيتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَافْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ ، لَنْ يَزَالَ مَعَكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ ، وَلَا يُفْرُبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ ، وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ ، ذَاكَ شَيْطَانٌ .

Ebû Hüreyre dedi ki:

“Resûlullah beni Ramazan(da verilen) zekâtı korumak için görevlendirdi. Bu sırada biri gelip yiyecekleri avuçlamaya başladı. Ben dedim ki: “Seni Resûlullah’a götüreceğim.” O da dedi ki:

¹³⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 102; Tirmizî, Deavât, 24. Bu hadis “hasen, sahih”tir.

¹³¹ En’am, 6/160.

“Yatağına girdiğinde Ayetü'l-Kürsi’yi okuduğun zaman, Allah katından bir koruyucu senin yanından ayrılmaz, sabaha kadar şeytan asla senin yanına yaklaşamaz. Nebi (s.a) dedi ki: “*Sana (bu sefer) doğru söylemiş, o yalancıdır. O şeytandır.*”¹³²

Ayetü'l-Kürsî anlam itibari ile Allah’ın sıfatlarından bahsetmekte, Allah’tan başka ilah olmadığını belirtmekte, insanî özelliklerden olan uykunun Allah da olmadığını anlatmaktadır. Allah’ın izni olmadan kimsenin şefaata edemeyeceğini, Allah’ın yapılan her şeyi bildiğini, Allah’ın ilminin her şeyi kuşattığı ayetlerde söylenmektedir. Böylesi derin anlamlar içeren ayetleri bir kul okuduğu zaman insan ve cinlerden olan şeytanlardan korunmuş olmaktadır.

Hadiste geçen olay Ebû Hüreyre’nin başına gelmiş, hırsızlık yapan birisi ile karşılaşmıştır. Şeytan insan kılığına girdiği için sahabî o kişinin şeytan olduğunu anlamamıştır.

Cinler, yapıları itibari ile değişik kılıklara girebilmekte güçlü ve kuvvetlidirler. Nitekim Hz. Süleyman’ın zamanında Onun emriyle pek çok ağır işte çalışmakta bina ve dalgıçlık yapmaktadırlar. Resimler, havuzlar inşa etmekte insanın güç yetiremeyeceği işler çıkarmaktadırlar. Böylesi işler yapabilen şeytan yalancılığı âdet haline getirdiyse de Hz. Peygamber’in tasdiklemesiyle bu sefer doğruyu söylemektedir. Şeytan, Ayetü'l-Kürsi’yi uyumadan önce okuyan kişinin Allah’ın himayesinde olduğunu söylemektedir. Şeytanın verdiği vehm ve vesveselerden de bu sayede korunulur.

عَنْ عَائِشَةَ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفَّيْهِ ، ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَأَ فِيهِمَا :
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ، ثُمَّ يَمَسُّحُ بِهِمَا مَا اسْتَنْطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ ، يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى
رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يُفَعِّلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ

Âişe (r.a)’den rivayet edildiğine göre: “*Resûlullah (s.a) her gece yatağına vardığı zaman her iki avucunu birleştirir sonra onların içine üfler ve bu avuçlarının*

¹³² Buhârî, Fedailü'l-Kur’an, 10.

içine İhlâs, Felak ve Nâs surelerini okur, sonra bedeninden ulaşabildiği her yere ellerini sürerdi.

İki elini sürmeye ilk önce başından, yüzünden ve bedeninin ön tarafından başlardı ve bunu (avuçları içine üfleyip okumayı ve vücuduna sürmeyi) üç kere yapardı.”¹³³

Hz. Peygamber (s.a) hemen her gece özellikle de bir rahatsızlık hissettiğinde yatağına girdiği vakit iki avucunu birleştirir bazı rivayetlerde belirtildiği üzere önce avuçlarına üfler, ardından İhlâs ile Muavvizeteyn¹³⁴ sûrelerini okuyarak tekrar avucuna üflerdi. Sonra da avuçlarını önce başına, sonra yüzüne, ardından, kollarına, göğsüne ve dizlerine sürerdi. Ve bunu üç defa yapardı. Allah Resûlü'nün (s.a) rahatsızlığı iyice arttığı zaman bu sûreleri Hz. Âişe'ye okutur o da Resûlullah'ın (s.a) mübarek eline üfler, sonra onun ellerini yine onun vücuduna sürerdi. Allah Resûlü'nün (s.a) açtığı avuçlarına o üç sûreyi okumadan önce neden üflediğine gelince; bazı âlimler sihirbazların bir şeyler okuduktan sonra avuçlarını üflemesinin Hz. Peygamber'in (s.a) ise onlara benzememek için hem okumadan önce hem de okuduktan sonra avuçlarına üflediğini söylemektedirler. Diğer bazı âlimler de Yahûdilerin dua okuduklarını fakat avuçlarına üflemediklerini, Peygamber'in (s.a) onlara muhalefet etmek için avuçlarını üflediğini söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in (s.a) şifa bulmak maksadıyla ellerini bütün bedenine sürer ve bunu üç defa yapardı. Hasta olan kimsede ellerini bütün vücuduna süremiyorsa eşi veya bir başkası bunu yapabilir.¹³⁵

Hadis, rukyenin caiz olduğunu savunanların delillerinden biridir. Rukye, efsunlamak, büyü yapmak, bir şeylere sığınmak gibi anlamlara gelmektedir. İbnü'l-Esir'e (ö. 630/1233) göre rukye, sahibini humma, sara gibi hastalıklardan, afetlerden korumaktadır. Çoğu âlim rukyenin, Arap dili ile Allah'ın isim ve sıfatları ile

¹³³ Buhârî, Fedâil'ü-l Kur'ân, 14; Ebû Dâvûd, Edeb, 102; Tirmizî, Deavât, 20.

¹³⁴ Muavvizeteyn: İki koruyucu demektir. Yani Allah'a sığınmayı gösteren iki suredir. Bunlar, Felak ve Nâs sûreleridir.

¹³⁵ Kandemir, Şemâil-i Şerîf Şerhi, II, 355-356.

Kur'an'dan ayetlerle yapılmadığı takdirde bunun caiz olmadığı görüşünü savunmaktadırlar.¹³⁶

Resûlullah rukye konusunda da tashih ettiği diğer konular gibi tedricilik metodu uygulamıştır. Cahiliyye rukyelerinin içine şirk unsurları karıştığı için başlarda yasaklamıştır. Ashabın bu konuda yeterli birikime sahip olduğu kanaatine varınca içine şirk karıştırılmaması şartıyla müsaade etmiştir. Yukarıdaki hadiste olduğu gibi Hz. Peygamber'in rukyeyi hem kendisinin uyguladığı hem de emrettiği görülmüştür.¹³⁷

Başka bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a) yatmadan önce şöyle dua etmektedir:

عَنْ ابْنِ بُرَيْدَةَ ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ : الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَفَانِي وَأَوَانِي ، وَأَطْعَمَنِي وَسَقَانِي ، وَالَّذِي مَنَّ عَلَيَّ فَأَفْضَلَ ، وَالَّذِي أَعْطَانِي فَأَجْزَلَ ، الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ اللَّهُمَّ رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكَهُ وَإِلَهَ كُلِّ شَيْءٍ ، أَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ .

İbn Ömer (r.a)'in İbn Büreyde'ye (r.a.) anlattığına göre Resûlullah (s.a) yatma vaziyeti aldığı anda: “*Bana kâfi gelen (düşmanıma yeten), beni barındıran, beni doyuran, susuzluğumu gideren, bana lütfedip ihsanda bulunan, bana veren ve bolca ikramda bulunan Allah'a hamdolsun; her hal üzere Allah'a hamdolsun. Ey her şeyin Rabbi, sahibi ve her şeyin ilahı olan Allah'ım! Ateşten Sana sığınırım*” diye dua ederdi.¹³⁸

Resûlullah hayatının her anını hamd ederek geçirmiş, içinde bulunduğu nimetleri sayarak da uyumadan önceki vaktini değerlendirmiştir.

Allah Resûlü'nün uyumadan önce yaptığı bir diğer dua şöyledir:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : مَنْ قَالَ حِينَ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ : أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، غَفَرَ اللَّهُ ذُنُوبَهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ رَبْدِ الْبَحْرِ ، وَإِنْ كَانَتْ عَدَدَ

¹³⁶ İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Edebü'l-Havze Neşriyat, Kûm 1405, XIV, 332-333.

¹³⁷ Yeşil, Muhammed Hulusi, *Rukye Konusunu İşleyen Rivayetlerin Tesbiti ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 73.

¹³⁸ Müslim, Zikir, 64; Ebû Dâvûd, Edeb, 102. Ayrıca bkz. Tirmizî, Deavât, 15.

وَرَقِ الشَّجَرِ ، وَإِنْ كَانَتْ عَدَدَ رَمْلِ عَالِجٍ ، وَإِنْ كَانَتْ عَدَدَ أَيَّامِ الدُّنْيَا : هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا
الْوَجْهِ مِنْ حَدِيثِ الْوَصَّافِيِّ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْوَلِيدِ

Ebû Said (r.a.)' den: Resûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “*Her kim yatağına sokulduğunda üç kere: ‘Hayy ve Kayyûm olan, kendisinden başka ilah bulunmayan O büyük Allah’tan mağfiret dilerim’ derse, Allah günahlarını bağışlar.*”

Onun günahları denizlerin köpükleri kadar da olsa, ağaçların yaprakları sayısınca da olsa, Âlic¹³⁹ kumlarının adedince de olsa, dünya günlerinin sayısınca (insanların sayamayacağı kadar çok) da olsa mağfiret edilir.”¹⁴⁰

عَنْ عَلِيِّ رَجَمَهُ اللَّهُ ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ عِنْدَ مَضْجَعِهِ : اللَّهُمَّ إِنِّي
أَعُوذُ بِوَجْهِكَ الْكَرِيمِ ، وَكَلِمَاتِكَ التَّامَّةِ ، مِنْ شَرِّ مَا أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ ، اللَّهُمَّ أَنْتَ تَكْثِفُ الْمَغْرَمَ وَالْمَأْتَمَ ، اللَّهُمَّ لَا
يُهْرَمُ جُنْدُكَ ، وَلَا يُخْلَفُ وَعْدُكَ ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجُدُّ سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ.

Ali (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a) yatacağı vakit şöyle derdi: “Ey Allah’ım! Perçemini senin elinde tuttuğun her şeyin şerrinden, senin keremli Zât’ına ve eksiksiz kelimelerine sığınırım. Ey Allah’ım! Borcu ve günahı ancak Sen açarsın (borçtan ve günden sen kurtarırısın.) Ey Allah’ım! Senin ordun bozguna uğratılmaz; senin verdiği söz (başkası tarafından engellenip) bozulamaz; servet sahibinin serveti de sana karşı fayda vermez. Seni tesbih eder ve sana hamd ederim.”¹⁴¹

Hız. Peygamber, insanoğlunun acizliğini bu dualarla teyit etmiştir. Her şeyin Allah iradesiyle olduğunu söylemiş, Allah’ı hamd ile yüceltmıştır. Özellikle borç ve günahı bir arada zikretmiş olması, ikisinin de hem bu dünyada hem de ahirette insana ne kadar yük olabileceğini belirtmiştir. Uyumadan önce, kişiye yük olan şeylerden Allah’a sığınmıştır.

عَنْ عَزْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْرَأُ الْمُسْتَحَاتِ قَبْلَ أَنْ يَرْقُدَ ، وَقَالَ :
إِنَّ فِيهِنَّ آيَةً أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ آيَةٍ.

¹³⁹ Âlic: Çölde kumu çok fazla olan, Yemâme yakınlarındaki “Dehma” denilen yerden başlayıp Necid’e kadar uzanan bir dağın adıdır.

¹⁴⁰ Tirmizî, De’avât, 17. Bu hadis “hasen-garib”dir.

¹⁴¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 98. Bu hadis “hasen”dir.

Irbaz ibn Sâriye (r.a.)' den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a) uyumadan evvel Müsebbihât'ı okumakta ve: “*Bunlar içerisinde bin ayetten daha faziletli bir ayet vardır.*” buyurmaktadır.”¹⁴²

Müsebbihât sûreleri tesbih ile başlayan beş sûredir ki bunlar: Hadîd, Saff, Cum'a, Teğâbün, A'la sûreleridir.

Rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (s.a) adeta kendini ölümün bir türü olan uykuya hazırlamakta ve nefisini Allah'a havale etmektedir. Ayrıca yatacağı zaman yaptığı dualarda ortak nokta, Allah'ı yatmadan önce tesbih ve tehlil ederek onu övmekte, O'na hamdetmekte her türlü zararlı mahlûkattan Allah'a sığınmaktadır. Hz. Peygamber kulun, acizliğini, çaresizliğini Rabbine bildirmektedir. Allah Resûlü'nün uyumadan önce son sözleri zikir olup ruhunu Allah'a teslim ederek uykuya dalmaktadır.

Hayatının her ânında mümin, Allah'ı anmalı ve Rabbinin rızasını kazanacak ameller işlemelidir. Bu başlıkta incelendiği üzere Hz. Peygamber (s.a) dua ederek Allah'ı uyumadan önce ve uyuduktan sonra zikretmektedir. “Zikir” sözlükte, anma, hatırlama, bir şeyi zihinde canlı tutma, bir şeyi dile getirme, hatırlatma demektir. Yani, marifet (bilgi) olarak elde ettiği şeyi korumaktır. Kavram olarak ise zikir, Allah'ı hatırlamak üzere yapılması veya söylenmesi tavsiye edilen hamd, dua, ibadet ve övgü gibi fiiller ve sözlerdir. Zikir kalpte anılan kimseye bir bakıma kişinin dikkat kesilmesidir. Bunu dil ile söylemeye zikir denilmesinin sebebi, kalpteki zikre yani hatırlamaya işaret etmesindedir.¹⁴³ Halk arasında söylenen bir söz buna güzel bir örnektir. “Dervişin fikri neyse zikri de odur.” Kişinin kalbinde düşündükleri söylemlerine yansır. Allah'ı her an diliyle hatırlayan yani zikreden kişi kalbinde de Allah sevgisini diri tutar.

Bazı âlimlere göre ise “zikir”, insana sevap kazandıran her türlü amelin genel adıdır. Kur'an kendisine “zikir” demektir. Çünkü o, baştanbaşa bir öğüt, bir hatırlatmadır. İnsanlarla ilgili her şeyi açıklayan bir ilahi bildiridir. O, aynı zamanda

¹⁴² Ebû Dâvûd, Edeb, 97; Tirmizî; Deavât, 21. Bu hadis “hasen-garib”dir.

¹⁴³ Ece, Hüseyin Kerim, *İslam'ın Temel Kavramları*, s. 774-775.

sürekli Allah'ı hatırlatan ayetlerden meydana gelmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a) de Allah'ı uyumadan önce ve sonra her an zikir ile meşgul olduğu rivayetlerde görülmektedir.¹⁴⁴

Hz. Peygamber (s.a) uyumadan önce yaptığı bazı dualar ve okuduğu bazı sûreleri ele alındıktan sonra, Allah Resûlü'nün (s.a) 'yatış şekillerine' çalışmada yer verilecektir.

2.4. Uyuma Şekilleri

Hz. Peygamber'in (s.a) de bir beşer olması hasebiyle uykuya ihtiyaç hissettiği, uyuyacağında bir edep timsali olduğu hadislerde görülmektedir. Bunu en güzel şekliyle ashâbına göstererek uzanmasını bile en güzel şekliyle yapmaktadır. Bahsedildiği üzere Hz. Peygamber (s.a) yatmadan önce misvakla dişlerini temizlemekte, sonra abdestini alıp daha sonra da sağ yanı üzere yatarak dua etmekteydi.

Hz. Peygamber'in sağ yanına yatarak uyumasının pek çok faydaları bulunmaktadır. Sağ yanına yatmanın sağlık açısından hikmeti, uyuyanın uykusunda daralmamasıdır. Kalp solda olduğu için sağ yanına yatan kişinin kalbi rahat çalışmamaktadır. Sol yanına yatarak uyumasının aksine, uyuyanın ağırlaşmasına engel olmaktadır. Sol yanına yatınca insan uykusunda boğulmakta ve ağırlaşmaktadır. En yararlı uyku, yemeğin midede güzel bir şekilde yerleşmesi için sağ yanı üzere yattıktan sonra, sindirimi kolaylaştırmak için (midenin ciğere doğru eğilebilmesi için) biraz sol yan üzerine yatmaktır. Daha sonra gıdanın mideden daha çabuk inmesi için sağ yana dönülerek uykuya böyle devam edilmesi daha uygundur. Böylelikle uykunun başı ve sonu sağ yana yatarak olmaktadır. Sol yan üzere çokça yatmak, organların kalbe doğru eğimini arttıracığından ve kalbe karşı dikilmesi sebebiyle kalbe zarar teşkil etmektedir.¹⁴⁵ Ayrıca Hz. Peygamber bereketli, şerefli ve

¹⁴⁴ Ece, Hüseyin Kerim, *İslam'ın Temel Kavramları*, s. 774-775.

¹⁴⁵ İbn Kayyim, *Zâdü'l- Meâd*, IV, 448-450

temiz işlerini sağ tarafından yaptığı için uyumadan önce de sağ tarafına yatarak uyumaktadır.

Rivayette Hz. Peygamber'in (s.a) başka bir yatış şekli görülmüştür. Bu rivayet şöyledir:

عَنْ عَبَادِ بْنِ تَمِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ، " أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مُسْتَلْقِيًا فِي الْمَسْجِدِ وَاضِعًا إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى.

Abbâd ibn Temîm'in (r.a) amcasından naklettiğine göre (amcası:) "Resûlullah'ı (s.a) mescidde, ayaklarından birini diğerinin üzerine koymuş vaziyette sırtüstü yatarken görmüştür."¹⁴⁶ Başka bir hadiste:

عَنْ جَابِرٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ " نَهَى عَنِ اسْتِمَالِ الصَّمَاءِ، وَالِاخْتِبَاءِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ، وَأَنْ يَرْفَعَ الرَّجُلُ إِحْدَى رِجْلَيْهِ عَلَى الْأُخْرَى.

Câbir (r.a) anlatıyor:

"Resûlullah kişinin avret yerini açık bırakacak şekilde tek bir elbise giyip sırtüstü uzanıp sonra da ayak ayaküstüne atmasını nehyetmiştir (uygun görmemiştir.)"¹⁴⁷

Sahâbe, Allah Resûlü'nün (s.a) her davranışını en ince ayrıntısına kadar inceleyip bize en açık yönleriyle anlatmaktadırlar. Yukarıdaki iki hadis incelendiğinde görünürde sanki bir zıtlık var gibidir. Oysa muhaddisler, hadisler arasında bir tezat olmadığını, avret mahallinin tamamıyla veya bir kısmı açılacak şekilde, sırt üstü uzanarak bacak bacak üstüne koymanın yasaklandığını belirtmektedirler. Resûlullah'ın davranış tarzını gösteren birinci hadis, açılıp saçılmaya meydan vermeyecek tarzda caiz olan şeklini göstermektedir. O günkü Arap toplumunun giysileri göz önüne alınırsa, baştan aşağı giyilen bir tek kaftan veya vücudun alt kısmına ayrı üst kısmına ayrı olarak giyilen hamam havlusu tipinde iki ayrı parçadan oluşan bir elbiseden ibarettir. Kendine dikkat etmeyen bir kimsenin avret mahallerinin açılması söz konusudur. Hz. Peygamber mescitte ayak ayaküstüne

¹⁴⁶ Buhârî, Salât, 85; Müslim, Libâs, 75; Tirmizî, İsti'zan, 53.

¹⁴⁷ Müslim, Libâs, 74; Tirmizî, İsti'zan, 54.

atarak yatmasının sebebi zaruret, ihtiyaç, yorgunluk veya istirahat etme isteğinden dolayıdır. Aksi takdirde Allah Resûlü (s.a) kalabalık yerlerde sahâbe arasında böyle yatmamakta ya bağdaş kurarak ya da dizlerini dikerek oturmaktadır. Hadisten anlaşılacağı üzere mescitte dinlenmek maksadıyla, avret mahallinin açılmaması kaydıyla yatıp istirahat edilebileceği görülmektedir.¹⁴⁸

Fakihlere göre *es-sammaü* ibaresi, “tek bir elbise ile örtünmek, örtünün bir ucunu diğer bir ucuna kaldırıp onun üzerine atmak” demektir. Âlimler ise şöyle demektedir: Bu tarz bir örtünmenin zararları, özürleri ve sıkıntılarını kaldırmanın zor olduğundan dolayı dil ehline göre yukarıda zikredilen şekilde örtünmek mekruhtur. Fakihlerin açıklamasına göre de bu tarz bir örtünme eğer avretin bir kısmı gözükyorsa haram, aksi takdirde mekruh demektedirler.¹⁴⁹

Hz. Peygamber hayâ abidesi bir insandır. Ashabının yanında, ayaklarını onlara uzatarak bile oturmamıştır. Öyleyse hadiste anlatıldığı üzere sırtüstü uzandığı sırada yanında ashaptan hiç kimse bulunmamaktaydı. Hz. Peygamber’in ikazı, mescitte yatmak zorunda olan kimselerin, bir dizini dikip diğerini onun üzerine atmak suretiyle dikkatsizce yatanlara yöneliktir. Mescitte sırtüstü uzanarak yatmak yasaklanmamıştır. Bir yere yaslanarak, yan yatarak, bağdaş kurarak bir şekilde yatmanın pek bir sakıncası da yoktur.¹⁵⁰

Yasaklanan yatış şekillerini anlatan başka rivayet şöyledir:

طُخْفَةَ بْنِ قَيْسِ الْغِفَارِيِّ ، قَالَ : كَانَ أَبِي مِنْ أَصْحَابِ الصُّفَّةِ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : انْطَلِقُوا بِنَا إِلَى بَيْتِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ، فَانْطَلَقْنَا ، فَقَالَ : يَا عَائِشَةُ أَطْعَمِينَا فَجَاءَتْ بِحَشِيئَةٍ فَأَكَلْنَا ، ثُمَّ قَالَ : يَا عَائِشَةُ أَطْعَمِينَا فَجَاءَتْ بِحَيْسَةٍ مِثْلَ الْقَطَاةِ فَأَكَلْنَا ، ثُمَّ قَالَ : يَا عَائِشَةُ اسْقِينَا فَجَاءَتْ بِقَدَحِ صَغِيرٍ فَشَرَبْنَا ، ثُمَّ قَالَ : يَا عَائِشَةُ اسْقِينَا فَجَاءَتْ بِقَدَحِ صَغِيرٍ فَشَرَبْنَا ، ثُمَّ قَالَ : إِنَّ شِئْنَكُمْ بِنُّم ، وَإِنْ شِئْتُمْ انْطَلِقُوا إِلَى الْمَسْجِدِ قَالَ : فَبَيْنَمَا أَنَا مُضْطَجِعٌ فِي الْمَسْجِدِ مِنَ السَّحَرِ عَلَى بَطْنِي إِذَا رَجُلٌ يُحَرِّكُنِي بِرَجْلِهِ ، فَقَالَ : إِنَّ هَذِهِ ضِجَّةٌ يُبْغِضُهَا اللَّهُ قَالَ : فَتَنَظَرْتُ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Tihfe ibn Kays el-Gifârî demiştir ki:

¹⁴⁸ Kandemir vd., *Riyazü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, IV, 361-362.

¹⁴⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, XIV, 302.

¹⁵⁰ Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, I, 479-480.

Babam Suffe ashabından idi. Resulullah (s.a) (bizim ev halkına): “*Haydi bizimle beraber Âişe'nin (r.a) evine siz de gelin*” dedi. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.):

Ey Âişe (r.a)! Bizi doyur, dedi. (Hz. Âişe r.a) de içine et ve hurma katılmış ince bulgurdan yapılmış bir yemek getirdi. Onu yedik sonra:

Ey Âişe (r.a)! Bizi doyur, dedi. O da hurma, kavut, keş, yağ karışımı güvercin (eti) kadar (az) bir yemek getirdi. Onu da yedikten sonra:

Ey Âişe (r.a)! Bize su ver, dedi. (Hz. Âişe r.a) de bir bardak süt getirdi. (Onu da) içtik. Sonra (tekrar):

Ey Âişe (r.a)! Bize su ver! dedi. Küçük bir bardak dolusu süt daha getirdi. Onu da içtik. Sonra:

İsterseniz (burada) uyursunuz, isterseniz mescide gidersiniz, dedi. Ben ciğer (ağrısın)den dolayı yüzükoyun uzanmış yatarken bir de baktım ki; bir adam ayağıyla beni dürtüyordu:

“*Bu yatış Allah'ın öfkelendiği bir yatıştır*” diyordu. Baktım bir de ne göreyim Resûlullah (s.a) imiş.¹⁵¹

Hz. Aişe ev sahipliği yaptığı evinde, gayet mütevazi bir sofraya misafirlerini ağırlamıştır. Muhtemelen Hz. Peygamber Hz. Aişe'ye misafir geleceğini önceden haber etmemiş, bir hazırlığı da olmamıştır. Evinde ne varsa ikram etmiş, misafirlerinin susuzluğunu gidermiş, karınlarını da doyurmuştur. Hz. Peygamber sahâbîlerin, gelen yemeklerden dolayı karınlarının doymadığını anlamış, Hz. Aişe'den biraz daha yemek getirmesini istemiştir. O da Hz. Peygamber ne söylediye yapmıştır.

Günümüzde misafirlere ikram adına pek çok yiyecekler hazırlanmakta gösteriş ve israfa kaçılmaktadır. Böylesi yorucu ikramlar hazırlamak ev hanımının

¹⁵¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 94. Ayrıca bu konu hakkında bkz. Tirmizî, İsti'zan. 55. Bu hadis"hasen"dir.

fazlasıyla yorulmasına ve aile bütçesinin sarsılmasına sebep olmaktadır. Hazırlanan gösterişli sofralar sosyal medyadan yayınlanmakta böyle sofralar hazırlamaya gücü yetmeyenlerin de imrenmesine neden olunmaktadır. Her zaman böyle sofralar kurmak zor olacağından dolayı artık misafir ağırlama kültürü gittikçe azalmaktadır. Hadiste Hz. Aişe'nin mescitte yatan sahâbîye elinde ne varsa getirip ikram ettiği anlatılmaktadır.

Suffe ehli Hz. Peygamber (s.a) zamanında mescitte yatan, kendini ilme adayan, gençlerden oluşmaktadır. Bu genç sahâbîlerin maddi durumları iyi olmadığından, mescide gelen diğer sahabîler onlara yiyecek vs. yardımında bulunmaktadırlar. Onların orada yatıp kalkmaları mescitte uyumanın câizliğine de delâlet etmektedir.

Tıhfe akciğer rahatsızlığı sebebiyle yüzükoyun yattığı belirtilmektedir. Muhtemeldir ki, Peygamberimiz onun bir rahatsızlık sebebiyle böyle yattığını bilmemektedir. Bir takım rivayetlerin anlatım üslûbu, “niçin böyle yatılmasın?” sorusuna cevap niteliği taşımaktadır. Bu tür hadisleri dikkate alan İslam âlimleri, yüzünü, karnını ve göğsünü yere koyarak yatmanın yasaklanmış olduğunu ve Hz. Peygamber'in sünnetine uygun olmadığını belirtmektedirler. Çünkü yüz ve göğüs insanın en kıymetli iki uzvu olmakta, Allah'a secde hali dışında onları yere koymak ve üzerine kapanmak iyi bir davranış olarak kabul edilmemektedir.¹⁵²

İlim adamlarının mescitte uyumanın hükmü konusundaki görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Saîd ibn Müseyyeb (ö. 94/713) ile Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Atâ, Muhammed İbn Sîrîn (ö. 110/729) ve Şafîlere göre mescitte uyumak orada namaz kılanların yerlerini daraltmamak ve onların şaşkınlıklarına sebebiyet vermemek şartıyla, kerahetsiz olarak caizdir. Aksi takdirde haramdır. Delilleri ise “*Bizler Resûlullah (s.a) zamanında mescitte uyurduk*”¹⁵³ hadisi ile “Hz. Peygamber'in (s.a)

¹⁵² Kandemir vd., *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, IV,358.

¹⁵³ Tirmizî, Salât, 236. Bu hadis “hasen-sahih”tir.

H.z. Ali'yi (r.a) mescitte yatarken görüp de ona bundan nehyetmeyip “*Kalk ey Ebû Türâb (toprağın babası)*”¹⁵⁴ diyerek iltifatta bulunduğunu ifade eden hadistir.

Şafîî ulemasından Nevevî (ö. 676/1277) de “Suffe ashabı ile sahâbîlerden bazılarının ve müslüman olmadan önce Sümame ibn Üsal’ın (ö. 12/633) mescitte yatıp kalkmalarının bunun cevâzına delalet ettiğini ve İmam Şafîî’nin de bu görüşte olduğunu söylemektedir. Hanefî ulemasından Bedreddin Aynî’nin (ö. 855/1451) açıklamasına göre İbn Müseyyeb (ö. 94/713) ile Süleyman ibn Yesâr’a (ö. 107/725) mescitte uyumanın hükmü sorulmakta, onlar da “Suffe Ashabı mescitte uyuyorlardı. Onlar meskenleri mescit olan bir cemaat idi. Durum böyleyken bunu bana niye soruyorsunuz?” cevabını vermektedirler.¹⁵⁵ Bu konu hakkında başka alimlerin görüşleri şöyledir:

Taberî (ö. 310/923) de, Hasan’ın: “Osman ibn Affan’ı (r.a) başında nöbetçi falan olmadığı halde mescitte uyurken gördüm.” dediğini nakletmektedir. Mâlik’e (ö. 179/795) göre evi olan bir kimsenin mescitte gece veya gündüz uyuması mekruhtur. Fakat yabancı bir misafirin uyumasında herhangi bir sakınca yoktur. İbn Mes’ûd ile Tâvûs (ö. 106/725), Mücâhid (ö. 103/721) ve Evzâî (ö. 157/774) de mescitte uyumayı mekruh görmüşlerdir. Ayrıca konumuzu teşkil eden bu rivayet de yüzükoyun yere yatmanın Allah’ın hoşlanmadığı bir yatış olduğuna da açıkça delalet etmektedir.¹⁵⁶

Şüphesiz ki, bu yatış şekli insan sağlığına da zararlıdır. Mide ve kalp gibi azaların sıkışmasına sebep olur. Aynı zamanda edebe aykırı ve görüntüsü çirkindir. Netice itibariyle Allah Resûlü’nün (s.a) sakındırdığı bu yatış biçiminden uzak durmak en uygun ve doğru yoldur.¹⁵⁷

H.z. Peygamber’in (s.a) yatağının konumu ise yüzü kibleye gelecek şekilde idi. Bir rivayette:

¹⁵⁴ Buhârî, Salât, 58.

¹⁵⁵ Yeniél, *Sünen-i Ebû Dâvûd Şerhi*, XVI, 303.

¹⁵⁶ Yeniél, *Sünen-i Ebû Dâvûd Şerhi*, XVI, 303.

¹⁵⁷ Çelik, Ömer - Kaya Murad - Öztürk, Mustafa, *Üsve-i Hasene*, Altınoluk Yayınları, İstanbul tsz., s. 443.

عَنْ بَعْضِ ، آلِ أُمِّ سَلَمَةَ كَانَ فِرَاشُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوًا مِمَّا يُوضَعُ الْإِنْسَانُ فِي قَبْرِهِ وَكَانَ الْمَسْجِدُ عِنْدَ رَأْسِهِ.

Ümmü Seleme ailesinden biri rivayet etmiştir: “Resûlullah’ın (s.a) yatağı, insanın kabrine konduğu şekildedir, mescit de baş tarafındaydı.”¹⁵⁸

Rivayetten de anlaşıldığı üzere Resûlullah’ın yatağının insanın kabrine konduğu şekildedir. Yani insan kabre konduğu şekil, kıbleye doğrudur. Yüzünü Kâbe’ye dönen kişi Allah’ın her dediğini yapmaya hazır ve nazır olduğunu hal diliyle bir tür anlatmaktadır.

Yatış şekli ile ilgili başka bir rivayette;

Ebû Katâde’den (r.a.): “*Resûlullah (s.a) bir sefer sırasında dinlenmek üzere gecenin sonuna doğru konakladığı zaman, sağ tarafına yatarak uyurdu. Şayet sabah namazına yakın bir zamanda mola verirlerse, o vakit sağ kolunu diker, mübarek başını el ayasının üstüne koyarak uyurdu.*”¹⁵⁹

Allah Resûlü (s.a) bir sefer sırasında geceleyin askerleriyle birlikte yolculuk ederken mola verme lüzumu hissederse şayet, sabah namazına çok zaman varsa, uzunca bir süre dinlenmek için sağ tarafına yatıp uyumaktadır. Eğer sabah namazı yaklaşmış ve kısa bir süre dinlenmek üzere mola vermişlerse, yol yorgunluğu yüzünden derin uykuya dalarak sabah namazını kaçırmamak için ihtiyatlı bir şekilde uyumaktadır. Bu kısa süreli dinlenme esnasında sağ kolunu dikmekte, başını avucunun içine koyarak istirahat etmektedir.¹⁶⁰

Hız. Peygamber (s.a) bu tutumuyla, sabah namazının vakti yaklaştığı zamana kadar uyanık kalanların ne yapmaları gerektiğini göstermektedir. Birazcık uyur, dinlenirim, sonra kalkar namazımı kılarım diye kendini uykunun kollarına bırakanların sabah namazını kaçırabileceklerini hatırlatmakta, onun için de nasıl bir tedbir alınması gerektiğini bizzat göstermektedir. Sabah namazı, beş vakit namazın

¹⁵⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 97. Bu hadis “sahih”tir.

¹⁵⁹ Müslim, Mesâcid, 313.

¹⁶⁰ Kandemir, Şemâil-i Şerîf Şerhi, II, 361-362.

en önemlisindendir. Ayrıca uykunun da en derin, en koyu olduğu vakittir. Bu bereketli zamanın vaktinin faziletini kaçırmamak için azami ölçüde gayret gösterilmelidir.¹⁶¹

Hız. Peygamber'in (s.a) yatış şekillerinde, sağlığına azamî şekilde dikkat ettiği görülmektedir. Güneş ile gölge arasında yatmayı uygun görmeyerek sağlığına verdiği önem ortaya çıkmaktadır.

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُكَدِّرِ ، قَالَ : حَدَّثَنِي مَنْ سَمِعَ أَبَاهُ رِيْرَةَ ، يَقُولُ : قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الشَّمْسِ ، وَقَالَ مَخْلُدٌ : فِي الْفِيءِ فَقَلِّصْ عَنْهُ الظِّلَّ ، وَصَارَ بَعْضُهُ فِي الشَّمْسِ ، وَبَعْضُهُ فِي الظِّلِّ فَلْيَقُمْ.

Muhammed ibn el-Mündekir, Ebû Hüreyre'den şöyle işittiğini rivayet etmiştir: Ebu'l-Kasım (s.a) buyurmuştur:

*“Biriniz güneşte olunca, Mahled dedi ki: (Bedeni) Gölge ile güneş arasında kalıp (bedeninin) bir kısmı gölgede bir kısmı güneşte kalacak (şekilde) olursa oradan kalksın.”*¹⁶²

İnsanın güneş ile gölge arasında oturması sağlık açısından doğru değildir. Bu durum kişinin mizacını ifsada uğratmakta, bedenin zararına ve tersine hareket edilmektedir.¹⁶³ Hız. Peygamber (s.a) böyle oturan kişinin güneş çarpmasından etkilenmemesi için böyle bir uyarı yapmaktadır.

Rivayetten anlaşıldığına göre, vücudun güneş ile gölge arasında kalması vücut ısısı dengesinin bozulmasına sebep olmakta, bu da hastalığa davetiye çıkarmaktadır. Böyle bir durumla karşı karşıya kalındığı zaman gizli hastalığın ortaya çıkmaması için böyle bir durumdan kaçınmak gereklidir.

Başlık altındaki hadisler incelendiğinde şu sonuçlar çıkmaktadır:

¹⁶¹ Kandemir, *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, II, 361-362.

¹⁶² Ebû Dâvûd, Edeb, 13. Bu hadis “hasen”dir.

¹⁶³ Azîmabâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, XIII, 118.

Hz. Peygamber toplum içinde edebe uygun şekilde yatmayı, yüzükoyun uzanmamayı, sağ yanına uzanarak yatmayı tavsiye etmektedir. Sefer sırasında sabah namazı vakti yaklaşırsa, rahatlıkla uzanmayıp sağ kolunu dikerek avucu yanağı altında dinlenmektedir. Yatağının başı kibleye doğru bakmakta, sağlığa elverişsiz olan güneş ile gölgede durmayı nehyetmektedir. Allah Resûlü dinlenirken de gayet edepli bir şekilde uzanmakta, sağlığına dikkat edip tedbiri elden bırakmadığı gözlemlenmektedir.

Allah Resûlü'nün yatış şekillerinden sonra uyurken kullandığı eşyalardan bahsedilecektir.

1.5. Uyurken Kullandığı Eşyalar

Hz. Peygamber'in (s.a) bu bölümde uyurken kullandığı eşyanın çeşidi, cinsi ve nasıl olduğuna dair bilgilere yer verilecek ve çevresindekilerin bu eşyanın kullanımı hakkındaki düşüncelerine değinilecektir.

Hadis metinlerinde bu eşyalar için döşek karşılığında *firâş*, yastık karşılığında *visâde*, yorgan karşılığında da *lihâf* kelimeleri kullanılmaktadır. Yatak takımı diye tercüme edilen kelimenin dini metinlerdeki orijinali *firâş* olup bunun Türkçe'de tam karşılığı döşektir. Döşek, yatağın en önemli parçası olduğundan, Arapça'da tek başına kullanıldığında, yatak takımı kavramını ifade etmektedir. Dilimizde kullanılan aynı kökten gelme *mefrûşat* ise, en geniş manası ile *sergi*, *yaygı*, *döşeme* anlamındadır. Bilindiği üzere yatak tam olarak; döşek, yastık ve yorgan üçlüsünden oluşmaktadır.¹⁶⁴

Şemâil kitaplarında Hz. Peygamber'in (s.a) evinde kullanılan döşek ve yastığın özellikleri ile ilgili birinci elden bilgiler kaydedilmekteyse de yorganın içeriği ile ilgili pek kaynağa rastlanılmamaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a) Mekke'de iken Hz. Hatice (r.a) ile yaşadığı müstakil bir evi vardı. Ancak Medine'de sıra odalar (hucurât) bulunmakta ve bu odaların merkezinde Hz. Âişe'nin (r.a) evi

¹⁶⁴ Yardım, *Şemâil*, 345-346.

bulunmaktaydı. Gündüz istirahatlerinde kullandığı başka yerler de vardı. Asr-ı Saâdet döneminin ünlü kadın tabiplerinden birisi olan Şifâ binti Abdullah'ın (ö. 20/640) evi bunlardan birisidir. Allah Resûlü ile sıhrî bir yakınlığı olan bu sahâbî hanımı ziyaret etmekte ve genellikle öğle istirahatlerini (kaylûle) onun evinde yapmaktadır. Bu sebeple sahâbî hanım Allah Resûlü (s.a) için özel bir döşek ve pijama da (izâr) temin etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a) Hz. Âişe'nin evindeki döşeginin yüzü ise meşindir. İçine yün veya pamuk yerine hurma lifi doldurulmuş, yastıkları da aynı malzemeden yapılmıştır.¹⁶⁵

Rivayette Hz. Peygamber'in yattığı minder şöyle tarif edilmiştir:

عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كَانَ وَسَادَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي يَتَكِي عَلَيْهَا مِنْ أَدَمٍ حَشْوُهَا لَيْفٌ

Aişe'den (r.a):

“Resûlullah'in (s.a) minderi deridendi ve içi hurma lifi ile dolu idi.”¹⁶⁶

Allah Resûlü'nün kuru hasır veya kanepa üzerine yatıp uydukları da olmuştur. Hz. Peygamber (s.a), yatak hususunda daima sert ve serin tutan malzemeyi tercih etmiş, insanı çok uyutan rehavete sevkeden yumuşak ve konforlu malzemeden titizlikle sakınmıştır. Kendisinin tercih etmeme sebebi gece namazına kalkamama endişesindedir. Bu durum kendi yaptığı bir şey olup, başkasına sözlü bir tavsiyede bulunmamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a) üstüne örtüdüğü yorganının hakkında bir bilgi elde edilememişse de hadis kaynaklarında yer alan bir kısım haberlerin satır aralarındaki ifadelerden yatınca üstlerine bir şey örtüdüğü hususu kesinlik kazanmıştır.¹⁶⁷

Hz. Peygamber'in uyurken kullandığı eşyalar gayet mütevâzîdir, her zaman olduğu gibi bu konuda da gösteriş ve israfa kaçmamıştır. Resûlullah kendisini gece ibadetinden alıkoymasın diye konforlu ve yumuşak yataklarda yatmamıştır.

İhtiyaç fazlası yataklarla ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

¹⁶⁵ Yardım, *Şemâil*, 345-346.

¹⁶⁶ Müslim, *Libâs*, 38; Ebû Dâvûd; *Libas*, 45; Tirmizî, *Libas*; 27.

¹⁶⁷ Yardım, *Şemâil*, 346.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: " لَهُ فِرَاشٌ لِلرَّجُلِ، وَفِرَاشٌ لِمَرْأَتِهِ، وَالثَّلَاثُ لِلضَّيْفِ، وَالرَّابِعُ لِلشَّيْطَانِ.

Cabir ibn Abdullah'dan: Allah Resûlü şöyle dedi:

*"Kişinin kendisi için bir yatak, kadın için bir yatak, üçüncü yatak misafiredir. Dördüncü yatak ise şeytanadır."*¹⁶⁸

Allah Resûlü kişinin kendisi ve hanımı için ayrı ayrı yatakların olmasına cevaz vermektedir. Çünkü eşlerden biri hastalanabilmekte ve yatakların ayrılması gerekebilmektedir. Eve gelen misafirler için de fazla yatağın bulunmasına izin verilmektedir. Fakat ihtiyaç dışı yataklar dünyanın zineti olması hasebiyle şeytanın sevinmesi ve bu durumdan memnun olmasına sebebiyet vermektedir. Yatağın fazla olması sebebiyle de şeytanın geceleyeceği ve kalacağı bir ortam da hazırlanmış olmaktadır. Hz. Peygamber bu sebeple ihtiyaç dışı yatağın bulunmasını yermektedir.¹⁶⁹ Ayrıca Hz. Peygamber üç rakamını kullanırken her evde üç yatak bulunması gerekir diye sayısal bir ifade kullanmamıştır. Daha bu hadiste çocukları da zikretmemiştir. Muradı, israf ve gösterişten kaçınarak ihtiyaca binaen evlerde eşya bulundurmasıdır.

Bazı âlimler bu hadisi eşlerin ayrı ayrı yatmasının gerekli olduğuna dair delil göstermektedirler. Fakat bu zayıf bir görüştür. Çünkü hastalık ve buna benzer sebeplerle ayrı yatılabilmektedir. Eşlerin beraber yatması vacip değilse de araya soğukluk girmemesi için ayrı yatmaları da doğru değildir. Hz. Peygamber'in de uygulamasında eşleriyle beraber uyuduğu görülmektedir.¹⁷⁰

Hz. Peygamber hayatının her alanında mütevâzî ve sade bir hayat tarzı benimsemiştir. Uyurken kullandığı eşyalar da bu cinstendir. Şimdi de Hz. Peygamber'in uyandıktan sonra yaptıkları işler ele alınacaktır.

¹⁶⁸ Müslim, Libas, 41; Ebû Dâvûd, Libâs, 42.

¹⁶⁹ bkz. Azîmabâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, XI, 134.

¹⁷⁰ Azîmabâdî, *Avnü'l-Mabûd*, XI, 134.

2.6. Uyandıktan Sonra Yaptığı İşler

Hız. Peygamber (s.a), Allah'ı her an anarak dilini zikir ve tesbihten alıkoymamıştır. Gece uyandıktan sonra da yaptığı ilk iş dua etmektir. Sonra misvaklanmakta, abdest almakta, daha sonra da gece ibadetini edâ etmektedir. İlk olarak gece uyandıktan sonra yaptığı bazı dualardan bahsedilecektir.

Ubâde ibn Sâmit'ten (r.a): Hız. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır:

حَدَّثَنِي عَبْدُ بِنِ الصَّامِتِ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : مَنْ تَعَارَّ مِنَ اللَّيْلِ ، فَقَالَ : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، الْحَمْدُ لِلَّهِ ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ، ثُمَّ قَالَ : اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ، أَوْ دَعَا ، اسْتَجِيبَ لَهُ ، فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلَاتُهُ.

“Her kim gecenin bir kısmında dönüp uyanır da: ‘Allah'tan başka ibadete layık hiçbir ilah yoktur. O tektir, ortağı yoktur, mülk ancak O'nundur, hamd de yalnız O'na mahsustur. O her şeye hakkıyla gücü yetendir. Bütün hamdler Allah'a mahsustur. Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve Allah en büyüktür. Allah'ın yardımı olmadan hiçbir günahahtan dönüş, hiçbir ibadete de kuvvet yoktur’ dedikten sonra: Ey Allah'ım! Beni bağışla’ sözünü söyler veya herhangi bir dua ederse, icabet edilir. Eğer abdest alı(p namaz kıla)rsa, namazı kabul olunur.”¹⁷¹

Dilini dua etmeye alıştıran kişi gece uyanınca gayri ihtiyari bu dua ve zikirleri söylemeye başlar. Kasten bu zikirler yapıp dua edilirse Allah o kişinin duasına icabet eder. Abdest alıp namaz kılarırsa da namazın Allah'ın izniyle kabul olacağına hadis delalet eder.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ قَالَ : لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ، سُبْحَانَكَ ، اللَّهُمَّ اسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي ، وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ ، اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْمًا ، وَلَا تُزِعْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي ، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً ، إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

¹⁷¹ Buhârî, Teheccüd, 20; Ebû Dâvûd, Edeb, 99; Tirmizî, De'avat, 25.

H.z. Âişe'den (r.a) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a) gece uyandığı vakit şöyle derdi:

*“Senden başka hiçbir ilah yoktur; seni noksan sıfatlardan tenzîh ederim. Günahlarımdan istiğfâr eder, Senden rahmetini dilerim. Allah’ım! İlmimi arttır. Beni hidayete erdirdikten sonra kalbimi kaydırma. Bana kendi tarafından rahmet ver. Şüphesiz sen bol bol verensin.”*¹⁷²

H.z. Peygamber (s.a), bu duaları yaptıktan sonra gece uyanınca teheccüd namazı kılmak için bazı hazırlıklar yapmaktadır. Namaz kılmadan önce abdest alınacağından dolaydır ki, H.z. Peygamber (s.a) abdest almadan önce de bir tavsiyede bulunmaktadır. Peygamberimizin tavsiyesi abdest suyuna koymadan önce elleri yıkamaktır. Rivayette;

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ ، ثُمَّ لِيَنْزُرْ ، وَمَنْ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ ، وَإِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلْيَغْسِلْ يَدَهُ قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهَا فِي وَضُوئِهِ ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَا يَدْرِي أَيَّنَ بَاتَتْ يَدُهُ

Ebû Hüreyre'den (r.a): Resûlullah (s.a): *“Sizden biriniz abdest aldığında burnuna su götürsün ve sümkürsün, kim taşla tahâretlenirse, tek sayılarla yapsın. Çünkü sizden biriniz uykusundan uyandığında elini, abdest suyuna koymadan önce yıkasın, elinin nerede gecelediğini bilemez”*¹⁷³

Her uyku sonrasında el yıkamayı Şâfiî (ö. 204/820) ve âlimlerin çoğu hadisin geneli itibariyle müstehap görmüşlerdir. Ahmed ibn Hanbel (ö. 241/855) ise hadiste geçen “elini nerede gecelediğini bilemez” ibaresine dayanarak bunu gece uykusuna has kılmıştır. Cumhur âlime göre emir mendupluk arzederken, Ahmed ibn Hanbel de bu gündüz uykusu değil gece uykusundan sonra farzdır demektedir. Âlimlerin çoğuna göre, kişi, elini yıkamadan abdest suyuna daldırırsa bunun suyun temizliğine

¹⁷² Ebu Dâvûd, Edeb, 98. Bu hadis “sahih”tir.

¹⁷³ Buhârî, Vüdü, 26. Ayrıca bkz. Müslim, Taharet, 87. Örnek için bkz. Muvatta’, Taharet, 2.

zarar vermeyeceğinde görüş birliği etmişlerdir. İshak (ö. 151/768) , Dâvûd (ö. 270/884) ve Taberî ise bu durumda suyun necis olduğunu söylemektedirler.¹⁷⁴

Rivayette görüldüğü üzere kişi uyuyunca şuuru aktif olmadığından dolayı, gece ne yaptığını bilemez durumdadır. Dolayısıyla elinin de nereye dokunduğunu algılayamaz. Gece bazı hastalıklı bölgelerine dokunursa, elini de yıkamadan abdest kabına koyarsa, o sudan hastalık vücuda yayılabileceği gibi o su kabına elini sokan kimselere de hastalık sirayet edebilir. Örneğin; sivilce, çıban, basur vb. gibi hastalıklar kaşıntı yapabilir. Bilmeden buralara dokunulabileceğinden, hastalığın mikrobu, o su yoluyla bulaşabilir. Hz. Peygamber (s.a) önemli bir uyarı yaparak abdest almadan önce elleri yıkamayı tavsiye etmektedir.

Hadiste o dönemde sık kullanılan leğen vb türden kaplardan söz edilmektedir. Ama bu kap havuz gibi büyükse ellerdeki necaset bu büyüklükteki suyu kirletemeyecektir. Fakat uygun olan bir tas vb. ile elleri yıkamaktır. İbadetlerde ihtiyat ile hareket etmek evlâdır. Ancak bu ihtiyat durumu, vesvese derecesine gelmemelidir. Bu ve buna benzer hadislerin etkisi bizim geleneğimizde yer bulmaktadır. Uykudan uyanan kişi ilk olarak ellerini ve yüzünü yıkayarak güne başlamaktadır.¹⁷⁵

Allah Resûlü (s.a) gece uyanınca da ümmetine ‘burunlarını sümküremelerini istemektedir. Gerekçe olarak da şeytanın kişinin burnunda gecelediğini söylemektedir. Bu rivayet ise şöyledir;

Ebû Hüreyre (r.a)’den: Resûlullah (s.a) buyurdular ki:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : إِذَا اسْتَيْقَظَ أَرَاهُ أَحَدَكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَنَوَظًا فَلْيَسْتَنْثِرْ ثَلَاثًا ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَبِيتُ عَلَى خَيْشُومِهِ.

“Biriniz uykudan uyandıdığı zaman abdest alıp üç kere sümkürsün. Zira şeytan burnunun içinde geceler.”¹⁷⁶

¹⁷⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru's-Selâm, Riyad 2000, I, 345.

¹⁷⁵ Erul, Bünyamin, *Hadislerin Dili*, s. 73-74.

¹⁷⁶ Buhârî, *Bed'ü'l-Halk*, 10; Müslim, *Tahâret*, 23.

Hadiste geçen *hayşûm* kelimesi burnun yukarı tarafıdır. Bazılarına göre bütün burun, bazılarına göre de burnun yukarısındaki kıkırdak kemikleridir. Hz. Peygamber burnun bu kısmını temizlemeyi tavsiye etmektedir. Âlimlerin çoğuna göre istinşak (burun temizlemek) vacip değil, menduptur.¹⁷⁷

Şeytanın burunda gecelemesine gelince, bunu mecaza hamleden Nevevî (ö. 676/1277) şeytandan maksadın mikrop (zararlı canlılar) olduğunu ifade etmektedir. Zira rutubet, toz, toprak gibi zararlı birçok mikrop burun deliğinden vücuda girerek sağlığı tehdit etmektedir.”¹⁷⁸ Köy yaşamında tarlada çalışmak zorunda olanların burunlarına ister istemez toz, toprak girebilmektedir. Şehir yaşamında da egzoz dumanları, kirler vs. burun vasıtasıyla vücuda yayılabilmektedir. İstinşak yaparak burnu ve tüm vücudu rahatlatarak özellikle alerjik hastalıklardan bedeni koruyabilmek mümkündür.

Kâdî İyâz’a (ö. 544/1149) göre bu sözün hem mecaz hem de hakikat olması muhtemeldir. Zira burun, koklamak suretiyle kalbe giden geçit görevi üstlenmektedir. Şeytan da açık yerlerden girerek zarar vermektedir. İnsan vücudunda da burun solunum alma organı olduğu için delikler bulunmaktadır. Dolayısıyla, şeytan kişinin bedenine bu deliklerden girebilme ihtimali olduğu için burun deliğinde gecelemesi hakikat anlamı taşıyabilmektedir.¹⁷⁹

Din dilinde iyi ve güzel şeyler için nasıl melek sembolü kullanılıyorsa, kötü ve çirkin şeyler için de şeytan sembolizmi kullanılmaktadır.¹⁸⁰ Şeytan gözle görülemeyen bir varlıktır. İnsanoğlunun göz yapısı bu tür varlıkları görmeye muktedir değildir. Ancak bu varlıklar gözle görülemese bile, sarıh bir şekilde Kur'an ve hadislerde var olduğu geçmektedir. Bu nedenle Kur'an ve hadislerde anlatıldığı şekliyle inanmakla yetinilmelidir. Zaten iman, görülmeyen şeyi haber getirenden dolayı var olduğunu kabullenmektir.

¹⁷⁷ San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, I, 70-71.

¹⁷⁸ Örenç, Aşır, “Kütüb-i Sitte Hadisleri Özelinde Şeytan, Mahiyeti ve Yaratılışı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta 2012/2, Sayı: 29, s.149.

¹⁷⁹ San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, I, 71.

¹⁸⁰ Erul, Bünyamin, *Hadislerin Dili*, s. 76.

Hadislerde pislik ve hastalık taşıyan canlılara şeytan denmektedir. Bazılarına göre şeytan diye adlandırılan şey mikroplardır. “Mikroplara da cin denilebilir mi?” bu konuya kısaca değinmek istiyoruz. Mikroorganizma ilminin verilerine göre mikroorganizmalar tabiatta bulunan en küçük maddî varlıklardır. Mikroskop vasıtasıyla duyularla incelenebilmektedir. Cinler ise ruhanî ve akıllı varlıklar olup, varlıkları üzerinde henüz bir inceleme yapılamamıştır. Mikropların cinlerin bir türü olduğu şeklindeki yorumlara katılmak mümkün değildir. Mikropları, kimyevî ilaçlarla öldürmek veya etkisiz hale getirmek mümkündür. Birçoklarının zararları antibiyotik ilaçlarla engellenebilmektedir. Cinler için ise aynı şey söylenememektedir. Cinler, şuurlu varlıklar olmaları sebebiyle insanlar gibi Allah'a îmân ve ibâdet etmekle mükelleftirler. Mikroplar için böyle bir mükellefiyet söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerîm'de inanan cinlerin ehl-i cennet, inanmayanların ise ehl-i cehennem olacakları bildirilmekte mikroplar için böyle bir müjde ya da korkutma söz konusu değildir. Bu bakımdan mikropların cinlerin bir nev'i olduğu şeklindeki bir yorumun sadece bir teoriden ve zandan ileri gitmediğini söylemek mümkündür. Bütün bu anlatılanlar açısından meseleye bakıldığında hadisin ifadesinde benzetme gibi bir anlatım söz konusu olabilmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a) diş temizliğine ne kadar önem verdiği çalışmamızda yer bulmuştu. Diş temizliğine önem verdiğinin bir kanıtı da yine gece kalktığında dişlerini misvaklamasıdır. Rivayette;

عَنْ حُدَيْفَةَ ، قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ ، يَتَوَضَّأُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ

Huzeyfe (r.a) şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber (s.a) gece namaza kalktığında ağzını misvakla temizlerdi.”¹⁸¹

Hz. Peygamber'in (s.a) şüphesiz ki bu kadar misvağa önem atfetmesi, müslümanlara bir ihtar niteliği taşımaktadır. Diş temizliğini, hem insanın kendi sağlığını koruması adına, hem de iletişim halindeki kişilerin rahatsız olmaması adına

¹⁸¹ Buhârî, Vüdü, 76; Müslim, Tahâret, 46.

ısrarla önerdiği görülmektedir. Bunun için de diş bakımı ve temizliğini tavsiye etmekte, pek çok hadiste de misvağın gerekliliği hakkında bilgiler vermektedir.

Allah Resûlü dişlerini misvakladıktan sonra gece namazı kıldığı görülmektedir. Zamanını Rabbiyle iletişim halinde geçiren Hz. Peygamber herkesin uyuduğu vakti çok iyi değerlendirmekte, teheccüd namazının da üstünde durarak ailesine ve arkadaşlarına bu namazı önermektedir.

Uykusunu bölerek bu namazı kılmak insan nefesine ağır gelmekte şeytanla büyük bir mücadele verilmektedir. Bu mücadeleyi Hz. Peygamber şöyle anlatmaktadır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا نَامَ ثَلَاثَ عَقَدٍ يَضْرِبُ كُلَّ عُقْدَةٍ عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ ، فَارْقُدْ فَإِنْ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللَّهَ ، انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ، فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ، فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ، فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسَلَانَ

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

*“Sizden biriniz (gece) uyuyunca şeytan, onun ensesine üç düğüm atar ve her düğümde de, ‘Uzun bir gece var, dinlen! der. O kimse uyanıp da Allah’ı zikrederse bir düğüm, abdest aldığıında bir düğüm, namaz kıldığıında bir düğüm çözülür ve artık sevinçle ve gönlü hoş olarak sabaha çıkar. Aksi takdirde huzursuz ve uyuşuk olarak sabahlar.”*¹⁸²

Gece yapılan bu ibadetin sevabı çok olduğu için şeytan buna tahammül edemeyerek insana vesvese vermekte, boynuna manevî düğüm atarak engel olmaya çalışmaktadır. ‘Uykumu alamadım’, ‘Bugün üzerimde bir tembellik var’, ‘Sol yanımdan kalktım’ gibi cümleler sık sık günlük yaşantıda duyulmaktadır. Bunun sebeplerinden biri *gece namazını* ihmal etmek olabilmektedir.

¹⁸² Buhârî, Teheccüd, 12; Müslim, Müsâfirîn, 207.

Bazı âlimlere göre bu namaz gece namazı değil, yatsı namazıdır. Yatsı namazı öncesinde uyunduğu takdirde şeytan uyuyanın boynuna düğüm atmaktadır. Özellikle de cemaate katılmamak bu düğümün atılmasına sebep teşkil etmektedir.¹⁸³

Hadiste geçen düğümle ilgili farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumlardan biri gerçek manada bir düğümdür. Tıpkı büyücülerin düğüm attığı gibi şeytan da uyuyan kişinin ensesine düğüm atmaktadır. Bu tür insanlar eline bir ip alarak sihirli sözler söyleyerek ipe düğüm atarlar. Bu sebeple Felak suresinde de düğümlere üförenlerin şerrinden Allah'a sığınılmaktadır. Düğüm kafanın arka tarafı değil, başın arka tarafındaki bir şey üzerine atılmaktadır. Düğümlerin tamamının çözülmesi namazın kılınması ile tamamlanmaktadır. Bazı âlimlere göre gece namazı kılan kimsenin dinç ve huzurlu olması Allah'ın vaad etmiş olduğu mükâfatlardan ve düğümlerin çözülmesinden dolayıdır, bundan kaynaklanan bir sevinç halidir. Zaten gece namazına kalkan kişiye Allah bir dinçlik ve huzur hali vermektedir. Bazı âlimlerde kişi gece kalksa Hz. Peygamber'in söylediklerini yapsa şeytan bir daha düğüm atamamaktadır, demektedirler. Fakat gizli ve açık günahlardan uzak durmayan kimselere her defasında düğüm atıldığını söyleyen âlimler de vardır. İbn Hacer'e (ö. 852) göre günahlarına pişman olan ve tevbe edenler ile bu konuda gevşeklik gösteren, azimli davranmayan kişileri birbirinden ayırmak gerekmektedir.¹⁸⁴

Hadiste abdestli olmak genel bir durumdur. Cünüp olan birisinin namaz abdesti almasıyla düğümler çözülmemekte, bu kişi boy abdesti alırsa düğümler çözülebilmektedir. Teyemmüm yapılması gerekeceğinde de teyemmümün aynı işlevi görebildiği görüşü ağır basmaktadır. Yalnız uykunun açılması hususunda teyemmümün abdest kadar etkili olamayacağı herkes tarafından da bilinmektedir. Ayrıca bazı âlimler bu hadis ile "*Uyurken Ayetü'l-Kürsi'yi okuyan kimselere şeytan yaklaşamaz*"¹⁸⁵ hadisi arasında çelişki bulunduğunu söylemektedirler. Düğüm

¹⁸³ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, VII, 279.

¹⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi-Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, Daru Taybe, Riyad 1432, III, 540.

¹⁸⁵ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 10.

atılması ve şeytanın yanaşması olaylarından biri maddî birisi de mânevî bir olay olarak düşünülürse arada bir sorun ve çelişki kalmamaktadır.¹⁸⁶

Yukarıdaki hadise benzer diğer bir rivayet de şöyledir:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : ذُكِرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ ، فَقِيلَ : مَا زَالَ نَائِمًا حَتَّى أَصْبَحَ ، مَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ ، فَقَالَ : بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنِهِ

Abdullah'dan (ibn Mes'ûd) (r.a) nakledildiğine göre:

Resûlulah'ın yanında bir adamdan bahsedilmişti. “Adam sabaha kadar uyur, namaza da kalkmaz” denildi. Allah Resûlü de:

“Şeytan (o adamın) kulağına işemiştir.”¹⁸⁷ buyurdu.

Hadiste geçen şeytanın işemesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre bu durum hakiki manadadır. Çünkü bu durumun olması imkânsız değil, mümkündür. Zira, şeytanın yediği, içtiği, nikahlandığı bilinmektedir. Bir diğer görüşe göre şeytan, sabaha kadar uyuyan kişinin kulağını batıl sözlerle meşgul edip, zikirten uzaklaştırmaktadır. Başka bir görüşe göre ise şeytanın kişiyi ele geçirip o kişiyi tuvalet kadar hafife almasıdır. Bir başka görüşe göre kulağa şeytan tarafından işenen ve kulağı ağırlaşan kişi böylesi bir duruma düşmektedir. Araplar kulağı sağır olan kişi için kulağına işenmiş benzetmesi kullanmaktadırlar. Tîbî'ye (ö. 743/1343) göre şeytanın işemesi uykunun ağırlığına işarettir. Kulaklar kişinin uyanmasına sebep olacak seslerin işitildiği yerlerdir. İdrar böylece kulak boşluklarından kolayca dağılmakta, damarlarda süratle yol alabilmektedir. Dolayısıyla bütün organlarda tembellik hâsıl olmaktadır.¹⁸⁸

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : رَجِمَ اللَّهُ رَجُلًا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى ، ثُمَّ أَيْقَظَ امْرَأَتَهُ فَصَلَّتْ ، فَإِنْ أَبَتْ نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ ، وَرَجِمَ اللَّهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ ، ثُمَّ أَيْقَظَتْ رَوْجَهَا فَصَلَّى ، فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ

¹⁸⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 542.

¹⁸⁷ Buhârî, *Teheccüd*, 13.

¹⁸⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 546.

“Gecenin bir kısmında kalkıp namaz kılan ve hanımını da uyandıran, kalkmak istemediği zaman yüzüne su serpen kimseye Allah rahmetini ihsan etsin! Gece kalkıp namaz kılan ve beyini de uyandıran, kalkmak istemediği zaman yüzüne su serpen hanıma Allah rahmetini ihsan etsin!”¹⁸⁹

Hız. Peygamber gece namazına uyandırmak için birbirine su serpen eşlere dua etmektedir. Su bilindiği üzere uykuyu açmakta ve insanı kendine getirmektedir.

Eşlerin birbirlerine olan muhabbetleri gece namazı ile pekişmekte, Allah o aileye merhametini indirmektedir. Fakat su serperken eşlerin mizaçları da göz önüne almak gerekmektedir. Hız. Peygamber’in maksadı eşinizi teheccüde uyandırın, uyanmazsa şayet en son çare uyanmayan eşin yüzüne su serpin demektir. Yalnız uykulu halde olan kişi daha asabî olabilmekte, bu sebeple de ağzından kötü bir laf çıkma ihtimali bulunmaktadır. Dolayısıyla kaş yapıyım derken göz çıkarmadan teheccüd namazına uyandırabilecek çözümler üretmek gerekmektedir. Ama uyandırırken su serpmeye sert tepki vermeyecek biri ise Hız. Peygamber’in tavsiye ettiği yöntem etkili olmaktadır.

Buna benzer başka bir rivayette de:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ اسْتَيْقَظَ مِنَ اللَّيْلِ ، وَأَيَّقَظَ امْرَأَتَهُ ، فَصَلَّيَا رُكْعَتَيْنِ جَمِيعًا ، كُتِبَا مِنَ الذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ .

Ebû Said ve Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre, Resûlullah şöyle dedi:

“Bir kimse geceleyin hanımını uyandırır da ikisi de namaz kılarırsa veya birlikte iki rek’at namaz kılarlarsa zâkirîn ve zâkirâtın (Allah’ı çokça anan erkekler ve hanımlar) arasına yazılırlar.”¹⁹⁰

Gece namazını birlikte kılan eşler hem Hız. Peygamber’in duasını almakta hem de bu sayede yuvalarında bereket görmektedirler. Birbirleriyle de namaz kılarırken vakit geçirdikleri için daha mutlu olabilmektedir. Geçimsizlik yaşayan eşler

¹⁸⁹ Ebû Dâvûd, Tatavvu’, 18. Bu hadis “hasen”dir.

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, Tatavvu’, 18. Bu hadis “sahih”tir.

teheccüd namazlarına dikkat ettiklerinde Allah'ın izniyle bu geçimsizlikleri ortadan kalkabilecektir.

Allah Resûlü (s.a) uyandığında uyku mahmurluğunu atmak adına gayet kısa iki rek'at namaz kıldığı rivayetlerde görülmektedir.¹⁹¹ Ayrıca Hz. Peygamber gecenin tümünü uyanık geçirip kendine eziyet eden ashâbını uyarıp *Hz. Dâvûd'un namazını* tavsiye etmektedir. Hz. Dâvûd, gecenin yarısına kadar uyumakta, üçte birini ibadetle geçirmekte altıda birinde ise tekrar uyumaktaydı.¹⁹² Hz. Peygamber'in kendisi de gecenin tamamını namaz kılarak geçirmemekte, bir kısmında uyumakta, bir kısmında namaz kıldığı görülmektedir. Genellikle gecenin ilk kısmını uyuyarak, son kısmını ise ibadet ile geçirmektedir.¹⁹³

İbn Abbas, rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber'in gece uyandıktan sonra yaptıklarını özet bir şekilde anlatmaktadır. Bu rivayet ise şöyledir:

عَنْ كُرَيْبٍ ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ بَاتَ لَيْلَةً عِنْدَ مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ خَالَتُهُ فَاضْطَجَعْتُ فِي عَرْضِ الْوَسَادَةِ وَاضْطَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَهْلُهُ فِي طُولِهَا ، فَتَمَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، حَتَّى إِذَا انْتَصَفَ اللَّيْلُ ، أَوْ قَبْلَهُ بِقَلِيلٍ أَوْ بَعْدَهُ بِقَلِيلٍ ، اسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَجَلَسَ يَمْسُحُ النَّوْمَ عَنْ وَجْهِهِ بِيَدِهِ ، ثُمَّ قَرَأَ الْعَشْرَ الْآيَاتِ الْخَوَاتِمَ مِنْ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ ، ثُمَّ قَامَ إِلَى شَنْ مَعْلَقَةٍ ، فَتَوَضَّأَ مِنْهَا فَأَحْسَنَ وُضُوئَهُ ، ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي . قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : فَكُنْتُ فَصَنَعْتُ مِثْلَ مَا صَنَعَ ، ثُمَّ ذَهَبْتُ فَكُنْتُ إِلَى جَنْبِهِ ، فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رَأْسِي ، وَأَخَذَ بِأُذُنِي الْيُمْنِيَّةَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ ، ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ، ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ، ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ، ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ ، ثُمَّ أَوْتَرَ ، ثُمَّ اضْطَجَعَ حَتَّى أَتَاهُ الْمُؤَدُّنُ ، فَقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ ، ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى الصُّبْحَ

İbn Abbas'ın kölesi Küreyb'den nakledildiğine göre:

Abdullah ibn Abbas (r.a) bir gece Hz. Peygamber'in (s.a) hanımlarından olan teyzesi Meymûne'nin evinde kalmış ve şöyle anlatmıştır:

“O gece başımı yastığın enine doğru, Resûlullah ile teyzem de boyuna doğru koyarak uyuduk.

¹⁹¹ Müslim, Müsâfirîn, 198.

¹⁹² Buhârî, Teheccüd, 7; Müslim, Sıyâm, 189.

¹⁹³ Buhârî, Teheccüd, 15; Müslim, Müsâfirîn, 129.

Gece yarısı olunca Allah Resûlü (s.a) uyandı, gözlerini oğuşturarak uyku mahmurluğunu gidermeye çalıştı. Ardından Âl-i İmrân sûresinin son on ayetini okudu.

Sonra kalktı, asılı duran kırbadan güzel bir şekilde abdest aldı. Sonra namaza durdu. Ben de kalktım, abdest alıp sol yanına durdum.

Allah'ın elçisi sağ elini başımın üstüne koydu, sağ kulağımı (hafifçe) tutup büktü.

İbn Abbas (r.a) altı defa “Sonra iki rek’at namaz kıldı” diyerek sonuncusu vitir olmak üzere on üç rek’at namaz kıldığını söyledi.

Sonra müezzin gelip kendisini uyandırınca kadar tekrar yatıp uyudu.

Ardından kalktı, hafif iki rek’at namaz kıldı, sabah namazını kaldırmak için mescide gitti.”¹⁹⁴

Meymûne annemiz İbn Abbas'ın teyzesi olup Hz. Peygamber'in (s.a) sırası o gün Meymûne annemizde idi. İbn Abbas ilim öğrenmeye düşkün, zeki bir genç idi. İbn Abbas, Hz. Peygamber'in gece ibadetinin nasıl olduğunu öğrenmek için hane-i saadete gelmiştir.

Allah Resûlü kalktığında Âl-i İmrân suresinin ilk on ayetini okumuştur. Bu ayetler, “*Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbirini takip edişinde akıl sahipleri için birçok deliller vardır.*” diye başlayan ayetlerdir.

Hz. Peygamber'in gece neler yaptığını bu hadis gayet net bir şekilde anlatmaktadır. Bu hadisin başka rivayetleri de bulunmaktadır.

Allah Resûlü'nün evinde bir tane yastık bulunmaktaydı ki İbn Abbas, Resûlullah ve Meymûne annemiz aynı yastığı paylaşmışlardır. Bu sebeple her üçü de yastığa enine ve boyuna başlarını koymuşlardır. Meymûne annemizin evinde verebileceği ikinci bir yastığı bile yoktu.

¹⁹⁴ Buhârî, Vüdu', 36; Müslim, Müsafirîn, 182.

Buhârî (ö. 256/870), hadisi teheccüd bölümünde ya da başka bir bölümde zikretmemiş, “Abdest” bölümünde zikretmiştir. Hadiste Hz. Peygamber’in uyuduktan sonra abdest almaması durumundan dolayı hadisin abdest bölümünde geçmiş olabilmesindedir. Hz. Peygamber’in gözleri uyusa da kalbi uyumadığı ndan dolayı abdest almadan kalkıp sabah namazını kılmak için evinden çıktığı hadisten anlaşılmıştır. İleride bu konu ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

Hadiste anlaşılanlar şöyle özetlenebilir:

1. Hz. Peygamber’in, abdest alması ziyade bir nur talep etmesindedir. Çünkü abdest üzere abdest almak nur üzere nurdur.
2. Bir kimsenin eşinin mahremi olan birisi, eşiyile kendisinin yanında yatıp uyuyabilir.
3. Uyandıktan sonra mezkûr ayetleri okumak güzel bir davranıştır.
4. Uyarı ve latife olması için küçük bir çocuğun kulağı hafifçe çekilebilir.
5. Müezzinin namazın ikamesi için imamı uyandırması güzel bir davranıştır.
6. Hane halkı ile beraber sabah namazından önce hafif iki rekat namaz cemaat şeklinde kılınabilir.¹⁹⁵

Her gece namaz kılmayı, Kur’an okumayı âdet edinen bir kimse uyuyakalırsa bu konu hakkında Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır:

أَخْبَرَاهُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ ، قَالَ : سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ ، يَقُولُ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ نَامَ عَنْ جُزَيْهِ ، أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ ، فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْفَجْرِ ، وَصَلَاةِ الظُّهْرِ ، كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ

Abdurrahman ibn Abdü'l-Kârî'nin naklettiğine göre:

Ömer ibn Hattâb'dan şöyle işittim, O şöyle demiştir. Resûlullah (s.a):

¹⁹⁵ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, III, 98.

“Bir kimse geceleri okuduğu zikir ve duasını okumadan veya tamamlamadan uyur da, sonra onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa, gece okumuş gibi sevap kazanır.”¹⁹⁶

Niyetinde gece kalkıp namazını kılmak, zikrini yapmak olursa bir insanın, ertesi gün bu ibadetlerini yaparsa gece okumuş gibi sevap kazanacağı hadiste açık bir şekilde anlatılmaktadır. Çünkü kişinin niyeti halistir, namazı kalkıp kılma niyeti taşımaktadır. Allah’ın kişiye kılmış gibi sevap vermesi Allah’ın fazlı ve lütfundandır.

Hız. Peygamber’in (s.a) gece uykusunda yaptığı hazırlıklar görülmüştür. Hız. Peygamber’in (s.a) sadece gece uykusu mu vardı, gündüz de uyur muydu, uyursa kaç saat uyurdu, gecenin ne kadarlık dilimini uykuya ayırırdı, uygun görülmeyen uyku vakitleri nelerdir, gibi soruların cevabı bu başlıkta bulunacaktır.

2.7. Uykusunun Süresi

Uykunun iki önemli yararı vardır:

a) Organların ortaya çıkan yorgunluktan sonra sakinleşmesi ve dinlenmesi, bunun sonucunda da duyu organlarının uyanıklığın ortaya çıkardığı yorgunluğu atılması, bitkinliğin ortadan kalkmasıdır.¹⁹⁷

b) Besinlerin sindirimi ve vücudun kendine gelmesidir. Çünkü uyku sırasındaki bol sıcaklık vücudun içine dolmaktadır. Vücudun içi ısınırken dışı soğumaktadır. Bu nedenle uyuyan kişi örtünmeye ihtiyaç duymaktadır.¹⁹⁸

Resulullah'ın (s.a) uyku ve uyanıklıktaki durumu incelenecek olsa O'nun uykusunun beden, organlar ve kuvvetler için en ideal ve yararlı uyku olduğu izlenir. Hız. Peygamber (s.a) genellikle yatsı namazını kıldıktan hemen sonra uyur, gece yarısının hemen başında ise uyandığı görülür. Hız. Peygamber (s.a) ne

¹⁹⁶ Müslim, Müsâfirîn, 142.

¹⁹⁷ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, IV, 447-448

¹⁹⁸ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, IV, 447-448

zaman ve ne kadar uyurdu, sorusunun cevabını zaman olarak kesin çizgilerle belirlemek pek mümkün değildir. Sorunun cevabını onun yaşayış tarzının- içinde aramak gerekir. Hz. Peygamber'in getirdiği yaşayış düzeninde hayatını düzenleyen etken saat değil güneştir. Güneş batsa bile mesaiyi sürdürme güneş doğsa bile uykuya devam etme yoktur.¹⁹⁹

Allah Resûlü (s.a), az uyumak için sağ tarafına yatmaktadır. Sağ tarafa yatmak uykudan daha çabuk uyanmaya neden olmaktadır. Çünkü sol tarafa yatarken hem kalp hem de ona bağlı iç organlar sol tarafa meyilli olacağından beden sakin ve rahat olmaktadır. Dolayısıyla bu durum daha derin ve uzun süre uyumaya elverişlidir. İnsan sağ tarafına yatıp uyurken kalbin asılı halde kalacağı, rahat olmayacağı, aksine çabucak uyanmaya elverişli bir konumda bulunacağı için onun ağır bir uykuya dalması mümkün değildir.²⁰⁰ Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a): “Benim gözlerim uyur ama kalbim uyumaz.”²⁰¹ buyurmuştur.

Hız. Peygamber'in (s.a) uykusu diğer insanlar gibi değildir. O'nun hayatında gaflete yer yoktur. Uyku halinde uyuyan ve faaliyetten kesilen sadece organizmadır. Bu bakımdan Allah Resûlü'nün görünüşte gözü uyusa da kalbi yani ruhu, şuur ve idraki dış dünyaya daima açıktır.²⁰² Hız. Peygamber'in bu sebeple gözleri uyusa da kalbi uyumamaktadır.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: "جَدَّبَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ السَّمَرَ بَعْدَ الْعِشَاءِ"

İbn Mes'ud (r.a.); “Resûlullah (s.a) bize yatsı namazından sonra gece sohbetini yasakladı.” demektedir.²⁰³

Nevevî'ye göre diğer vakitlerde konuşulan mübah sözler yatsı vaktinde de mübah karşılanmaktadır. Bu vaktin dışında haram veya mekruh kabul edilen sözler ve sohbetler yatsıdan sonra daha da fazla haram ve mekruhtur. İlmî konuların tartışılması, salihlerin hayat hikâyelerinin anlatılması, güzel ve üstün ahlaktan

¹⁹⁹ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, IV, 447-448; Yardım, *Şemâil*, s. 336.

²⁰⁰ Kandemir, *Şifa-i Şerif Şerhi*, I, 203.

²⁰¹ Buhârî, *Teheccüd*, 16.

²⁰² Çelik, *Üsve*, s. 444.

²⁰³ İbn Mâce, *Salât*, 12. Bu hadis “hasen”dir.

bahsedilmesi, misafirlerle sohbet, muhtaç olanın ihtiyacının giderilmesi ve benzeri hayırlı işler hakkında konuşmak mekruh değil müstehaptır. Herhangi bir mazeret veya bir engel sebebiyle konuşmak da mekruh değildir. Yeter ki o vakitten sonra boş laflar ve günaha götürecek sözler konuşulmasın.²⁰⁴ Yine yukarıdaki rivayete benzer bir hadis şöyledir:

عَنْ أَبِي بَرَزَةَ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُكْرَهُ النَّوْمَ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَالْحَدِيثَ بَعْدَهَا.

Ebû Berze rivayet etmiştir:

“Resûlullah (s.a) yatsı namazından önce uyumayı sonrasında da (uzun ve boş) konuşmayı uygun görmezdi.”²⁰⁵

Hiz. Peygamber (s.a) yaşantısını namaza göre düzenlemekte, gece ve gündüz hayatını ölçülü bir şekilde sürdürmektedir. Genel bir kaide olarak yatsı namazından önce pek uyumamakta, yatsıdan sonra da sohbet ve konuşmaya yer vermediği görülmektedir. Bunun sebebi kişinin uykusuna yenik düşüp gece namazını kaçırabilmesi, sabah namazının cemaatine yetişememesi hatta sabah namazını bile geçirme ihtimalindedir. Ertesi gün kişi her türlü dînî ve dünyevî işleri uykusuz olduğu için hakkıyla yapamamaktadır. Tirmizî'ye (ö. 279/892) göre yatsıdan önce uyumayı çoğu âlim hoş karşılamamaktadır. Yalnız bazı âlimler Ramazan ayına has, yatsıdan önce uyumaya ruhsat vermektedirler.²⁰⁶

Hiz. Peygamber'in (s.a) bu sünnetinin diğer bir hikmeti insana sağlık açısından sağladığı faydalar olabilir. Epifiz bezi, salgıladığı melatoninden dolayı insanın psikolojisi ile alakalı bazı davranışlara ait bir merkez konumundadır. Melatonin, cinsî hayatın düzenlenmesinde rol oynamakta, enfeksiyonlara karşı vücudun bağışıklığını sağlamakta, ruh halini düzeltmektedir. Melatoninin en yüksek olduğu saati yakalamak için yaklaşık 21:00'de uyuyup 03:00'te kalkılmalıdır. Bu

²⁰⁴ Kandemir, *Riyazü's-Salihîn Tercüme ve Şerhi*, VII, 297.

²⁰⁵ Buhârî, *Mevakit*, 23.

²⁰⁶ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, V, 97.

vakitte uyanık olup ışık alındığı zaman melatonin salgılanması devam etmektedir.²⁰⁷ Bu vakit yakalanmadığı takdirde sağlığa zararları dokunabilmektedir.

Geçmişte yaşamış İslam âlimlerinin de hayatları incelendiğinde zamanlarını en güzel şekilde değerlendirip vakit israfı yapmamışlardır. Hafız ibn Receb el-Hanbelî, *Zeylû Tabakâti'l-Hanâbile* adlı eserinde İmam Ebü'l-Vefâ Ali ibn Akîl el-Bağdâdî el-Hanbelî'nin (ö. 513/1118) yaşantısını aktarırken ömründe bir saati bile heder etmediği, boşa götürmesinin “kendisine helal olmadığını” söylediğini belirtmektedir. Dilinin müzakere ve münazara, gözünün mütalaa yapmadığı durumlarda yani uzanıp yatarken bile tefekkür ettiği, kalkarken yazacağı şeyleri düşünerek kalktığını zamanını boşa geçirmediği aktarılmaktadır. Ayrıca müfessir Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd ibn Abdillâh el-Alûsî'nin (ö. 1270/1854) de gündüzleri fetva verdiği, ders okuttuğu, gecenin başlangıcında kendisinden faydalanmak isteyen kişilerle sohbet ettiği, gecenin sonlarına doğru ise tefsirinden birkaç sayfa yazdığı görülmektedir. Sabahleyin de kâtipleri bu yazım işini ancak on saatte bitirdiklerini anlatmaktadırlar. Gecelerini böyle değerlendiren insanlar insanlığa önemli katkı sağlamaktadırlar. Çünkü Allah Resûlü'nün uyku vakitlerini kendilerine örnek almaktadırlar.²⁰⁸

Yatsıdan önce uyumak hoş karşılanmadığı gibi sabah namazından sonra ve ikinci namazından sonraki uyku da hoş karşılanmayan vakitlerdir. İbn Kayyim (ö. 751/1350), uykunun iyi, ateş ve ahmaklık olmak üzere üç türünün olduğunu öne sürmüştür.²⁰⁹

İbn Kayyim'in “İyi” diye nitelendirdiği uyku tipi, öğle sıcağında uyumaktır ki Resulullah'ın (s.a) âdetidir. Bu uyku türüne *kaylûle* denmektedir.

Hız. Peygamber (s.a) veya akrabalarının evlerinde kaylûle uykusuna daldığı rivayetlerde görülmektedir. Ayrıca bu uyku gece ibadetine uyanmak için de yardımcı durumundadır.

²⁰⁷ Çelik, *Üsve*, s. 444.

²⁰⁸ Ebû Gudde, Abdülfettah, *Zamanın Kıymeti*, çev. Enbiya Yıldırım, Otto Yayınları, 2017 Ankara, s. 55-79.

²⁰⁹ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, IV, 447.

عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ كَانَتْ تَبْسُطُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِطْعًا ، فَيَقْبِلُ عِنْدَهَا عَلَى ذَلِكَ النَّطْعِ قَالَ : فَإِذَا نَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَتْ مِنْ عَرْفِهِ وَشَعْرِهِ ، فَجَمَعَتْهُ فِي قَارُورَةٍ ، ثُمَّ جَمَعَتْهُ فِي سَكِّ قَالَ : فَلَمَّا حَضَرَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ الْوَفَاةَ ، أَوْصَى إِلَيَّ أَنْ يُجْعَلَ فِي حَنُوطِهِ مِنْ ذَلِكَ السُّكِّ ، قَالَ : فَجُعِلَ فِي حَنُوطِهِ .

Enes'den (r.a):

“Ümmü Süleym (r.a), Resûlullah (s.a) için yere bir post serer, O da üzerinde kaylûle yapardı. Resûlullah (s.a) uyuyunca annem O'nun terini ve saç kıllarını toplardı. Bunları bir şişede toplar, sonra onu sürünme maddesine katardı.

(Râvî devamla der ki:) “Hz. Enes (r.a) sekerat halinde olunca kefenine sürülecek hanuta bundan katmamı vasiyet etti. (Ravi) dedi ki: Hanuta (vasiyet ettiği gibi) katıldı.”²¹⁰

Hz. Peygamber (s.a) kaylûleyi öğle namazından sonra yapmakta ancak sıcak günlerde öğle namazından önceye aldığı anlaşılmaktadır.

Allah'ın Resûlü'nün (s.a) cuma günleri de cuma namazından sonra kaylûle yaptığı belirtilmektedir. Bir rivayette:

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ ، قَالَ : كُنَّا نَقْبِلُ وَنَتَعَدَّى بَعْدَ الْجُمُعَةِ .

Sehl (r.a) şöyle aktarmıştır:

“Biz Resûlullah (s.a) ile cumayı kılar sonra da kaylûle uykusuna dalardık.”²¹¹

Hz. Peygamber (s.a) kaylûleyi ihmal etmeyerek elinden geldiğince bu âdetini sürdürmekteydi. Cuma namazından sonra da bu istirahati uygulamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in ise kaylûle uykusuna değindiği ayette açıkça ifade edilmektedir. Nûr sûresinde yer alan bu ayete göre uyku için, gün ortasında bir zaman ayrılması tavsiye edilmektedir.

²¹⁰ Buhârî, İsti'zan, 41; Müslim, Fedâil, 84.

²¹¹ Buhârî, Cum'a, 40; Müslim, Cum'a, 30.

“(Ey iman edenler! Sağ elinizin malik olduğu (köle ve câriyeler) bir de sizden olup da henüz bülûğ çağına girmemiş küçükler şu üç vakitte: Sabah namazından önce, öğle sıcağından elbiselerinizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise, birbirinizin (odasına girmenizde) ne sizin üzerinize ne de onların üzerine bir vebal yoktur” ²¹²

Öğle uykusuna ayette de yer verilmesi gündüz uykusunun önemli bir uyku türü olduğuna işaretler. Ayrıca bu ayetten de anlaşılacağı gibi gündüz istirahati, uyuyarak, kişinin en rahat olabileceği yer olan evinde ve de öğle vaktinde olmalıdır. Bu sayılan vakitler dışında istirahat zamanı ayırmayarak zamanı en güzel şekilde değerlendirmek yerinde bir davranıştır.

“Modern tıp açısından “kaylûle” uykusu ele alınacak olunursa, 1950’li yıllarda uyku; “pasif teori” ile açıklanarak dimağı uyanık vaziyette tutan dürtülerin şiddeti azaldığında beynin uykuya girdiği düşünölmekteydi. Buna göre uyanıklık bedeninin normal hali, uyku ise uyanıklık haline bir ara verme idi. Fakat 1960’lı yıllarda sinir fizyolojisi hakkındaki bilgilerin artmasıyla uykunun pasif bir olay olmadığı, aksine çeşitli canlı türleri için değişiklikler arz edecek şekilde önceden programlanmış aktif bir hadise niteliği taşıdığı ve bu program gereğince periyotlar halinde ortaya çıktığı fikri hâkim olmuştur. İnsanın iç âlemiyle, yakın temasta bulunduğu dış âlem arasında zaman kavramı yönünden farklılıklar vardır. Dış çevrede bir gün yirmi dört saat olacak şekilde ayarlanmıştır; bedendeki iç âlemin uyku ve uyanıklık yönünden günlük süresi ise gece-gündüz farkının bulunmadığı, sese ve ısı değişikliklerinin gidebildiğı ve sosyal uyarıların ortadan kaldırıldığı uyku laboratuvarlarında yapılan çalışmalarda yirmi beş saat ve daha fazla olarak tesbit edilmiştir. Bu çalışmaların diğer bir önemli sonucu da bütün deneklerin öğle saatlerinde uyuduklarının gözlemlenmesidir. Buna dayanarak uyku uzmanları, insanın tabii yapısının öğle ve gece saatlerinde olmak üzere en az iki defa uyumaya göre programlandığını belirtmektedir. İnsanlar günlük hayatlarında tabii uyku davranışlarını yalnızca bebeklik çağlarında gösterebilme şansına sahiptir. Nitekim

---

²¹² Nûr, 24/58.

bebekler gündüzleri sık sık uykuya dalar ve uyanırlar, okul çağına geldiklerinde sosyal çevre ve şartlar gündüzün uyumalarını engellemeye başlar; erişkin hayatta ise kişinin ne zaman ve ne kadar uyuyacağını, artık bedeninin ihtiyacı değil toplumun hayat tarzı belirler. Buna rağmen iç âlemdeki uyuma isteği büsbütün yok olmaz.”²¹³

Öğle saatlerinde kişinin gevşeyip dikkatinin dağıldığı bilinmektedir. Bu durumun öğlen yemeği, iklim ve şahsî farklılıklara bağlı olmadığı tesbit edilmiştir. Trafik kazalarının yaklaşık dörtte birinin bu saatlerde vuku bulduğu belirlenmiştir. Araplar öğle uykusuna *kaylûle*, İspanyol, İtalyan ve Yunanlılar ise *siesta* adını verirler. Türkiye’de belli bir geleneğe bağlı olmasa da *öğle şekerlemesi* tabiri bu terimlerin karşılığı olarak kullanılabilir. Öğle uykusunun bir özelliği, insana birkaç dakika içerisinde derin bir uykuyu yakalama imkânı vermesidir. Bu uyku esnasında beyin dalgalarının ölçümü sonucunda derin uykunun bir belirtisi olan delta dalgaları tesbit edilmektedir. Delta dalgalı bir uykudan sonra gözünü açan kişi dinlenmiş ve tazelenmiş olarak uyanır. Bu tesbit *kaylûle*nin kişide verimliliği arttıran bir faktör olduğunu göstermektedir. İnsan böyle bir uykudan sonra on iki saat kadar uyanık kalabilmektedir. Nitekim İslâmî kaynaklarda *kaylûle* gece ibadetlerine rahat kalkabilmek için yararlanılacak bir imkân olarak görülmekte ve zihni açık tuttuğu ifade edilmektedir. Öte yandan araştırmalar öğle uykusu uyuyan pilot, doktor ve diğer önemli personelin daha az hata yaptığını göstermektedir. Ortamın yeterince sakin ve sessiz olması şartıyla *kaylûle* zamanında yatakta uyumakla masa başında, koltukta uyumanın uyku niteliği yönünden bir farkının olmadığı, bu şekilde otuz kırk dakika kadar uyumanın bile günün geri kalan kısmını gerilimsiz ve enerjik geçirme imkânı sağladığı belirlenmiştir.²¹⁴

Birinci sırada “iyi” uyku türü olan *kaylûleyi* modern tıp açısından ele aldıktan sonra, ikinci sırada, “ateş” diye adlandırılan uyku türü olan “kuşluk vakti uykusu” ele alınacaktır.

²¹³ Doğruyol, Hasan, “Kaylûle”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, XXV, 83.

²¹⁴ Doğruyol, “Kaylûle”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXV, 84.

İbn Kayyim'in "ateş" olarak adlandırdığı uyku türü, dünya ve ahiret işini engellemekte, rızka mâni olmaktadır. Çünkü bu, mahlûkâtın rızıklarını aradığı vakittir, rızıkların dağıtıldığı bir zamandır. Bir mazeret veya zarûret dışında, insanı mahrum bırakıcı bir rol oynar. Bedeni gevşettiğinden ve sporla dışarı atılması gereken fazlalıkları bozduğundan dolayı kuşluk vakti uyumak zararlıdır. Vücutta halsizlik, yorgunluk, acizlik ve zaaf ortaya çıkardığı görülmektedir. Şayet hareketten, spordan, mideyi bir şeyle doldurmadan önce kişiyi aciz bırakan ve çeşitli hastalıklar ortaya çıkaran uyuma türüdür.²¹⁵

İbn Kayyim'in "ahmaklık" olarak nitelendirdiği uyku türü ise, ikinci vakti uyumaktır. Tecrübe ile sabittir ki, bu uyku insanı sersem gibi yapmakta, kişinin kendine gelemediği gözlenmektedir. İkindiden sonra uyuyanın akli gitmekte, böyle bir durumla karşı karşıya kalınırsa kimse de suç aramamak, bu vakitte uyuyan kişi kendinde suçu araması gerekmektedir. İkinci vakti uyumak aklî fonksiyonların çok zor yerine gelebileceğinin işaretidir.²¹⁶

Eşrefoğlu Rûmî, (ö. 1469) uykunun altı çeşidi olduğunu söylemektedir. İlim meclisinde uyuyanın *gaflet* uykusunda, sabah namazı vaktinde uyuyanın *şekavet* uykusunda, namaz vaktinde uyuyanın *ukûbet* uykusunda yani azap ve eziyet uykusunda, öğle namazından önce uyuyanlar ise *kaylûle* uykusundadırlar. Yatsı namazını kıldıktan sonra uyuyanlar *ruhsat uykusunda*, cuma geceleri uyuyanlar ise, *hasret* uykusunda demektir. Ona göre bu uyku çeşitlerinden hiç olmazsa ruhsat uykusu ve *kaylûle* uykusu uyumayı tavsiye etmektedir.²¹⁷

Hadislerin bütünü ele alındığında, Hz. Peygamber gereksiz yere uyumamakta, uyku düzenini namaz vakitlerine göre ayarlamaktadır. Yatsıdan sonra uzun uzun, gereksiz yere konuşmayı hoş karşılamamakta, gündüzleri de kısa bir uyku uyuyarak teheccüd namazına hazırlık yapmaktadır. Allah Resûlü'nün sünnetine ittiba etmek adına özellikle yatsı vaktinden sonra televizyon, telefon vs., malayani işleri bırakıp uykuyu alarak ertesi günü dinç bir şekilde geçirmeye bu ümmetin ihtiyacı vardır.

²¹⁵ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, V, 449.

²¹⁶ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Meâd*, IV, 449.

²¹⁷ Eşrefoğlu, Rûmî, *Müzekkin-Nüfûs*, çev. Nedim Duru, Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul 1972, s. 333.

Şimdi de Hz. Peygamber'in uykusuzluğa ve uykusunda korkan kişiye tavsiye ettiği dualar başlık altında incelenecektir.

2.8. Uykusuzluğa ve Uykusunda Korkan Kişiye Tavsiye Ettiği Dualar

Uyku sorunu bireylerde önemli bir problem oluşturmakta ve çoğu insanda bu tür rahatsızlıklar meydana gelebilmektedir. Uyku bozukluklarının pek çok nedeni olabilmekte, bu nedenlerin ortaya çıkarılıp tedavi edilmesi gerekmektedir.

Uyku sorunu, uykuya dalma güçlüğü, uykuyu sürdürme güçlüğü, sabah erken uyanma, geceleri sık sık uyanma ve tekrar uyumada güçlük, sabahları yorgun uyanma gibi durumlardan birinin varlığı uyku sorunu olarak tanımlanmaktadır. Uyku sorunları kişinin yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir.²¹⁸

Uyku sorunu, erkeklere nazaran kadınlarda daha fazla görülmektedir. İlerleyen yaşla birlikte uykusuzluk yakınmalarının yaygınlığında da bir artış ortaya çıkmaktadır. Uykusuzluk yakınmaları genellikle *stresli* bir yaşamın ardından başlayan ve daha sonra giderek şiddetlenerek kişinin yaşamını olumsuz etkilemektedir. Bu kişilerin uykusuzluğa dair kaygıları fazla, uyuyamadıkları zaman yaşadıkları sıkıntının da büyük olduğu görülmektedir. Uykusuzluk yakınmalarının dalgalanma gösterdiği ve günlük yaşamlarındaki stresli durumları yatağa taşıma eğiliminde oldukları kaydedilmektedir. Bu tür kişilerin en önemli kaygıları “bugün de uyuyamazsam!” endişesidir. Bu problemin en az yaşandığı durumlar yolculuklar, otel odaları gibi yerlerdir. Oysaki ne kadar rahat olursa olsun kendi yatak odalarında çok zor uykuya dalabilmektedirler. Aslında uykunun peşinde koşmadıkları zaman çok daha rahat uyuyabilmektedirler. Ayrıca, *dâhilî ya da nörolojik hastalıklarda* uykusuzluk problemini beraberinde getirmektedir. Kullanılan *ilaçlar* bazen, uyku bütünlüğünü açık bir şekilde bozmasalar bile uyku yapısını, evrelerini bozarak uyku kalitesini olumsuz etkileyebilmektedirler.²¹⁹

²¹⁸ Gelişken Akyüz, Rüveyda, “İleri Evre Akciğer Kanseri Hastalarda Uyku Kalitesi Ve Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010, s. 14.

²¹⁹ Demir, Başaran, “Uyku Bozuklukları”, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı İç Hastalıkları Dergisi, Ankara 2002, 9/3, s. 117-118.

Uykusuzluk probleminin çözümü için öncelikle, fiziksel ve psikiyatrik bir rahatsızlığa ikincil olarak gelişen uyku problemlerinde öncelikle yakınmaların ardından yatan hastalık tedavi edilmelidir. Uykusuzluk yakınmalarının nedeni ne olursa olsun tedavide ilk olarak atılması gerekli olan adım, uyku düzenini sağlamaktır. Bu tedavi çoğu zaman belirtilerin azalmasına, hatta tümüyle ortadan kalkmasına olumlu etkisi olabilmektedir. Hastaya gevşeme egzersizleri tavsiye edilebilmektedir. Bazen kısa ya da uzun süreli ilaç tedavisi de hastaya uygulanabilmektedir.²²⁰

Temel hadis kaynaklarının birçoğunda Kitâbü'd-Deavât başlıklı bölümler bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in duası ile ilgili rivayetler farklı başlıklar altında da değerlendirilmiştir. Konumuzla ilgili olarak Hz. Peygamber'in uykusuzluk çeken ya da uyurken korkan kimselere bazı dualar öğrettiği görülmüştür. Tespit edebildiğimiz rivayetler şöyledir:

عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ : سَكَاَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ الْمُخْزُومِيُّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَنَامُ اللَّيْلَ مِنَ الْأَرْقِ ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِذَا أُوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَقُلْ : اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْتُ ، وَرَبَّ الْأَرْضِينَ وَمَا أَقْلَلْتُ ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضَلَلْتُ ، كُنْ لِي جَارًا مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِمْ جَمِيعًا أَنْ يَفْرُطَ عَلَيَّ أَحَدٌ مِنْهُمْ أَوْ أَنْ يَبْغِيَ ، عَزَّ جَارُكَ ، وَجَلَّ حَدِيثَاؤُكَ ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ .

Süleyman ibn Büreyde'den, o da babasından şöyle aktardı:

Halid ibn el-Velîd el-Mahzûmî (r.a) Allah Resûlü'ne uykusuzluktan şikâyet etti. Dedi ki: Ya Resûlallah uykusuzluk yüzünden gece uyuyamıyorum. Resûlullah (s.a) ona şöyle dedi: *Yatağına gireceğin zaman de ki: "Allah'ım, Ey yedi göğün ve gölgeledikleri şeylerin, yeryüzünün, yerlerin ve yükledikleri şeylerin, şeytanların ve saptırdıklarının Rabbi! Yarattıklarının hepsinin şerrine karşı, herhangi birinin benim hakkımda haddi aşmasına veya zulmetmesine karşı beni koru. Sana sığınan azizdir, senin ismin çok yücedir. Senden başka ilah yoktur. İlah ancak sensin."*²²¹

²²⁰ Demir, *Uyku Bozuklukları*, s. 119.

²²¹ Tirmizî, *Deavat*, 97. Bu hadisin senedi sağlam değildir. Hakem ibn Züheyr'in rivayetini bazı hadisçiler almamıştır.

Uykusunda korkan kişinin okuyacağı dua da kaynaklarda yer almaktadır. Bu durumla karşı karşıya kalan sahabîye ise Hz. Peygamber (s.a) şu duayı önermektedir:

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، قَالَ : كَانَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَةِ رَجُلًا يَفْرَعُ فِي مَنَامِهِ ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِذَا اضْطَجَعْتَ فَقُلْ : بِاسْمِ اللَّهِ ، أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ ، مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ ، وَشَرِّ عِبَادِهِ ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ، وَأَنْ يَحْضُرُونِ .

Amr ibn Şuayb, babasından o da dedesinden naklettiğine göre:

Halid ibn el-Velid uykusunda korkmaktaydı. Bu durumu Resûlullah'a aktardığımda Nebî (s.a) ona şöyle dedi:

*“Bismillah. Gazabından, cezalandırmasından, kullarının kötülüğünden, şeytanların vesveselerinden ve yanında hazır bulunmalarından, Allah'ın tastamam kelimelerine sığınırım.”*²²²

Abdullah ibn Amr büluğa eren bu kelimeleri öğretir, büluğa ermeyen çocuk için bir kâğıda yazıp onun boynuna asardı.

Araştırma için belirlenen Kütüb-i Sitte kaynakları dışında da bu başlıkla ilgili rivayetlere rastlanabilmektedir.²²³

Uykusuzluk ya da uykuda korkma gibi sorunlara Hz. Peygamber'in (s.a) öğrettiği bu dualar inanarak ve samimiyetle okunursa Allah'ın izniyle zikredilen dualarla çare bulunur. Fakat burada önemli olan hem fiili duayı uygulamak hem de kavli dualar okumaktır. Eğer baş edilemeyecek bir problem varsa doktora gidip hemen tedavi görmektir. Böylece fiili duayı tatbik edip, kavli dua ile de tedaviye destek olmak gerekmektedir. Dua yaparken de inanarak bu duaları okumak yerindedir.

Hz. Peygamber'in uykusunu ve uyku adabını tatbik eden bir müslümanın hayatının ne kadar düzen içinde olduğu görülmektedir. Çünkü O, her yönüyle

²²² Tirmizî, Deavat, 98. Örnek için bkz. Muvatta', Şear, 4. Bu hadis “hasen-garib”dir.

²²³ Örnek için bkz. Heysemî, Nûruddîn Ali b. Ebî Bekir, *Mecmâ'u'z-Zevâid ve Menbâ'u'l-Fevâid*, çev. Hüseyin Kaya, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2015, XVII, 184, 185, 186, 187.

ümmetine örneklik teşkil etmektedir. Zamanını en güzel şekilde değerlendirerek gereksiz yere uyumamaktadır. Uyumadan önce ve sonra temizliğine riayet ederek sağlığını korumaktadır. Dualarını ve zikirlerini okuyarak Allah'la her zaman irtibat halinde bulunmaktadır. Yaşadığı döneme uygun emniyet tedbirlerini alarak tedbirsiz davranışlardan kaçınmaktadır. Müslümanın dünya ve ahiret mutluluğu, Onun yaşantısını yaşayarak gerçekleşmektedir.

Üçüncü bölümde uyku ile ilgili ahkâm hadisleri değerlendirilecektir.

III. BÖLÜM

UYKUYU KONU ALAN AHKÂM HADİSLERİ

“Uykuyu konu alan ahkâm hadisleri” adlı bölüme başlamadan önce ahkâm hadisleri terimini ele alınarak, konuya giriş yapılmasında fayda vardır. Bu bölümde ahkâm hadisleri kavramı ele alınacaktır. Daha sonra da uykuyu konu alan ahkâm hadisleri incelenecek, bu tanımlardan hareketle uykuya dair ahkâm hadisleri daha kolay anlaşılacaktır.

3.1. Ahkâm Hadisleri Kavramı

Ahkâm hadisleri, haram, helâl, mekrûh, gibi şer’î bir hüküm ihtiva eden rivayetler için kullanılan bir kavramdır. İlk dönem hadisçilerinin bu tabirle sadece haram ve helalle ilgili hadisleri kastettikleri anlaşılmaktadır.²²⁴ Yine başka bir tanımda ahkâm hadisleri;

Çoğunlukla insanların Allah’a karşı olan kulluk görevleri ile kendi aralarında birbirlerine karşı olan insanlık görevlerini ve birbirleriyle olan ilişkileri düzenleyen ve belli hükümleri içeren nasslardır.²²⁵

Ahkâm hadisleri kavramına yapılan tanımların ortak özelliği, fikhın fûrûunu dikkate alınarak yapılmış olmasıdır. Bunda yönlendirici etken kullanılan ‘ahkâm hadisleri’ tamlamasıdır. Ayrıca, fikhî hadisleri içeren eserlerin düzenlenişi ve kapsamaları da bu tanımlara yön vermektedir.²²⁶

Hadisleri anlama çabaları ilk dönemlerden itibaren yapılmış, ilk dönemlerde fikhu’l-hadis tabiri kullanılırken son dönemlerde bu terim yerini ahkâm hadisleri

²²⁴ Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 18.

²²⁵ Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1985, s. 210.

²²⁶ Özafşar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Otto Yayınları, Ankara 2015, s. 47- 48.

ifadesine bırakmıştır. Fıkhu'l-hadis görünenden hareketle görünmeyene ulaşmak, Hz. Peygamber'in muradını hadislerden anlamaktır. Bunun içindir ki fıkhu'l-hadis ile ahkâm hadis birbirleriyle bağlantılıdır.

İlk devirlerden beri hadisçiler ahkâm ve i'tikad ile ilgili hadislere ayrı bir önem atfetmişlerdir. Yani hiçbir zaman bu iki konuya ait hadisleri örneğin megâzi hadisler ile bir tutmamışlardır. Bu genel tavrın neticesi olmak üzere h. III. asrın ikinci yarısından itibaren hadis âlimleri, ahkâm hadislerini toplamaya yönelmişlerdir. Topladıkları bu hadisler, hadis edebiyatı tarihi içinde *Sünen*'leri meydana getirmiştir.²²⁷

Ahkâm hadisleri Hz. Peygamber'in muradını anlamak açısından önemli bir yere sahiptir. Bu alanda pek çok eser meydana gelmiştir. Uykuya dair ahkâm hadisleri incelenip, değerlendirilerek bu konuya ışık tutmaya çalışılmıştır. Şimdi uyuyan kişinin mükellefiyeti başlık altında incelenecektir.

3.2. Uyuyan Kişinin Mükellefiyeti

Kişinin dinen ve hukuken muteber olacak tarzda davranmaya hukukî işlem yapılmasına elverişli olma durumuna edâ ehliyeti denmektedir. Edâ ehliyeti, kişinin vücut ehliyeti sebebiyle faydalanmaya sahip olduğu hakları kullanmasıdır. Edâ ehliyeti akıl ve temyiz (iyi ile kötüyü ayırt etme) gücüne dayanmaktadır. Muhakeme, irade ve yapabilme gücünü yakından ilgilendirdiği için bunları zayıflatan veya ortadan kaldıran her yeni durum kişinin mükellefiyetini yakından etkilemektedir. İnsan ehliyetini tamamladıktan sonra onu daraltan, yok eden veya ehliyeti etkilemeksizin ilgili kişiye nisbetle bazı hükümlerin değişmesine yol açan durumlar 'ehliyet ârızaları' olarak ele alınmaktadır. Burada ehliyet tabiriyle edâ ehliyeti, ârıza ile de insanın tabii ve aslî özelliği olmayıp edâ ehliyetini olumsuz yönde etkileyen durumlar kastedilmektedir. Ehliyet ârızaları "semâvî" ve "müktesep" olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Semâvî ârızaların meydana gelmesinde kişinin çaba ve

²²⁷ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 107.

seçimi bulunmamaktadır. Delilik, bunaklık ve ölüm böyledir. Müktesep ârızalar ise meydana gelmesinde mükellefin veya üçüncü şahısların irade ve seçimi etkili olduğu sonradan kazanılmış durumlardır. İşte bu noktada usulcüler uykuyu semâvî arızalar çerçevesinde ele almaktadırlar. Ârızî (geçici) hallerde de mükellefiyet yoktur. Uyku da bir ârızî (geçici) durumlardan biridir.”²²⁸ Çünkü kişinin uyurken şuuru kaybolmakta, akıl ve iradesi sistem dışı kalmaktadır. Bu noktada Hz. Peygamber uyurken kişinin sorumluluk sahibi olmadığına dair şu hadisi söylemektedir:

عَنْ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ : عَنِ النَّائِمِ حَتَّىٰ يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّىٰ يَحْتَلِمَ ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّىٰ يَعْثَلَ

Ali'den (r.a):

“Üç kişiden kalem kaldırılmıştır; uyanınacaya kadar uyuyandan, bulûğa erinceye kadar çocuktan, aklî dengesine kavuşuncaya kadar deliden.”²²⁹

Hadiste geçen kalem kelimesinin anlamına dair iki ihtimal bulunmaktadır. Birincisi mecâzî anlam, ikincisi ise gerçek anlamdır. Mecaz anlam taşıma ihtimali daha ağırlıklı görüştür. “Kalem kaldırılmıştır” kelimesinden sorumluluk kaldırılmıştır anlamı çıkmaktadır. Tıpkı ‘Oruç size yazıldı (farz kılındı) ayetinde geçen yazıldı kelimesi gibi. İkinci anlam ise gerçek anlamdır ki, Allah herhangi bir kalem yaratmıştır, ona “yaz” demiştir, o da kıyamet gününe kadar günah ve sevapları yazmaya devam etmektedir. Uyuyan kişinin günah ve sevaplarını uyanıncaya kadar kalem yazmamaktadır.²³⁰

Uyku, ârizî yani geçici bir hal teşkil etmektedir. Uyuyan kişinin dinî-hukûkî sorumlulukları ya azaltılmakta ya da kaldırılmış olmaktadır. Dolayısıyla uyuyan kimsenin uyku esnasında ortaya koyabileceği iman veya küfrü gerektirecek söz ve davranışı yahut alım satım ve boşama gibi hukukî işlemlere yönelik irade beyanları

²²⁸ Bardakoğlu, Ali, “Ehliyet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, X, 538-539.

²²⁹ Ebû Dâvûd, Hudûd, 16; Tirmizî, Hudûd, 1. Örnek için bkz. Dârimî, Hudûd, 1. Bu hadis “hasen-garib”dir.

²³⁰ Azîmabâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Muhammed Abdü'l-Muhsin Yayınları, 2. Baskı, Medine 1969, XII, 72, 73.

hukukî bir sonuç doğurmamaktadır. Uyuyan kimsenin ceza almaya ehil değildir. Uyku halinde işlenen fiiller kasıt bulunmadığı için suç teşkil etmemektedir. Bu kimseye de bedenî nitelikte ceza uygulanmamaktadır. Uykudaki bir kimse hak ve borçlara ehil kabul edilmektedir. Uyku halinde yol açtığı malî zararları karşılamakla yükümlü tutulduğu görülmektedir. Çünkü uyku mazereti başkalarının can ve mal dokunulmazlığını ortadan kaldırmamaktadır. Sadece bedenî ceza konusunda mazeret teşkil etmektedir. Uykuda iken birinin üzerine düşerek ölümüne yol açan kimseye fiilinde kasıt bulunmaması sebebiyle kısas cezası uygulanmamaktadır. Fakat bu kimseye diyet gerekmektedir.²³¹

Uyuyan kişiye sorumluluk yüklenmemekle birlikte, tedbirini alarak başkasının malına ve canına zarar vermeyeceği nitelikte bir yerde uyumak uygun olandır. Şimdi de uyuyan kişiye abdest gerekip gerekmeyeceği meselesi ele alınacaktır.

3.3. Uyuyan Kişinin Abdest Alma Durumu

Uygunun abdesti bozup bozmayacağı, başka bir ifadeyle uykudan dolayı abdest gerekip gerekmeyeceği konusunda birçok hadis vardır. Aslında uyku abdesti bozan hallerden biri olmasa da kişi uyurken abdestinin bozulup bozulmayacağını kontrol etme imkânı bulamamaktadır. Bu nedenle uygunun abdesti bozup bozuması hususunda ihtilaflar çıkmaktadır. Uygunun abdesti bozduğuna dair hadis şöyledir:

عن صفوان بن عسالٍ ، قَالَ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا ، أَنْ لَا نَنْزِعَ خِفَافَنَا ، ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ، إِلَّا مِنْ جَنَابَةٍ ، لَكِنْ مِنْ غَائِطٍ ، وَبَوْلٍ ، وَنَوْمٍ.

Safvan ibn Assal (r.a) şöyle dedi:

²³¹ Arı, Abdüsselam, "Uyku", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, XXII, 246.

“Resûlullah (s.a) mestlerimizi üç güne kadar büyük abdest bozmak, küçük abdest bozmak ve uyku nedeni ile çıkarmamamızı, fakat cünüplük halinden dolayı çıkarmamızı emretti.”²³²

Hadiste büyük ve küçük abdest bozmak gibi, uykunun da abdesti bozduğuna dair deliller bulunmaktadır. Rivayette uyku, büyük abdest ve küçük abdest bozma ile birlikte zikredilmektedir. Uykunun abdesti bozma meselesi âlimler arasında ihtilafli bir durum olması, sebebiyle uykunun abdesti bozduğunu iddia eden âlimler bu hadisi delil göstermektedirler. Aslında uyumak tek başına necis bir durum teşkil etmemektedir. Fakat uyuyunca insan yanında olan kişilerin ne yaptığından, ne konuştuklarından haberi olmazsa akli gitmiş olmaktadır. Dolayısıyla uyurken abdestinin bozulup bozulmadığının farkına varamıyorsa uyumak abdesti bozmaktadır. Uykunun abdesti bozduğuna dair diğer bir hadis şöyledir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : وَكَأَنَّ السَّهَّ الْعَيْنَانَ ، فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ .

Ali'den (r.a) rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Dübürün (oturağın) bağı, gözdür. Kim uyursa abdest alsın.”²³³

Hadiste geçen “gözler” lafzı uyanıklık halinden kinayedir. Hz. Peygamber gözlerin dübürün bağı olarak nitelendirmektedir. Nasıl ki bir kimse, kırbanın bağının kırbadan bir şey çıkmasına mani olabiliyorsa uyanık kimse de iradesi dışında dübüründen bir şey çıkmasına mani olabilmekte, çıkması halinde de haberdar olmaktadır. Bu sebeple uyku abdest bozabilmektedir. Hadis, zahiri manasıyla mutlak olarak uykunun abdesti bozduğuna delalet etmektedir.²³⁴ Fakat uykunun abdesti bozup bozmayacağı hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Bu ihtilaf bazı hadislerin uykuyu bozduğunu söylemesi bazılarının da Hz. Peygamber'in uyuduktan sonra abdest almadığına dair hadisler sebebiyledir. İhtilaf da bundan

²³² İbn Mâce, Tahâret, 62. Ayrıca bkz. Tirmizî, Tahâret, 71. Tirmizî'de “seferde iken” ibaresi geçmektedir. Bu hadis “hasen-sahih”tir.

²³³ Ebû Dâvûd, Tahâret, 79; İbn Mâce, Tahâret, 62. Bu hadis “hasen”dir.

²³⁴ Dârimî, *Sünen*, trc. ve thk. Abdullah Aydınlı, Madve Yayınları, İstanbul 1995, II, 190.

kaynaklanmaktadır. Uykunun abdesti bozmadığına delalet eden hadislerden biri şöyledir:

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَامَ وَهُوَ سَاجِدٌ ، حَتَّى غَطَّ أَوْ نَفَخَ ، ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي ، فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنَّكَ قَدْ نِمْتَ ، قَالَ : إِنَّ الْوُضُوءَ لَا يَجِبُ إِلَّا عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا ، فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ .

İbn Abbas, Resûlullah'ı (s.a) secdedeyken horlayacak şekilde uyduğunu gördü. Sonra kalkıp namaz kıldı. Bunun üzerine:

‘Ya Resûlallah! Siz uyumuştunuz’ deyince, Resûlullah (s.a):

“Şüphesiz abdest, ancak yatarak uyuyana vacip olur, çünkü kişi yatınca mafsalları gevşer.”²³⁵

Hadis, Hz. Peygamber’in uyduğunu fakat kalkıp sonra namaz kıldığını göstermektedir. Bu durum teyemmüm için de geçerlidir. Abdesti bozan durumlar teyemmümü de bozmaktadır. Çünkü teyemmüm de abdest gibidir. Bayılma, delirme ve sarhoş edici şeyler de uyku gibidir. Hepsinde akıl zâil olmaktadır. Bazılarına göre bunlar abdesti bozmaktadır. Bu görüş sahih ise de delil icma’ ile sabit olmaktadır.²³⁶

Yukarıdaki hadise benzer başka bir rivayette:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ، قَالَ : كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنَامُونَ ثُمَّ يَقُومُونَ فَيُصَلُّونَ ، وَلَا يَتَوَضَّئُونَ .

“Enes ibn Malik’ten: Resûlullah (s.a) döneminde sahâbe, yatsı namazını (Resûlullah’ın gelip kıldırmasını) bazen o kadar beklerlerdi ki, başları öne gider gelirdi (uyuklardı). Sonra kalkıp namaz kılarlar, yeniden abdest almazlardı.”²³⁷

Hz. Peygamber (s.a) kendisinden yardım isteyen kişileri geri çevirmemekte, mutlaka sıkıntıda olanın yardımına koşmaktadır. Öyle ki, Resûlullah’a gelerek yardıma ihtiyacı olduğunu belirten kişiye bir miktar mal tedarik etmek için

²³⁵ Ebû Dâvûd, Tahâret, 79; Tirmizî, Tahâret, 57. Bu hadis “hasen”dir.

²³⁶ Davudoğlu, Ahmed, *Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları*, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2017, I, 131.

²³⁷ Ebû Dâvûd, Tahâret, 79; Tirmizî, Tahâret, 57. Bu hadis “hasen-sahih”tir.

ayrılmakta, sahabilerin bir kısmı yatsı namazlarını kıldıkları görülmektedir. Bir kısmı ise Resûlullah'ı beklemektedirler. İşte Resûlullah'ı bekleyen sahabiler bu sırada uyuklayıp başları öne doğru gelip gitmektedir.

Âlimlerin bazılarına göre yukarıda geçen hadislere dayanarak uzanıp yatmaksızın oturmanın şekli de önem teşkil etmektedir. Kaba etlerin iyice yere yerleşmemesi, kişinin kendi durumuna bakıp tereddüte düşmesi durumunda abdest alması tavsiye edilmektedir. Âlimlerin bir kısmı ise kendinden geçecek şekilde uyuyan kimseye abdest gerekeceği görüşündedirler. Bazı âlimlerin görüşü şöyledir:

Ebû Mûsâ el- Eş'ârî, (ö. 42/662-663) Saîd ibn Müseyyeb (ö. 94/713) ve bazı âlimlere göre, her ne durumda olunursa olunsun uyku abdesti bozmamaktadır. Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), İshak ibn Râhûye (ö. 238/853), Müzenî (ö. 264/878) ve bir kısmına göre her hâlükârda uyku abdesti bozmaktadır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Dâvûd ez-Zâhirî'ye (ö. 270/884) göre ister namazdayken ister namaz dışında, kıyam, ruku', secde halindeyken ve oturuyorken kişinin uyuması halinde abdesti bozmayacağı kanaatini taşımaktadırlar. Zührî (ö. 124/742), Rabia (ö. 136/753), Evzâî (ö. 157/774) ve bir kısım âlimlere göre, kendinden geçecek şekilde derin uyumak abdesti bozmakta, azı ise bozmamaktadır. Ahmed ibn Hanbel'e (ö. 241/855) göre yalnızca ruku' ve secdede iken uyumak abdesti bozmaktadır. Diğer durumlarda bozmadığı görüşündedir. Uyku yalnız secde halinde iken abdesti bozmakta görüşü de Ahmed ibn Hanbel'in görüşüdür. Her ne şekilde olursa olsun uyku, namazda iken abdesti bozmamakta, namaz dışında iken bozmaktadır. İmâm Şâfiî'ye (ö. 204/820) göre ise namaz içerisinde olsun veya olmasın, makatı iyice yere yerleştirerek oturarak uyuyan kişinin abdestinin bozulmadığını savunmaktadır.²³⁸

Hiz. Peygamber'in horlayarak uyuduktan sonra abdest almadan namaza durması, kendisine has bir özellik taşımaktadır. Çünkü yukarıda da söylendiği gibi Hiz. Peygamber'in gözleri uyusa da kalbi uyumamaktadır. Buradan peygamberlerin uykusu ile diğer insanların uykusunun farklılık arzettiği anlaşılmaktadır. Hiz. Peygamber'in (s.a) uykusunun abdesti bozmaması sadece kendisine mahsus bir

²³⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, III,162

uygulama olması ihtimal dâhilinde denebilir. Hz. Peygamber'in bu hallerine (s.a) "Hasâisu'n-Nebî" denmektedir ki bu kısım uygulamalar ümmeti bağlamayıp sadece kendisine özel sayılan durumlardır. Hz. Peygamber'in Hasâisu'n-Nebî diye nitelendirilenlere abdest dışında şöyle örnekler verilebilir: Zekât ve sadaka almaması, aynı anda dörtten fazla hanımla nikâhlı olması, humus gelirini dilediği gibi kullanması, miras bırakmaması, iftarsız peş peşe oruç tutması, gece namazının kendisi için farz olması, Mekke'ye ihramsız girebilmesi, Mekke'de kan dökülmesi kimseye helal değilken kendisine kısa bir süre için izin verilmesi gibi. Nasıl ki kendisinin bir beşer yönü bir de bir de ilahi bağla irtibatlı yönü varsa uykusu da böyledir. Beşer uykusu ile uyuduğunda abdest almakta, peygamberlik bağlamında uykusunda ise -ki bu aynı zamanda vahiy anı sayılır- uyandığında abdest almadığı görülmektedir.²³⁹

Namaz, kulun Allah'a karşı yapması gereken, Rabbine en yakın olduğu ibadetlerden biridir. Namaz, kişinin Allah'ın kulu olduğunu kabul etme bilinciyle O'nunla diyalog kurmasının ve konuşmasının hazzını duyarak, heyecanını yaşayarak, duygu ve düşüncelerini sözlerine ve hareketlerine aktararak Allah'ın huzurundaki ruh beden bütünleşmesi halidir. Hz. Peygamber'in, namazı mü'minin miracı olarak nitelendirmesi, mü'minin namazda Allah'la olan diyalogunun ulaştığı noktayı göstermesi açısından çok büyük anlam taşımaktadır. Böylece Hz. Peygamber, miraçta kendisinin Allah'la buluşmasını ve bu buluşmanın verdiği mutluluk ve heyecanı mü'minin namazda yaşadığını belirtmiş olmaktadır. Namaz aynı zamanda, yaratılanın Yaratana duyduğu saygı, sevgi, minnettarlık ve bağlılığın, şükür duygusunun bir ifadesi niteliğindedir.²⁴⁰ Bu sebeptir ki namaz kılan kişinin, Rabbinin huzurunda son derece uyanık ve edep içinde bulunması gerekmektedir. Uyuduğunda da kalkıp abdestini yenilemesi namazında huşu ve huzur açısından rahat olabilmesine imkân tanımaktadır.

Namazdan önce abdestin emredilmesinin sayısız yararları vardır. Bunlardan bazıları uyuşukluğu atmak, kan dolaşımını sağlamak, sinir sistemini düzene sokup

²³⁹ Kocaer, Abdullah Feyzi, *Sahîh-i Buhârî*, 63.

²⁴⁰ Peker, Hüseyin, *Namaz Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017, s. 17.

uyanık ve zinde bir halde ilâhî huzurda durmaktır. Doğal olarak kişide bazen yorgunluk, uykusuzluk ve benzeri şeylerden ya da fazla yemek yemekten dolayı namazda insana uyuklama gelebilmektedir. Hatta kişi namazda iken kısa bir süre uyuyabilmektedir. Namaz içinde de yukarıda bahsedilen şartlar gerekmektedir. Sonuç olarak, ayakta, secdede ve bir yere dayanmadan temkinli olmak şartıyla otururken uyumak abdesti bozmamaktadır. Uzanık bir halde kişinin iradesine sahip olamayacağı bir vaziyette uyuması ise abdesti bozmaktadır. Önemli olan şuurun aktif olmasıdır.²⁴¹ Namaz önemli bir ibadet olduğundan dolayı kişi oturarak bile uyusa iradesi gitmemiş bile olsa akli karıştıran bir şüphe olmaması için, namazda huşunun kaybolmaması adına abdest almak daha güzel bir davranıştır.

Cünüp kimsenin uykusu nasıl olmalı, hadisler ekseninde bu konu değerlendirilecektir.

3.4. Cünüp Kimsenin Uykusu

İslam her durumda temizliği tavsiye etmekte ve bunu öncelemektedir. İslam dini, cünüp kimsenin de vakit geçirmeden temizlenmesini istemekte ve kişinin bazı ibadetlerini yerine getirebilmesi için de gusül abdestini şart koşturmaktadır.

Cünüp kişinin, o vaziyette uyuması hoş karşılanmamakta, cinsel organın iyice yıkanıp namaz abdesti gibi bir abdest aldıktan sonra yatağına uzanıp yatması tavsiye edilmektedir. Tabii bu tavsiye yıkanma imkânı bulanlara yönelik değil, yıkanma fırsatı bulamayanlar içindir. Arada farz bir namaz vakti yoksa daha çok elleri ve avret yerleri tertemiz yıkandıktan sonra mümkünse namaz abdesti gibi bir abdest alınması müstehap sayılmaktadır. Bu, bütünüyle ruh ve beden sağlığını korumaya, maddi ve manevi pisliklere karşı alınmaya yönelik bir tedbir niteliği taşımaktadır. Rahat bir uyku uyuyabilmek için de abdest almak tavsiye edilmektedir. Bu sebeple Resûlullah'ın (s.a) böyle durumlarda elini ve avret yerlerini iyice yıkadıktan ve çoğu

---

²⁴¹ Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, Uysal Kitabevi, Konya 1986,I, 303.

zaman namaz abdesti gibi abdest almadan uyumadığı görülmektedir.²⁴² Bazı rivayetlerde de Hz. Peygamber'in bu durumla karşılaştığında farz namaz vaktine kadar elini suya sürmediği geçmektedir. Bu noktada cenabet halinde olan kişinin uykusu hadisler çerçevesinde ele alınacak ve değerlendirilecektir. İlgili rivayetler ise şöyledir:

عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنَامُ وَهُوَ جُنْبٌ وَلَا يَمَسُّ مَاءً.

Aişe (r.a) şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber (s.a) cünüp olduğu halde yıkanmadan uyurdu.”²⁴³

Rivayette Hz. Peygamber'in cünüp olduğu halde elini suya dokunmadan uyuduğundan bahsedilmektedir. Bazı ilim adamları bu görüşü benimsemektedirler. Bu görüşü benimseyenler arasında Ebû Yûsuf da bulunmaktadır. Bu görüşü benimseyen âlimler cünüp olan bir kimsenin abdest almadan uyumasında sakınca olmadığı kanaatindedirler. Namaz abdesti almanın kişiyi cünüplükten çıkarmadığı gibi temizlik haline de taşımadığı görüşündedirler. Bazıları da bu kanaati taşıyanlara muhalefet ederek, cünüp kimsenin uyumadan önce namaz abdesti almasının gerekliliğini savunmakta üstelik de bu hadisin yanlış olduğunu söylemektedirler. Hadisin ihtisar edilmiş olduğu kanısındadırlar. Bu rivayetin Ebû İshak tarafından uzunca bir hadisten ihtisar etmiş olup hata yaptığı kanaatindedirler.²⁴⁴ İhtisar edilen hadis, Beyhakî'de (ö. 458/1066) “Sünen” adlı eserde geçmektedir.²⁴⁵

Tahâvî'ye (ö. 321/933) göre Aişe'nin (r.a) kendisine Resûlullah'dan (s.a), elini suya sürmeden uyuduğunu tahdis etmiş olması, bundan sonra da onlara abdest almalarını emretmiş olması pek mümkün gözükmemektedir. Bu konuda hadisin asıl şekli İbrahim'in (el-Esved'den, onun Aişe'den) rivayet ettiği şekildedir.²⁴⁶

²⁴² Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, I, 337.

²⁴³ Ebû Dâvûd, Taharet, 86; Tirmizî, Taharet, 87. Bu hadis “hasen”dir.

²⁴⁴ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed ibn Muhammed, *Hadislerle İslam Fıkhı*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Kitâbî Yayınları, İstanbul 2009, I, 385-386.

²⁴⁵ Örnek için bkz. Beyhakî, Tahâret, 210.

²⁴⁶ Eryarsoy, *Hadislerle İslam Fıkhı*, I, 387.

Bahsi geçen hadislere uygun el- Esved'den başkaları da Aişe'den buna uygun rivayetler nakletmektedirler.

عَنْ عَائِشَةَ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ ، وَهُوَ جُنُبٌ ، تَوَضَّأَ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ، قَبْلَ أَنْ يَنَامَ

Aişe'den nakledildiğine göre:

“Resûlullah (s.a) cünüpken uyumak istediği takdirde namaz gibi abdesti abdest alırdı.”²⁴⁷

Zikredilen rivayetler ile daha önce nakledilen Ebû İshak'tan, onun el- Esved'den şeklindeki rivayetin tutarsız olduğu, buna karşılık İbrahim'in el- Esved'den naklettiği rivayetin sabit olduğu görülmektedir. Hz. Aişe'nin (r.a), Resûlullah'dan (s.a) bunun muhalifi olan bir hususu bilmesine rağmen bu doğrultuda fetva vermesi imkânsız gözükmektedir.

Resûlullah (s.a) cünüp olduğu halde uyumak istediğinde, “namaz abdesti gibi abdest alırdı” ibaresi açıkça geçmektedir. İbn Abdilberr böyle yapmanın çoğu âlime göre müstehap olduğunu söylemektedir. Cünüp olduktan sonra abdest almanın hikmeti necaseti azaltmaktır. Başka bir yoruma göre ise Hz. Peygamber'in abdest almasının hikmeti yeniden birlikte olmaya teşvik etmesi veya kalkmışken gusül abdesti almaya yöneltmek olmasıdır. İbnü'l-Cevzî'ye göre cünüp birisinin uyumadan önce abdest almasındaki hikmet, meleklerin pis ve kötü kokudan uzaklaşmaları, şeytanın ise bu kokulara yaklaşmasıdır.²⁴⁸

Başka bir rivayet de Hz. Peygamber'in bazen yıkanmayı cünüp olarak uyuduğunu göstermektedir. Ebû Hüreyre şöyle anlatmaktadır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَعُدِلَتِ الصُّفُوفُ قِيَامًا ، فَخَرَجَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَلَمَّا قَامَ فِي مُصَلَّاهُ ، ذَكَرَ أَنَّهُ جُنُبٌ ، فَقَالَ لَنَا : مَكَانَكُمْ ثُمَّ رَجَعَ فَأَغْتَسَلَ ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَيْنَا وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ ، فَكَبَّرَ فَصَلَّيْنَا مَعَهُ .

²⁴⁷ Müslim, Hayız, 21; Ebû Dâvûd, Tahâret, 87.

²⁴⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 669.

“(Bir defasında) kamet getirilmiş ve saflar düzeltilmişken, Resûlullah (s.a) bizim yanımıza çıktı, mihrabına durunca cünüp olduğunu hatırlayarak:

“*Yerinizde durun!*” buyurdu, sonra dönüp yıkandı tekrar bize çıktığında başından su damlıyordu, tekbir aldı biz de onunla beraber namazımızı kıldık.”²⁴⁹ Âişe (r.a) bir ramazan günü Hz. Peygamber’in cünüp olarak sabahladığını söylemektedir. Fakat yukarıda da değinildiği gibi abdest almadan uyumasında bir beis olmadığı gibi, bu halde bulunan kişinin abdest alması daha uygun gözükmektedir. Bir şey yemek veya içmek istediği zaman, ellerin yıkanması ve ağzını su ile çalkalaması en asgari yapılacak davranıştır.

Cünüp kişinin edebe uygun olanı ise uyuyacağı zaman namaz abdesti gibi abdest alıp tenasül uzvunu yıkamaktır. Başka bir hadiste ise bu konu şöyle geçmektedir:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، أَنَّهُ قَالَ : ذَكَرَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأْ وَاعْسِلْ ذَكَرَكَ ، ثُمَّ نَمْ .

Abdullah ibn Ömer’den (r.a) rivayet edildiğine göre, Ömer ibn Hattab (r.a) Resûlullah’a (s.a):

“Kendisine geceleyin cünüp olduğunu (bu durumda uyuyup uyuyamayacağını)” sorduğunda, Resûlullah (s.a):

“*Abdest al, tenasül uzvunu yıka, sonra uyu.*” buyurmaktadır.²⁵⁰

Kişinin uyumadan önce son uykusu olabileceğini düşünerek hareket etmesi ve ona göre davranması münasip olanıdır. Bir hadiste Resûlullah üç kişiye meleklerin yaklaşmadığını bu üç kişiden birinin de abdest almadan cünüp olarak vakit geçiren kimse olduğunu belirtmektedir.²⁵¹

عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لِلْجُنُبِ إِذَا أَكَلَ أَوْ شَرِبَ أَوْ نَامَ ، أَنْ يَتَوَضَّأَ .

²⁴⁹ Buhârî, Gusül, 17.

²⁵⁰ Buhârî, Gusül, 27; Ebû Dâvûd, Taharet, 86.

²⁵¹ Ebû Dâvûd, Tereccül, 8. Bu hadis “hasen”dir.

Ammar ibn Yasir'in (r.a) rivayet ettiğine göre:

“Hz. Peygamber (s.a) Abdest alması şartıyla, cünübün yemesine, içmesine ve uyumasına müsaade etmiştir.”²⁵²

Cünüp olan bir kimsenin, elini, ağzını yıkamadan yiyip içmesi kerih görülmekte, ancak elini ağzını yıkadıktan sonra yiyip içmesi ve uyuması hoş karşılanmaktadır.

Hadislerin tümü değerlendirilecek olunursa, bu hal üzere olan kişinin boy abdesti alıp uyuması en uygun olanıdır. Ama bu imkânı bulamayan kişi namaz vaktini kaçırmamak şartıyla namaz abdesti alıp tenasül uzvunu yıkayarak, uyuması daha uygun bir davranıştır. Bu haldeyken bir şeyler yiyip içecek olanların da ağzını yıkaması mikropların o yiyeceğe içeceğe geçmemesi için uygundur. Kişinin hayattaki son uykusu olabileceği ihtimalini de göz ardı etmemek gereklidir.

Konu ile alakalı olarak ihtilam olan kişinin durumu ele alınacak ve bir başlık altında incelenecektir.

3.5. İhtilam Olan Kişinin Durumu

Sözlükte ihtilam “hulm” ve aynı kökten türeyen ihtilam yani “rüya görmek, ergenlik çağına ulaşmak” gibi manalara gelmektedir. Rüyada cinsel haz duyup cünüp olma halidir.²⁵³ Bir kimse bu gibi durumla karşılaştığında ve ıslaklık olduğunu görürse gusül yapması gerekmektedir. Rüyada cima yaptığını gören kimseye guslün farz olabilmesi için meninin gelmesi gerekmektedir. İhtilam olduğunu hatırlamadığı halde ıslaklık gören kimsenin durumu ise şu hadiste anlatılmaktadır.

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ : سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلْلَ وَلَا يَذْكُرُ اخْتِلَامًا ؟ قَالَ : يَغْتَسِلُ،
وَعَنِ الرَّجُلِ يَرَى أَنَّهُ قَدْ اخْتَلَمَ وَلَمْ يَجِدْ بَلًّا ؟ قَالَ : لَا غُسْلَ عَلَيْهِ

²⁵² Ebû Dâvûd, Taharet, 88. Ayrıca bkz. Tirmizî, Taharet, 82. Bu hadis “hasen”dir.

²⁵³ Çeker, Orhan, “İhtilâm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, XXI, 569.

Aişe şöyle anlatmıştır:

Hiz. Peygamber'e uyanıp da ihtilam olduğunu hatırlamadığı halde (elbisesinde veya avret yerinde) ıslaklık gören kimse hakkında şöyle soruldu:

*“Gusül yapsın. Fakat şayet o, bir ıslaklık görmediği halde ihtilam olduğunu bilirse ona, gusül yapmak gerekmez.”*²⁵⁴

Rivayet zahirî manasıyla, bir kimsenin uyandıığında rüyalandığını hatırlamadığı halde elbisesinde veya avret yerinde mutlak olarak bir ıslaklık görmesi halinde gusül almasının vacip olduğudur. Fakat kişi ihtilam olduğunu hatırladığı halde bir ıslaklık görmemişse yani meni gelmemişse gusül yapmasının vacip olmadığına delil vardır. Âlimlerin ekserisi, burada söz konusu olan ıslaklıktan maksadın meni ıslaklığı olduğunu anlamaktadırlar.²⁵⁵ Uykudan uyanan kimsenin elbisesinde veya bedeninde bir ıslaklık hakkında şüphe ettiği takdirde bu konu ihtilaflıdır. Fakat ihtiyatı elden bırakmamak için yıkanmak yerinde bir davranıştır.²⁵⁶

Mezheplerde bu konu hakkında şu ayrıntılar bulunmaktadır:

Mâlikîlere göre uykudan uyanıp da elbisesinde veya bedeninde bir ıslaklık gören kimse ıslaklığın meni olduğuna kesin kanaat getirirse veya onun meni mi, başka bir şey mi olduğundan şüphe ederse gusül alması gerekmektedir. Şayet onun meni olmadığına kesin kanaat getirirse veya meni mi, mezi mi, vedi mi olduğunda şüpheye düşerse, gusül yapması gerekmez kanaatindedirler. Şâfiîler ise, uykudan uyanıp da bir ıslaklık gören kimse, onun meni mi, mezi mi, olduğunda şüphe ederse, ister onu meni kabul edip gusül yapar, isterse mezi kabul edip abdest alır ve elbisesini yıkar görüşündedirler. Hanbelîler de, uykusundan uyanan veya baygınken ayılan bâliğ veya bâliğ olması mümkün kimse vücudunda veya elbisesinde bir ıslaklık görüp de onun meni olduğu ortaya çıkarsa, ihtilam olduğunu hatırlamasa bile gusül yapması vacip olmaktadır. Bu kimse, meni temiz olduğu için, onun değdiği

²⁵⁴ Ebû Dâvûd, Tahâret, 94; Tirmizî, Tahâret, 82; İbn Mâce, Tahâret, 112. Hadisin ravilerinden Abdullah ibn Ömer hıfzı yönünden zayıf bulunulmuştur. Bu sebeple hadis “zayıf”tır.

²⁵⁵ Aydınli, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, II, 251.

²⁵⁶ Davutoğlu, *Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi*, I, 177.

yeri yıkamaz. Şayet onun mezi olduğu ortaya çıkarsa, mezinin isabet ettiği yeri yıkar, gusül yapması gerekmez. Eğer ıslaklığın meni mi, mezi mi olduğu ortaya çıkmazsa, bu durumda uykudan önce oynaşma, bakma, soğuk gibi mezinin çıkmasına sebep olacak bir şey olmamışsa gusül yapması ve ıslaklığın değdiği yeri yıkaması gerekmektedir. Uykudan önce mezinin çıkmasına sebep olacak bir şey olmuşsa, gusül yapması gerekmez. Ancak bu durumda ihtilam olduğunu hatırlarsa yine gusül alması vacip olmaktadır. Hanefiler ise, uykudan uyandığında ıslaklık gören kimsenin, ihtilam olduğunu hatırlaması halinde, her halükarda gusül alması gerekeceğini söylemektedirler. Fakat ihtilam olduğunu hatırlamazsa, o ıslaklığın mezi olduğuna kanaat etmişse gusül yapması gerekmemektedir. Meni olduğuna kanaat getirirse veya meni mi, mezi mi olduğundan şüpheye düşerse, gusül abdesti alması gerekmektedir.²⁵⁷

Erkeğin gördüğünü gören bir kadın nasıl davranmalı, bunu da Hz. Peygamber'in hadislerinde şöyle görülmektedir:

قَالَ عُرْوَةُ ، عَنْ عَائِشَةَ ، أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ الْأَنْصَارِيَّةَ هِيَ أُمُّ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ أَرَأَيْتَ الْمَرْأَةَ إِذَا رَأَتْ فِي النَّوْمِ مَا يَرَى الرَّجُلُ أَتَغْتَسِلُ أَمْ لَا ؟ قَالَتْ عَائِشَةُ ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : نَعَمْ . فَلَتَغْتَسِلُ إِذَا وَجَدَتْ الْمَاءَ . قَالَتْ عَائِشَةُ : فَأَقْبَلْتُ عَلَيْهَا ، فَقُلْتُ : أُنْتِ لَكِ وَهَلْ تَرَى ذَلِكَ الْمَرْأَةَ ؟ فَأَقْبَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ : تَرَبَّتْ يَمِينُكَ يَا عَائِشَةُ ، وَمَنْ أَيْنَ يَكُونُ الشَّبَهُ ؟

Urve ibn ez-Zübeyr (r.a), Hz. Aişe'den rivayet etti ki:

O Enes ibn Mâlik'in annesi idi. Ümmü Süleym (r.a), Resûlullah'a şöyle dedi:

“Ya Resûlallah! Şüphesiz Allah azze ve celle hakkı (açıklamaktan) çekinmez. Söyler misin, rüyada erkeğin gördüğü şeyi gören kadın gusül yapacak mı?”

“Evet” buyurdu, (Hz. Peygamber de).

Hiz. Aişe (r.a) dedi ki (Ümmü Süleym'e);

²⁵⁷Aydınli, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, II, 251-252.

“Öf! Kadın bunu görür mü?” dedim. Resûlullah (s.a), O’na (yani Hz. Aişe’ye) dönüp şöyle buyurdu:

*“Allah iyiliğini versin! Peki (çocukla annesi arasındaki) benzerlik nereden olur?”*²⁵⁸

Yine bu rivayete benzer başka bir rivayette Enes’in şöyle dediği nakledilmiştir:

أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ، حَدَّثَهُمْ أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ ، حَدَّثَتْ أَنَّهَا سَأَلَتْ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِذَا رَأَتْ ذَلِكَ الْمَرْأَةُ فَلْتَغْتَسِلْ فَقَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ : وَاسْتَحْبَبْتُ مِنْ ذَلِكَ ، قَالَتْ : وَهَلْ يَكُونُ هَذَا ؟ فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : نَعَمْ ، فَمِنْ أَيْنَ يَكُونُ الشَّبَهُ ؟ إِنَّ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضٌ ، وَمَاءَ الْمَرْأَةِ رَقِيقٌ أَصْفَرٌ ، فَمِنْ أَيْهِمَا عَلَا ، أَوْ سَبَقَ ، يَكُونُ مِنْهُ الشَّبَهُ.

Resûlullah’ın (s.a) huzuruna, yanında Ümmü Seleme varken Ümmü Süleym girdi ve şöyle dedi:

“Kadın, rüyasında, erkeğin gördüğü şeyi görür. (Bunun hakkında ne buyurursunuz?)”

Hiz. Peygamber (s.a), Ümmü Süleym’e arka çıkarak şöyle buyurdu:

“Bilakis Allah senin iyiliğini versin! Sizin en hayırlınız, kendisini ilgilendiren şeyi sorandır. (Kadın rüyalandığında elbisesinde veya avret yerinde) o suyu (yani meniye) görürse gusül yapsın. Ümmü Süleym şöyle dedi:

“Kadınların da suyu (yani menisi)var mı ya Resûlallah (s.a)?”

“Evet” buyurdu. “Ya çocuk onlara nereden benzer? Onlar (yani kadınlar) erkeklerin sadece benzeridirler. Erkeğin suyu ağır ve beyazdır. Kadının suyu sarı ve incedir. Kimin suyu üstün gelirse veya geçerse (çocuk) ona benzer.”²⁵⁹

Kadınların yaratılış, tabiat ve mükellef tutulan hükümlerde erkeklerin benzeri oldukları bu hadiste açıkça görülmektedir. Özel bir durum olduğunu gösteren bir

²⁵⁸ Müslim, Hayız, 32-33; Ebû Dâvûd, Tahâret, 95.

²⁵⁹ Müslim, Hayız, 30.

işaret, bir delil olmadıkça erkeklere hitap eden bütün hükümler kadınlar için de geçerlidir.²⁶⁰ Âlimlerin cumhuruna göre ihtilam meselesinde erkekle kadın arasında bir fark bulunmamaktadır. Her ikisine de gusül gerekmektedir.²⁶¹

Hadisten anlaşılan başka bir önemli husus da tıbbî konuda Hz. Peygamber'in bilgi vermesidir. Hz. Peygamber, kadından gelen bu sıvı sayesinde çocuğun babaya benzeyeceği gibi anneye de benzeyeceğini belirtmektedir. “*Ya çocuk onlara nerden benzer?*” sorusu da *istifhâm-ı inkârîdir*. Çocuk hem erkeğin hem de kadının suyundan doğmaktadır. Hangisinin suyu ağır basarsa çocuk o kişiye benzemektedir. Kadının da menisi olduğuna göre onun inzali ve dışarıya çıkması mümkündür.²⁶²

Hz. Peygamber'e soru soran kadın sahâbiye Hz. Aişe'nin karşılık vermesine rağmen Hz. Peygamber sahâbî kadının sualine cevap vermiştir.²⁶³ Hadiste Hz. Peygamber'in üslubunun yumuşaklığı ve soru soran kadını küçük düşürmediği görülmüştür.

İhtilâm konusu ile alakalı olarak değinilebilecek başka bir mevzu da ihtilam olduğunu hatırlamadığı halde ıslaklık gören kimsenin durumudur. Hz. Aişe Peygamberimizin her anında yanında olması hasebiyle insanlığa Hz. Peygamber'in en özel hallerini dini açıdan anlatmakta dolayısıyla müslümanlara öğretmektedir.

Cumhûr ulemâya göre ihtilam halinde olan erkekle kadın arasında fark yoktur. Her ikisine de gusül icab etmektedir. Bu bâbda ulemâ hemen hemen ittifak halindedirler. Yalnız İbrahim en- Nehâî'nin (ö. 11/90) “Kadın ihtilam olursa ona gusül lazım gelmez” dediği rivayet olunmaktadır. Bir de *Hanefilere* göre gusül lazım olmak için meninin mutlaka dışarı çıkması şart ise de keyfiyetinde ihtilaf ettikleri görülmektedir. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ile İmâm Muhammed'e (189/805) göre meninin yerinden şehvetle kopması şarttır, dışarı şehvetle çıkması şart değildir. Şu halde yerinden koptuktan sonra dışarı, şehvetsiz bile çıksa onlara göre gusül lazım

²⁶⁰ Aydınlı, *Sünen-i Dârimî Tercüme ve Şerhi*, II, 250.

²⁶¹ San'ânî, *Sübülû's-Selâm*, I, 133.

²⁶² Nevevî, *el-Minhâc*, III, 213-216.

²⁶³ Kâdî İyâz, *İkmâl el-Mu'lim bi-fevâid-i Müslim*, thk. Muhammed ibn İsmail, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1428, I, 128.

gelmektedir. İmâm Ebû Yûsuf'a (182/798) göre ise yerinden şehvetle kopmuş olması şart olduğu gibi dışarıya da şehvetle çıkması şarttır. Hanbelîlere göre meni yerinden şehvetle koştuktan sonra dışarı hiç çıkmaya yine gusûl lazım gelir kanaatindedirler. *Şâfiîlere* göre meni olduğu anlaşıldıktan sonra dışarı nasıl çıkarsa çıksın mutlaka gusûl abdesti alınması şarttır.²⁶⁴

İhtiyatı elden bırakmamak için böyle bir durumla karşı karşıya kalınırsa gusûl abdesti almak uygun gözükmektedir. Şimdi de namazda uykusu gelen kişi ne yapmalı, rivayetler eşliğinde incelenecektir.

3.6. Namazda Uyuklayan Kişinin Durumu

Gece veya gündüzleyin derin uykuyu yarım bırakarak Allah'a ibadet etmek, ancak Rabbine derinden bağlı olan kişilerin yapabileceği bir erdemdir. Öyle ki uykuyu terkederek nefse çok ağır gelen bir iş yapılmakta şeytan ile büyük bir mücadele altına girilmektedir.

Öte yandan namaz Allah'ın huzuruna çıkma, O'na kulluğunu arzetme ve O'nunla bir nevi konuşma halidir. Böylesine önemli bir işe girişen kişinin zihni uyanık olmalıdır. Çeşitli uğraşlar nedeniyle insanın hem bedenen hem de fikren yorulması gayet doğal bir durumdur. Yorgunluk sebebiyle uykuya yenik düşmesi de bir o kadar doğaldır. İslam dini baştan sona kolaylık dinidir. İnsana yapabileceği şeyleri yüklemekte onu gücünün yetmeyeceği işlerden sorumlu tutmamaktadır.²⁶⁵ Böyle bir hal ile karşılaşıldığında ne yapılacağı Hz. Peygamber'in diliyle şöyle anlatılmaktadır:

Hz. Aişe'den (r.a) rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır:

²⁶⁴ Davudoğlu, *Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi*, I, 177.

²⁶⁵ Kandemir, *Riyâzü's-Salihîn Tercüme ve Şerhi*, V, 426.

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ يُصَلِّي فَلْيَرْفُدْ ، حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ النَّوْمُ ، فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ ، لَا يَدْرِي أَلَعَلَّهُ يَسْتَغْفِرُ فَيَسُبُّ نَفْسَهُ .

“Biriniz namaz kılarken uyuklayacak olursa, uykusu dağılana kadar yatsın. Çünkü uyuklayarak namaz kılarsa, Allah’tan bağışlanma dileyim derken belki de kendine beddua eder.”²⁶⁶

Bir sonraki hadis ise kaynaklarda şöyle geçmektedir:

عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَنَمْ ، حَتَّى يَعْلَمَ مَا يَقْرَأُ .

Enes’den (r.a) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle dedi:

“Biriniz geceleyin namaz kılmak üzere kalkıp Kur’an’dan ne okuduğunu bilmeyecek derecede (dili dolaşırsa) yatıp uyusun.”²⁶⁷

Hız. Peygamber, ibadet ederken ne söylediğini bilmeyecek, ne okuduğunun idrakinde olmayacak kadar uyuklayan kimsenin uyumasını tavsiye etmekte, dinç hale gelince de ibadetini yapmasını önermektedir.

İlk hadiste ‘nüâs’ kelimesi geçmektedir. Buhârî’ye göre nüâs kelimesi uyku yani ‘nevm’ kelimesi ile isimlendirilir. Bu iki kelime arasında farklar bulunmaktadır. Etrafında olan biten şeylerden haberdar olup sesler işitiliyorsa fakat uyuyan kişi bu seslerin konuşulanların manalarını anlayamıyorsa bu *nüâstur*. Bu durum artmış olup etrafındaki sesleri hiç algılamıyorsa bu kişiye *nâim* denilir. Nevm’in alameti ise uzun veya kısa rüya görmektir.²⁶⁸ Kişi namaz kılarken çok uykusu gelip uykunun nüâs haline girdiği zaman namazı boşlayıp uyuması yerindedir.

Hız. Peygamber, uykusu gelen kişinin istiğfar edeceğim derken kendisine sövebileceğini söylemektedir. Sövmek kelimesi beddua eder anlamı taşımaktadır.

²⁶⁶ Buhârî, Vüdü 54; Müslim, Müsâfirîn 222; Ebû Dâvûd, Tatavvu 18.

²⁶⁷ Buhârî, Vüdü, 54. Ayrıca bkz. Müslim, Müsâfirîn 223; Ebû Dâvûd, Tatavvu 18.

²⁶⁸ Aynî, *Umdetü’l-Kârî*, III,162.

Yasağın sebebinin, kişi kendisine beddua eder de bu duası icabet saatine denk gelir, o da kabul olunur korkusudur. İhtiyatı esas almak yerindedir.²⁶⁹

Hadiste huzur-ı kalp ile ibadetlerin yapılmasına bir teşvik vardır. Çünkü huşu huzur-u kalp ile mümkün olur.²⁷⁰ Uykulu iken namaz kılan kişi ibadet edeyim derken kendine kötü sözler söyleyerek günaha girme tehlikesi bulunmaktadır. Dolayısıyla her daim dinç ve salim bir kafayla ibadet edip Allah'a karşı sorumluluk bilinci ile hareket etmek gereklidir. Böylelikle Allah'a haşyet içinde kulluk yapan kişi ibadetin tadını almakta ve Rabbine yaklaştığı görülmektedir.

Mühelleb ibn Ebû Sufre (ö. 435/1044) hadiste geçen namazın gece namazı olduğu kanaatindedir. Çünkü farz namazlar uyku vaktinde kılınmamaktadır. Bu hadis bir gerekçeye dayalı olarak söylendiği için, lafız genel bir anlam taşımaktadır. Böyle bir şey farz namazlarında olursa ve vaktin yeterli olduğundan emin olunursa hadiste söylendiği gibi namazda iken kişinin uykusu gelince yatıp uzanabilir.²⁷¹

Uykusuna yenik düşüp farz namazını kaçırın kimsenin durumu başlık altında incelenecektir.

3.7. Namazın Uyku Sebebiyle Kazaya Kalma Durumu

Vakit, namazın şartlarından bir tanesi olup namazı vaktinde eda etmek her müslümana farzdır. Namazı zorunlu bir durum yokken mazeretsiz terk etmek büyük günahlardandır. Bu noktada anne-babanın üstüne düşen en büyük görevlerden birisi de evladına namazı öğretmek ve bu sorumluluk bilincini aşlamaktır. Maalesef, müslümanlar açısından en büyük yara, namazı zâyi eden nesillerin yetişmesidir. Ayette bu durum:

²⁶⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 536-538.

²⁷⁰ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, III, 166.

²⁷¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 538.

*Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.*²⁷²

Kişinin üstünde bilerek ya da ihmal ederek kaçırdığı namaz borcu varsa onu kaza etmesi gereklidir. İradî bir şekilde namaz terk edilemez. Bu hatasını anlayan kişi tevbe etmeli ve namazını derhal kaza etmelidir. Fakat insanın beşerî zafiyetlerinden dolayı kişi namaz vaktini geçirebilir. Nitekim Hz. Peygamber'in de namazını yorgunluktan uyuyarak geçirdiği sonra da kaza ettiği rivayetlerde görülmektedir. Tabii ki bu durum namazı ihmal ederek, tembellik ve gevşeklik göstererek uyumak değildir.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا ، لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ .

Enes ibn Malik'in Resûlullah'tan rivayet ettiğine göre:

*“Kim uyuyakalarak veya unutarak namazını geçirirse hatırladığı zaman namazını (hemen) kılsın. (Kazaya kalmış namazın) keffareti ancak budur.”*²⁷³

Resûlullah'ın (s.a) tavsiye ettiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in sabah namazını uyuyakalarak geçirdiği olay ise rivayetlerde şöyle geçmektedir;

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ حِينَ فَقَلَ مِنْ غَزْوَةِ حَيْبَرَ سَارَ لَيْلَهُ حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْكَرَى عَرَسَ، وَقَالَ لِبِلَالٍ: اكْلًا لَنَا اللَّيْلَ، فَصَلَّى بِلَالٌ مَا قَدَّرَ لَهُ، وَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ وَأَصْحَابُهُ، فَلَمَّا تَقَارَبَ الْفَجْرُ، اسْتَنَدَ بِلَالٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ مُوَاجِهَةَ الْفَجْرِ، فَغَلَبَتْ بِلَالًا عَيْنَاهُ، وَهُوَ مُسْتَنِدٌ إِلَى رَاحِلَتِهِ، فَلَمْ يَسْتَيْقِظْ رَسُولُ اللَّهِ وَلَا بِلَالٌ وَلَا أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، حَتَّى ضَرَبَتْهُمْ الشَّمْسُ، فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ أَوْلَهُمْ اسْتَيْقَاطًا، فَفَرَعَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ: أَيُّ بِلَالٍ؟ فَقَالَ بِلَالٌ: أَخَذَ بِنَفْسِي، الَّذِي أَخَذَ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي، يَا رَسُولَ اللَّهِ بِنَفْسِكَ، قَالَ: اقْتَادُوا، فَاقْتَادُوا رَوَّاجِلَهُمْ شَيْئًا، ثُمَّ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ وَأَمَرَ بِلَالًا فَأَقَامَ الصَّلَاةَ.

Ebû Hüreyre'den (r.a): Resûlullah (s.a), Hayber gazvesinden döndüğünde gece vakti yürüdü. Uyku bastırduğunda gece molası verdi ve Bilal'e (r.a):

²⁷² Meryem, 19/59.

²⁷³ Buhârî, Mevâkîf, 37; Müslim, Mesâcid, 309.

“*Bu gece bize gözcülük et*” buyurdu. Bunun arkasından Bilal biraz nafile namaz kıldı. Bu arada Resûlullah (s.a) ve ashabı uyudu. Şafak sökmesi yaklaştığında Bilal de yüzünü fecre dönerek bineğine yaslandı. Bineğine dayanmış vaziyette iken gözlerine hâkim olamadı ve uyuyakaldı. Güneş doğana kadar ne Resûlullah (s.a), ne Bilal, ne de Hz. Peygamber’in ashabından birisi uyandı. İlk uyanan Resûlullah (s.a) oldu. Hemen telaşa kapılarak:

“*Ey Bilal!*” diye buyurdu. Bilal de:

“Anam babam sana feda olsun ey Allah’ın Resûlü, seni tutan beni de tuttu.” dedi. Resûlullah:

“*Develeri sürün.*” buyurdu. Hemen develeri bir miktar sürdüler. Bunun arkasından Resûlullah abdest aldı, Bilal’e emir verdi, namaz için kamet getirdi. Arkasından cemaate sabah namazını kıldırdı. Namazı bitirdiğinde:

“*Kim namaz kılmayı unutursa hatırladığında hemen onu kılınsın. Şüphesiz ki Allah, “Beni hatırlamak için namaz kıl.”²⁷⁴ buyurmuştur.*” buyurdu.²⁷⁵

Hadiste anlatılan olay Hayber fethi sırasında olmuştur. Hz. Bilal verilen görevi uyuyakalarak istemeden ihmal etmiş, fakat Hz. Peygamber telaşa kapılsa da Bilal’i azarlamadan çözüm yolunu başka bir yere gitmekte bulmuştur. Hz. Peygamber’in kimseyi incitmeden çare araması müslümanlar için büyük bir örnek teşkil etmiştir. Bu konu ile alakalı başka bir rivayet ise şöyledir:

عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ : خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ : إِنَّكُمْ تَسِيرُونَ عَشِيَّتَكُمْ وَلَيْلَتَكُمْ ، وَتَأْتُونَ الْمَاءَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ غَدًا ، فَانْطَلِقِ النَّاسُ لَا يَلْوِي أَحَدٌ عَلَى أَحَدٍ ، قَالَ أَبُو قَتَادَةَ : فَبَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسِيرُ حَتَّى ابْهَارَ اللَّيْلِ ، وَأَنَا إِلَى جَنْبِهِ ، قَالَ : فَنَعَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَمَالَ عَنْ رِجْلَيْهِ ، فَأَتَيْتُهُ فَدَعَمْتُهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ أَوْقِظَهُ حَتَّى اعْتَدَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ ، قَالَ : ثُمَّ سَارَ حَتَّى تَهَوَّرَ اللَّيْلُ ، مَا لَ عَنْ رِجْلَيْهِ ، قَالَ : فَدَعَمْتُهُمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ أَوْقِظَهُ حَتَّى اعْتَدَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ ، قَالَ : ثُمَّ سَارَ حَتَّى إِذَا كَانَ مِنْ آخِرِ السَّحَرِ ، مَا لَ مَيْلَةً هِيَ أَشَدُّ مِنَ الْمَيْلَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ ، حَتَّى كَادَ يَنْجِفُ ، فَأَتَيْتُهُ فَدَعَمْتُهُ ، فَرَفَعَ رَأْسَهُ ، فَقَالَ : مَنْ هَذَا ؟ قُلْتُ : أَبُو قَتَادَةَ ، قَالَ : مَتَى كَانَ هَذَا مَسِيرِكَ مِنِّي ؟ قُلْتُ : مَا زَالَ هَذَا مَسِيرِي مُنْذُ اللَّيْلَةِ ، قَالَ : حَفِظَكَ اللَّهُ بِمَا حَفِظْتَ بِهِ نَبِيَّهُ ، ثُمَّ قَالَ :

²⁷⁴ Tâhâ, 20/14.

²⁷⁵ Müslim, Mesâcid, 309; İbn Mâce, Salât, 11.

: هَلْ تَرَانَا نَحْفَى عَلَى النَّاسِ ؟ ، ثُمَّ قَالَ : هَلْ تَرَى مِنْ أَحَدٍ ؟ قُلْتُ : هَذَا رَاكِبٌ ، ثُمَّ قُلْتُ : هَذَا رَاكِبٌ آخَرُ ، حَتَّى اجْتَمَعْنَا فَكُنَّا سَبْعَةَ رُكْبٍ ، قَالَ : فَمَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الطَّرِيقِ ، فَوَضَعَ رَأْسَهُ ، ثُمَّ قَالَ : اخْفَظُوا عَلَيْنَا صَلَاتِنَا ، فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ اسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالشَّمْسُ فِي ظَهْرِهِ ، قَالَ : فَقُمْنَا فَرِعِينَ ، ثُمَّ قَالَ : ارْكَبُوا ، فَارْكَبْنَا فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا ارْتَفَعَتِ الشَّمْسُ نَزَلَ ، ثُمَّ دَعَا بِمِیْضَاءٍ كَانَتْ مَعِيَ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ مَاءٍ ، قَالَ : فَتَوَضَّأَ مِنْهَا وَضُوءًا دُونَ وَضُوءٍ ، قَالَ : وَبَقِيَ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ مَاءٍ ، ثُمَّ قَالَ لِأَبِي قَتَادَةَ : اخْفَظْ عَلَيْنَا مِیْضَاتَكَ ، فَسَبَّحُوا لَهَا نَبَأًا ، ثُمَّ أَذَّنَ بِإِلَالٍ بِالصَّلَاةِ ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُكْعَتَيْنِ ، ثُمَّ صَلَّى الْعِدَاةَ ، فَصَنَعَ كَمَا كَانَ يَصْنَعُ كُلَّ يَوْمٍ ، قَالَ : وَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَكِبْنَا مَعَهُ ، قَالَ : فَجَعَلَ بَعْضُنَا يَهْمِسُ إِلَى بَعْضٍ مَا كَفَّارَةٌ مَا صَنَعْنَا بِتَقْرِیْبِنَا فِي صَلَاتِنَا ؟ ثُمَّ قَالَ : أَمَا لَكُمْ فِي أَسْوَدَةٍ ، ثُمَّ قَالَ : أَمَا إِنَّهُ لَيْسَ فِي النَّوْمِ تَقْرِیْبٌ ، إِنَّمَا التَّقْرِیْبُ عَلَى مَنْ لَمْ يُصَلِّ الصَّلَاةَ حَتَّى يَجِيءَ وَفُتِ الصَّلَاةُ الْآخَرَى ، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَلْيُصَلِّهَا حِينَ يَنْتَبِهُ لَهَا ، فَإِذَا كَانَ الْعَدُوُّ فَلْيُصَلِّهَا عِنْدَ وَقْفِهَا ، ثُمَّ قَالَ : مَا تَرَوْنَ النَّاسَ صَنَعُوا ؟ قَالَ : ثُمَّ قَالَ : أَصْبَحَ النَّاسُ فَقَدُوا نَبِيَّهُمْ ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ ، وَعَمَرَ : رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَكُمْ ، لَمْ يَكُنْ لِيُخَلِّفْكُمْ ، وَقَالَ النَّاسُ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ ، فَإِنْ يُطِيعُوا أَبَا بَكْرٍ ، وَعَمَرَ يَرْتَدُّوا ، قَالَ : فَأَنْتَهَيْنَا إِلَى النَّاسِ حِينَ امْتَدَّ النَّهَارُ ، وَحَمِيَ كُلُّ شَيْءٍ ، وَهُمْ يَقُولُونَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكْنَا ، عَطِشْنَا ، فَقَالَ : لَا هَلَاكَ عَلَيْكُمْ ، ثُمَّ قَالَ : أَطْلُقُوا لِي عُمْرِي قَالَ : وَدَعَا بِالْمِیْضَاءِ ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُبُّ ، وَأَبُو قَتَادَةَ يَسْقِيهِمْ ، فَلَمْ يَعْذُ أَنْ رَأَى النَّاسُ مَاءً فِي الْمِیْضَاءِ تَكَاثَرُوا عَلَيْهَا ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَحْسِبُوا الْمَلَأَ كُلُّكُمْ سَبْرًا قَالَ : فَفَعَلُوا ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُبُّ وَأَسْقِيهِمْ حَتَّى مَا بَقِيَ غَيْرِي ، وَغَيْرُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : ثُمَّ صَبَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ لِي : اشْرَبْ ، فَقُلْتُ : لَا أَشْرَبُ حَتَّى تَشْرَبَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ : إِنَّ سَاقِي الْقَوْمِ أَجْرُهُمْ شَرِبًا ، قَالَ : فَشَرِبْتُ ، وَشَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : فَاتَى النَّاسُ الْمَاءَ جَمِيعِينَ رَوَاءً ، قَالَ : فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رِبَاحٍ : إِنِّي لِأَحَدِثُ هَذَا الْحَدِيثَ فِي مَسْجِدِ الْجَامِعِ ، إِذْ قَالَ عِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ انظُرْ أَيُّهَا الْفَتَى كَيْفَ تَحَدَّثُ ، فَإِنِّي أَحَدُ الرُّكْبِ تِلْكَ اللَّيْلَةَ ، قَالَ : قُلْتُ : فَأَنْتَ أَعْلَمُ بِالْحَدِيثِ ، فَقَالَ : مِمَّنْ أَنْتَ ؟ قُلْتُ : مِنَ الْأَنْصَارِ ، قَالَ : حَدِّثْ ، فَأَنْتُمْ أَعْلَمُ بِحَدِيثِكُمْ ، قَالَ : فَحَدَّثْتُ الْقَوْمَ ، فَقَالَ عِمْرَانُ : لَقَدْ شَهِدْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ ، وَمَا شَعَرْتُ أَنْ أَحَدًا حَفِظَهُ كَمَا حَفِظْتُهُ.

Ebû Katâde'den (r.a):

Resûlullah (s.a) bize bir hutbe irad edip şöyle buyurdu:

“Siz bu öğleden sonra ve gece yol alacak, sonra da Allah'ın izniyle yarın suya varmış olacaksınız.” buyurdu. Bunun üzerine insanlar biri diğerine bakmaksızın yola koyuldu. Ebû Katâde dedi ki:

“Resûlullah gece yarısına kadar yoluna devam edip benim de yanında bulunduğum bir sırada Allah Resûlü uyukladı ve bineği üzerinde hafif yan yattı.

Hemen yanına gittim ve onu uyandırmadan ona destek oldum ki bineği üzerinde doğruldu. Sonra gecenin bir bölümü geçinceye kadar yine yoluna devam etti. Tekrar bineği üzerinde hafif yan yattı. Yine onu uyandırmadan ona destek oldum, sonunda bineği üzerinde doğruldu. Sonra yine yoluna devam etti. Seher vaktinin son zamanlarında ilk iki yatışından daha ileri derecede yana yattı. Hatta neredeyse düşüverecekti, yine yanına gittim ona destek oldum. Başını kaldırınca:

“Sen kimsin” dedi. Ben *“Ebû Katâde’yim”*, dedim. O:

“Bu şekilde ne zamandan beri yanımda yürüyorsun?” dedi. Ben:

“Gece başladığından beri hep böyle yürüyorum.” dedim. O (s.a):

“Peygamberi’ni bu şekilde koruduğun için Allah da seni korusun” buyurduktan sonra *“Sence bizden başka kimse var mı?”* buyurduktan sonra *“Kimseyi görüyor musun”* dedi. Ben: *“İşte bir binekli”* dedim. Sonra, *“Bu da başka bir binekli”* dedim. Sonunda yedi binekli olana kadar toplanıp bir araya geldik. Sonra Resûlullah (s.a) yolu bırakıp yan tarafa saptı, başını koydu, arkasından:

“Dikkat edin namazımızı kaçırmayalım!” buyurdu. İlk uyanan kişi Resûlullah (s.a) olmuştu. Güneş de sırtına vurmuştu. (Ebû Katâde): Biz de telaşla kalktık sonra:

“Binin” buyurdu. Bineklerimize binip yola koyulduk. Nihayet güneş yükselince indi. Sonra yanında bulunan içinde biraz da su olan mataramı istedi. Ondan suyu az kullanarak bir abdest aldı. Yine de matarada az bir miktar su kaldı. Sonra Allah Resûlü Ebû Katâde’ye:

“Şu mataramı bizim için koru. İleride bu haber anılmaya değer olacaktır.” buyurdu.

Sonra Bilal namaz için ezan okudu, Resûlullah iki rek’at namaz kıldı. Sonra sabah namazını kılıp her gün yaptığının aynısını yaptı.

Ebû Katâde dedi ki:

“Resûlullah (s.a) bineğine bindi, biz de onunla birlikte bineklerimize bindik. Birbirimize fısıltı ile namazımızdaki kusurumuzun keffareti acaba nedir?” diyorduk. Sonra Allah Resûlü:

“*Ben de sizin için tabi olunacak bir örnek yok mu?*” buyurdu. Arkasından şunları söyledi:

“*Şunu bilin ki, uyumaktan dolayı kusur söz konusu değildir. Kusurlu olmak namazı bir diğer namazın vakti gelinceye kadar kılmayan kimsenin yaptığıdır. Kim böyle yapacak olursa namaz için uyandığı zaman o namazı kılsın. Ertesi günü de aynı namazı vaktinde kılsın.*” Sonra:

“*Sizce insanlar acaba ne yaptı?*” dedi ve arkasından da şöyle buyurdu: “*Sabah olduğunda insanlar nebilerini göremeyince Ebû Bekir ve Ömer: Resûlullah arkanızdan geliyor. Sizi geride bırakmak onun hoşuna gitmez, dediler. İnsanlar ise Resûlullah önünüzdedir, dediler. Eğer Ebû Bekir ve Ömer’e itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz.*”

Ebû Katâde dedi ki: “Sonra gündüzün ilerlediği ve her şeyin oldukça ısındığı bir sırada insanların yanına vardık. O sırada onlar: “Ey Allah’ın Resûlü helak olduk, susuz kaldık, dediler. O (s.a): “*Sizin için helak olmak söz konusu değildir.*” buyurdu. Sonra da: “*Bana küçük kasemi getirin.*” buyurdu. Sonra da o mataranın getirilmesini istedi. Resulullah (s.a) dökmeye, Ebû Katade de onlara su ikram etmeye koyuldu. İnsanlar o matarada bir miktar su gördüklerinde o kabın üzerine toplandılar. Sonra Resulullah:

“*Güzel davranmaya dikkat ediniz. Hepiniz suya kanacaksınız.*” buyurdu. Onlar da edebe riayet ettiler. Resulullah doldurmaya, ben de içsinler diye onlara ikram etmeye koyuldum. Nihayet benden ve Resulullah’dan başka kimse kalmadı. Sonra Resulullah su doldurdu, bana: “*İç*” buyurdu. Ben: “Ey Allah’ın Resûlü sen içmedikçe ben içmem.” dedim. O:

“*Şüphesiz bir topluluğa su ikram eden kişi, en son olarak su içer.*” buyurdu. Bu sefer ben de içtim, Resulullah da içti. Böylelikle insanlar suya kanmış ve rahatlamış olarak suya vardılar.

Abdullah İbn Rebah dedi ki: Ben bu hadisi Mescid’de tahdis ederken İmran İbn Husayn: “Ey delikanlı, nasıl hadis naklettiğine dikkat et, ben o gece kafiledeliklerden birisiydim,” dedi, Bu sefer ben: “O halde bu hadisi sen daha iyi bilirsin.” dedim. O: “Kimlerdensin,” dedi. Ben: “Ensardanım”, dedim. Bu sefer: “(Öyleyse) Hadisi naklet çünkü siz ensarın hadislerini daha iyi bilirsiniz”, dedi. Ben de cemaate hadisi naklettim, İmran: “ And olsun ben de o gece hazır idim ama benim bunu bellediğim gibi, bir başkasınında bellediğinin farkına varmamıştım,” dedi.²⁷⁶

Hadisten, rahmet peygamberinin eşsiz ahlakını, gösterdiği mucizeleri ve ahkâma dair önemli bilgiler verdiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in kalabalık bir ortamda sahâbîlere birbirlerine eziyet etmeden su sırasını beklemelerini tavsiye ettiği görülmektedir. Sahâbîlerin de çok susuz olmalarına rağmen sakince sularını içmeleri tüm müslümanlara timsal olacak bir davranıştır. Zor zamanlarda kimsenin kalbini kırmadan sıra beklemek insan nefesine çok zor gelecek bir durumdur. Ayrıca yapılan iyiliğe dua ederek teşekkür etmesi Hz. Peygamber’in uygulanası hareketlerinden biridir.

Uykuya dair ahkâm bilgilerine gelince, hadise göre kazaya kalmış namaz için ezan okumak müstehab olduğu görülmektedir. Revatib sünnetlerin kaza edilmesi ise meşrudur. Çünkü hadisin zahirinden anlaşılacağı üzere sabah namazının farzından önce kılmış olduğu bu iki rek’at sabah namazının sünnetidir. “Her gün yaptığı gibi” ifadesinde de kazaya kalmış namazın kılınış şeklinin edası gibi olduğu hükmü anlaşılmaktadır. “*Uyumak sebebiyle kusur yoktur.*” ibaresinden de ilim adamlarının icma ile kabul ettikleri görüşe göre; namazı kaza etmenin ve benzeri yükümlülüklerin vacip oluşu yeni bir emir dolayısı ile. Bu hususta sahîh olan fıkıh ve usul âlimleri nezdinde de tercih edilen görüş budur. Bununla birlikte bazıları kaza yapılması

²⁷⁶ Müslim, Mesâcid, 311. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Salât, 15.

gerekir demektedirler. Böyle diyen bir kimse ise yine de uyku halinde onun mükellef olmadığı kanaatindedir.²⁷⁷

Konu ile alakalı başka bir rivayet ise şöyledir:

عَنْ عِمْرَانَ ، قَالَ : كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَإِنَّا أَسْرَيْنَا حَتَّى كُنَّا فِي آخِرِ اللَّيْلِ ، وَقَعْنَا وَقْعَةً ، وَلَا وَقْعَةَ أَحَلَّى عِنْدَ الْمَسَافِرِ مِنْهَا ، فَمَا أَيْقَظُنَا إِلَّا حَرُّ الشَّمْسِ ، وَكَانَ أَوَّلَ مَنْ اسْتَيْقَظَ فُلَانٌ ، ثُمَّ فُلَانٌ ، ثُمَّ فُلَانٌ - يُسَمِّيهِمْ أَبُو رَجَاءٍ فَتَسِي عَوْفٌ ثُمَّ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ الرَّابِعُ - وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَامَ لَمْ يُوقِظْ حَتَّى يَكُونَ هُوَ يَسْتَيْقِظُ ، لِأَنَّا لَا نَدْرِي مَا يَحْدُثُ لَهُ فِي نَوْمِهِ ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ عُمَرُ وَرَأَى مَا أَصَابَ النَّاسَ وَكَانَ رَجُلًا جَلِيدًا ، فَكَبَّرَ وَرَفَعَ صَوْتَهُ بِالتَّكْبِيرِ ، فَمَا زَالَ يُكَبِّرُ وَيَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالتَّكْبِيرِ حَتَّى اسْتَيْقَظَ بِصَوْتِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ شَكُوا إِلَيْهِ الَّذِي أَصَابَهُمْ ، قَالَ : لَا ضَيْرَ - أَوْ لَا يَضِيرُ - ارْتَجَلُوا ، فَارْتَحَلَ ، فَسَارَ غَيْرَ بَعِيدٍ ، ثُمَّ نَزَلَ فَدَعَا بِالْوَضُوءِ ، فَتَوَضَّأَ ، وَتَوَدَّى بِالصَّلَاةِ ، فَصَلَّى بِالنَّاسِ ، فَلَمَّا انْقَلَبَ مِنْ صَلَاتِهِ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مُعْتَزِلٍ لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ ، قَالَ : مَا مَنَعَكَ يَا فُلَانُ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ ؟ قَالَ : أَصَابَتْني جَنَابَةٌ وَلَا مَاءَ ، قَالَ : عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ ، فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ ، ثُمَّ سَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَاشْتَكَى إِلَيْهِ النَّاسُ مِنَ الْعَطَشِ ، فَنَزَلَ فَدَعَا فُلَانًا - كَانَ يُسَمِّيهِ أَبُو رَجَاءٍ نَسِيَهُ عَوْفٌ - وَدَعَا عَلِيًّا فَقَالَ : اذْهَبَا ، فَابْتِغِيَا الْمَاءَ فَأَطْلِقَا ، فَتَلَقِيَا امْرَأَةً بَيْنَ مَرَادَتَيْنِ - أَوْ سَطِيحَتَيْنِ - مِنْ مَاءٍ عَلَى بَعِيرٍ لَهَا ، فَقَالَا لَهَا : أَيُّنَ الْمَاءِ ؟ قَالَتْ : عَهْدِي بِالْمَاءِ أَمْسَ هَذِهِ السَّاعَةَ وَتَفَرْنَا خُلُوفٌ ، قَالَا لَهَا : انْطَلِقِي ، إِذَا قَالَتْ : إِلَى أَيُّنَ ؟ قَالَا : إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَتْ : الَّذِي يُقَالُ لَهُ الصَّابِيُّ ، قَالَا : هُوَ الَّذِي تَعْنِينَ ، فَانْطَلِقِي ، فَجَاءَ بِهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، وَحَدَّثَاهُ الْحَدِيثَ ، قَالَ : فَاسْتَنْزَلُوها عَنْ بَعِيرِها ، وَدَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِنَاءٍ ، فَفَرَّغَ فِيهِ مِنْ أَفْوَاهِ الْمَرَادَتَيْنِ - أَوْ سَطِيحَتَيْنِ - وَأَوْكَا أَفْوَاهَهُمَا وَأَطْلَقَ الْعَزَلِيَّ ، وَتَوَدَّى فِي النَّاسِ اسْتَوْا وَاسْتَقُوا ، فَسَقَى مَنْ شَاءَ وَاسْتَقَى مَنْ شَاءَ وَكَانَ آخِرُ ذَلِكَ أَنْ أُعْطِيَ الَّذِي أَصَابَتْهُ الْجَنَابَةُ إِنَاءً مِنْ مَاءٍ ، قَالَ : اذْهَبْ فَأَفْرِغْهُ عَلَيْكَ ، وَهِيَ قَائِمَةٌ تَنْظُرُ إِلَى مَا يَفْعَلُ بِمَائِها ، وَإِنَّمَا اللَّهُ لَقَدْ أَفْلَحَ عُنْها ، وَإِنَّهُ لَيَحْتَلِلُ إِلَيْنَا أَنَّها أَشَدُّ مَلَأَةً مِنْها جِبِنَ ابْتِدَاءً فِيها ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : اجْمَعُوا لَهَا فَجَمَعُوا لَهَا مِنْ بَيْنِ عَجْوَةٍ وَدَقِيقَةٍ وَسَوِيقَةٍ حَتَّى جَمَعُوا لَهَا طَعَامًا ، فَجَعَلُوا فِي ثَوْبٍ وَحَمَلُواها عَلَى بَعِيرِها وَوَضَعُوا الثَّوْبَ بَيْنَ يَدَيْها ، قَالَ لَهَا : تَعْلَمِينَ ، مَا رَزَيْنَا مِنْ مَائِكَ شَيْئًا ، وَلَكِنَّ اللَّهَ هُوَ الَّذِي أَسْقَانَا ، فَأَنْتِ أَهْلُها وَقَدْ احْتَبَسْتِ عَنْهُمْ ، قَالُوا : مَا حَبَسَكَ يَا فُلَانَةُ ، قَالَتْ : الْعَجَبُ لِقِيْنِي رَجُلَانِ ، فَذَهَبَا بِي إِلَى هَذَا الَّذِي يُقَالُ لَهُ الصَّابِيُّ فَفَعَلَ كَذَا وَكَذَا ، فَوَاللَّهِ إِنَّهُ لَأَسْحَرُ النَّاسَ مِنْ بَيْنِ هَذِهِ وَهَذِهِ ، وَقَالَتْ : بِاصْبِعَيْها الْوُسْطَى وَالسَّبَّابَةَ ، فَرَفَعَتْهُمَا إِلَى السَّمَاءِ - تَعْنِي السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ - أَوْ إِنَّهُ لِرَسُولِ اللَّهِ حَقًّا ، فَكَانَ الْمُسْلِمُونَ بَعْدَ ذَلِكَ يُغَيِّرُونَ عَلَى مَنْ حَوْلَها مِنَ الْمُشْرِكِينَ ، وَلَا يُصَيِّبُونَ الصِّرْمَ الَّذِي هِيَ مِنْهُ ، فَقَالَتْ :

²⁷⁷ Nevevi, *el-Minhâc Sahih-i Müslim Şerhi*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Karınca Polen Yayınları, İstanbul 2013, IV,75.

يَوْمًا لِقَوْمِهَا مَا أَرَى أَنَّ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ يَدْعُونَكَ عَمْدًا ، فَهَلْ لَكُمْ فِي الْإِسْلَامِ ؟ فَأَطَاعُوهَا ، فَدَخَلُوا فِي الْإِسْلَامِ ، قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ : صَبَأٌ : خَرَجَ مِنْ دِينِ إِلَى غَيْرِهِ وَقَالَ أَبُو الْعَالِيَةِ : الصَّابِئِينَ فِرْقَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ يَقْرَأُونَ الرَّبُورَ

İmran ibn Husayn el-Huzâî (r.a) anlatmaktadır:

“Hz. Peygamber ile birlikte bir seferde, gecenin sonuna dek yürüdük. Sonunda tatlı bir uykuya düştük. Öyle ki bizi uykumuzdan sadece güneşin sıcaklığı uyandırmıştı. Uykusundan ilk uyanan falan kimse sonra falan kimse sonra falan kimse sonra dördüncü olarak Ömer ibn Hattab olmuştu. Hz. Peygamber uyuduğunda uykusunda nelerin cereyan ettiğini bilemediğimizden kendisi uyanana değin kimse onu uyarmadı. Ömer uykusundan uyanıp da halkın başına gelen şeyi görünce yüksek sesle tekbir getirdi. Hz. Peygamber sesinden uyanana değin yüksek sesle tekbir getirmeyi sürdürdü. Hz. Peygamber uyanınca halkın başına gelen gafleti kendisine anlattılar. Hz. Peygamber (s.a):

“*Zararı yok, hareket edin.*” buyurdu. Hz. Peygamber harekete geçti ve biraz yürüdükten sonra namaz için inip abdest suyu istedi, abdest aldı sonra namaz için ezan okundu, halka namaz kıldırdı. Namazdan sonra cemaate döndüğünde baksa ki cemaatle namaz kılmayıp ayrı duran birisini gördü:

“*Ey falanca, seni halk ile birlikte namaz kılmaktan alıkoyan şey nedir?*” dedi. O da: “Cünüp oldum, su da yok.” dedi. Hz. Peygamber:

“*Toprağa baksana, toprak sana yeter.*” buyurdu. Sonra da Hz. Peygamber (s.a) yürüdü, ardından halk susuzluktan şikâyet etti. Bunun üzerine inip falanca ile Hz. Ali’yi çağırdı ve “*Gidip su arayın!*” dedi. İkisi yola çıktı, sonunda bir kadına rastladılar, devesi üzerinde iki büyük su kırbası arasında bulunuyordu. “Su nerede?” dediler. Kadın: “Su olan yer, dünden şimdiye kadar zamandır. Adamlarımız da yola çıktılar.” dedi. “O zaman haydi yürü” dediler ve kadını Resûlullah’a (s.a) getirip aralarında geçen konuşmayı anlattılar. Kadının devesinden inmesini söylediler. Hz. Peygamber bir kap isteyip su tulumlarının ağızlarından bu kaba su boşalttı, tulumların ağızlarını kapatıp alt ağızını açtı ve halka: “*Gelin için ve hayvanlarınızı*

sulayın” diye seslendi. Dileyen su içti, dileyen de hayvanlarını suladı. Sonunda cünüp olan kimseye de bir kap su verdi ve: “*Git bunu üzerine dökün.*” dedi. Kadın ise ayakta durmuş suyuna ne yapıldığını seyreliyordu. Vallahi su işinden ayrıldıklarında su tulumları ilk durumlarından daha çok su dolu olduğu görülüyordu. Hz. Peygamber: “*Kadın için aranızdan bir şeyler toplayın.*” dedi. Kadın için aralarından Medine hurması, un ve hurma kavutu toplayıp erzak yaparak bir elbiseye koydular. Hz. Peygamber (s.a): “*Suyundan hiçbir şey eksiltmediğimizi biliyorsun bizi sulayan ancak Allah’tır.*” buyurdu. Kadın ailesinin yanına gecikmiş olarak vardı. Ailesi: “Ey kadın seni geciktiren nedir?” dedi.

Kadın:

“Tuhaf iki adam karşıma çıktı ve beni şu dininden döndü denilen adama götürdüler. Bu kimse şöyle şöyle yaptı -kadın işaret parmağı ile orta parmağını yer ve göğü işaret ederek yukarıya kaldırdı- Allah’a yemin olsun ki bu kimse şunun ve şunun arasında bulunanların ya en sihirbazıdır yahut böyle değilse o gerçekten Allah’ın Resûlü’dür. “ dedi.

Müslümanlar bundan sonra bu kadının bulunduğu bölgedeki müşriklere sefer düzenliyorlar ama kadının bulunduğu oymağa dokunmuyorlardı. Kadın bir gün aşiretine: “Bu topluluk size bilerek saldırmıyor, müslüman olmaya ne dersiniz?” dedi. Aşireti de kadının sözünü dinleyip İslam dinine girdi.”²⁷⁸

Bir kadının aşiretinin hidayetine vesile olduğunun anlatıldığı bu hadiste, Hz. Peygamber’in hem beşerî yönü hem ilahî irtibat halindeki iki yönü görülmektedir. Eğer Nebi (s.a): “*Gözlerim uyur ama kalbim uyumaz.*”²⁷⁹ buyurduğu halde nasıl olur da güneş doğuncaya kadar uyuyup, sabah namazına uyanamadı diye sorulacak olursa buna iki şekilde cevap verilir. Bunların daha sahih ve meşhur olanına göre bu denilen haller arasında ayrılık yoktur. Çünkü kalp, sezgi, acı ve buna benzer kendisiyle alakalı duyguları fark eder ama tan yerinin ağarması ve benzeri göz ile alakalı hususları idrak edemez. Bunlar ancak gözle algılanabilmektedir. Göz ise o halde kalp

²⁷⁸ Buhârî, Teyemmüm, 5.

²⁷⁹ Buhârî, Teheccüd, 15.

uyanık olsa dahi uyumaktadır.²⁸⁰ Hz. Peygamber de her beşer gibi uyuyakalabileceği bu hadislerden anlaşılmaktadır. Yalnız kişi namazını geçireceğini bile bile uykuya dalar, tedbirini almazsa Hz. Peygamber cehennemde bu kişinin durumunu şöyle anlatmaktadır:

حَدَّثَنَا سَمُرَةُ بْنُ جُنْدَبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الرُّؤْيَا ، قَالَ : أَمَّا
الَّذِي يُتْلَعُ رَأْسُهُ بِالْحَجَرِ ، فَإِنَّهُ يَأْخُذُ الْقُرْآنَ ، فَيَرْفُضُهُ ، وَيَنَامُ عَنِ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ.

Semüre ibn Cündeb'in naklettiğine göre:

“Resûlullah (s.a), rüyasında Kur'an'ı öğrendiği halde bırakan ve farz namazını uyuyarak geçiren kişinin başının taş ile ezildiğini söylemektedir.”²⁸¹

Hz. Peygamber sabah namazından sonra rüya tabiri yapmıştır. Uzunca bir hadisten konuyla alakalı bölüm ele alınmıştır. Yukarıda değinildiği gibi insan beşeri özelliklerinden dolayı zayıf yaratılmıştır. Kişi elinde olmadan uyuyakalıp namaz vaktini geçirebilir. Hz. Peygamber ve sahabe bu gibi olaylarla karşılaşmıştır. Fakat kişi farz namazlarını önemsemeyip o vaktin geçebileceği ihtimalini önemsemeden uykuya dalarsa bunu da cezasının olduğu hadiste belirtilmiştir.

Müslüman uyku hayatını bir düzen içinde sürdürüp, yaşam biçimini bu şekilde ayarlamalıdır. Namaz vaktini önemseyerek uyuması hem bu dünyada hem de ahirette lehine bir durum teşkil etmektedir.

Şimdi de uyuyana karşı namaz kılmak ile ilgili hadisler ele alınacaktır.

3.8. Uyuyana Karşı Namaz Kılmak

Namaz kılanın önünde yatılırsa namaz kılan kişinin namazı ne derece doğru olur, bu konu hadislerle beraber ele alınacaktır.

Hz. Aişe'den gelen rivayete göre:

²⁸⁰ Eryarsoy, *Müslim Şerhi*, IV, 70.

²⁸¹ Buhârî, Ta'bir, 48.

عَنْ عَائِشَةَ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ ،
كَاعْتِرَاضِ الْجَنَازَةِ.

“Ben Resûlullah ile kible arasında cenazenin enine yatırılması gibi enine yatmış olduğum halde geceleyin namaz kılarıdı.”²⁸²

Hadiste, Hz. Aişe Hz. Peygamber’in önünde uzanıp yatarken Allah Resûlü namaz kılmaktadır. Zaten Hz. Aişe’nin hane-i saadetleri çok dar olup yatacak yer olmadığı için Hz. Peygamber’in mecburen bu halde iken namaz kıldığı anlaşılmaktadır.

Âlimler Hz. Aişe’nin aktardığı bu hadis ile kadınların, erkeklerin namazını bozmadığına dair delil getirmişlerdir. Bazı âlimler ise bu durumu Hz. Peygamber’e mahsus bir hal olarak görmüş, diğer erkeklerin böyle kılmasını hoş görmemişlerdir. Çünkü fitne korkusu, kalbin meşgul olması ve bakışların o tarafa yönelmesi söz konusu olabilir. Hz. Peygamber ise böyle durumlardan münezzehtir. Bununla birlikte o zamanın şartlarında geceleyin evlerde kandil yoktu.²⁸³ Namaz kılan kişi karanlık olduğu için etrafındaki kişileri seçemeyebilir. Hz. Peygamber de karanlıktan Hz. Aişe’yi görmemiş olabilir demişlerdir. Ebû Hanîfe ise kadının namaz kılanın yanında durması durumunda namazın bâtıl olduğunu söylemektedir. Namaz kılan kimsenin yüzünün başka birisinin yüzüne dönük olmasına gelince cumhurun mezhebine göre böyle yapmak mekruhtur. Bunu Kâdı İyâz genel olarak âlimlerden nakletmiş bulunmaktadır.²⁸⁴

Yine yukarıdaki rivayete benzer bir hadiste Hz. Aişe şöyle demiştir:

عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي صَلَاتَهُ مِنَ اللَّيْلِ كُلِّهَا وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ أَيْقَطَنِي فَأَوْتَرْتُ.

²⁸² Müslim, Salât, 267.

²⁸³ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, IV, 434.

²⁸⁴ Eryarsoy, *Müslim Şerhi*, III, 373-374.

“Hz. Peygamber ile kible arasına enine yatarken, (Allah Resûlü), gece namazı kılmakta, vitri kılmak isteyince de beni uyandırır, vitri kıldardım.”²⁸⁵

عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كُنْتُ أَنَامُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجُلَايَ فِي قِبْلَتِهِ فَإِذَا سَجَدَ غَمَزَنِي فَفَبَضْتُ رَجُلِي ، وَإِذَا قَامَ بَسَطْتُهُمَا قَالَتْ : وَالْبُيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ فِيهَا مَصَابِيحُ

Başka bir rivayette de Hz. Aişe şöyle demektedir:

“Ben Resûlullah’ın (s.a) önünde önünde ayaklarım kiblesinde iken uyurdum, secdeye vardığında da beni (hafifçe) dürter, ben de ayaklarımı toplardım. O zamanlar evlerde kandiller yoktu.”²⁸⁶

Hz. Aişe “Hz. Peygamber secdeye vardığında beni (hafifçe) dürter” demektedir. “Kadınlara dokunmak abdesti bozmaz diyenler bu cümleyi delil göstermektedirler.” Ebû Hanife görüşüne bu hadisi delil göstermektedir. Cumhûr ise bozduğu kanaatindedir. Onlar bu hadisi bir örtü üzerinden onu dürttüğü şeklinde yorumlamışlardır. Hz. Aişe’nin ‘kandiller yoktu’ diye bir izahta bulunması Hz. Peygamber eğer kandil olsaydı onun secde etmek istediğini görünce ayaklarını çeker, Hz. Aişe’nin dürtmesine ihtiyaç kalmazdı.²⁸⁷

A’miş (ö. 148/765) dedi ki: Bana Müslim (ö. 261/875) ve Mesrûk’tan (ö. 62/682) tahdis etti. O Aişe’den diye nakletti. Onun yanında namazı bozan şeyler söz edilmiş, köpek, eşek ve kadın da sayılmıştı. Bunun üzerine Aişe (r.a): “Siz bizleri eşeklere, köpeklere benzettiniz. Allaha’a yemin olsun ki ben Resûlullah ile kible arasında sedirin üzerinde yatmış olduğum halde onun namaz kıldığını görmüşümdür. Benim bir ihtiyacım olurdu da oturup da Resûlullah’ı rahatsız etmekten hoşlanmadığım için ayakları tarafından sıyrılıp giderdim.”²⁸⁸

Şimdi de vitir namazının uyku ile bağlamı ele alınacaktır.

²⁸⁵ Müslim, Salât, 268.

²⁸⁶ Buhârî, Salât, 22; Müslim, Salât, 272.

²⁸⁷ Eryarsoy, *Müslim Şerhi*, III, 373.

²⁸⁸ Müslim, Salât, 273.

3.9. Uykunun Vitir Namazı İle İlişkisi

Vitir namazı, gece kılınan son namazdır. Sözlükte *vitir* bir, üç, beş gibi tek sayıları ifade etmektedir. Kur'an'da da bu kelime Fecr suresinde “*vetr*” şeklinde geçmektedir. Hadislerde de bu namazın faziletine dair pek çok rivayet yer almaktadır. Ebû Hanîfe bu namazı vacip olarak nitelemekte, bazı rivayetlere dayanarak da üç rek'at olarak belirtmektedir.

Vitir namazını pek çok rivayette geçmesine karşın çalışmanın kapsamı doğrultusunda bu namazın, sadece uyku ile olan bağlantısı ele alınacaktır.

Cumhûra göre vitir namazının vakti yatsı namazı kılındıktan sonra başlamakta sabah namazının vaktine kadar sürmektedir. Haliyle gece başladıktan sonra kılındığı için uyku ile ilişkisi rivayetlerde görülmektedir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : أَوْصَانِي خَلِيلِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثَلَاثٍ لَا أَدْعُهُنَّ فِي سَفَرٍ ، وَلَا حَضَرٍ : رَكْعَتِي الضُّحَى ، وَصَوْمَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنَ الشَّهْرِ ، وَأَنْ لَا أَنْامَ إِلَّا عَلَى وَثْرٍ .

Ebû Hüreyre'den:

“Dostum (s.a), seferde veya mukîm iken bırakmamam gereken üç şey tavsiye etti. İki rek'at kuşluk namazı, her ay üç gün oruç tutmam ve uyumadan önce vitir namazı kılmak.”²⁸⁹

Yine Ebû Hüreyre şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: " أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ أَنْ أُوتِرَ قَبْلَ أَنْ أَنْامَ ."

“ Resûlullah (s.a), bana uyumadan önce vitri kılmamı emretti.”²⁹⁰

Hiz. Peygamber bu emir ile tedbiri tavsiye etmekte, uyuyakalıp vitir namazının kaçırılmasından duyduğu endişeyi belirtmektedir. Bu sebeple vitir namazı toplum arasında yatsı namazı kılındıktan hemen sonra eda edilmektedir. Fakat uyanabileceğine kanaat getiren kişi bu namazı uyuyup uyandıktan sonra gece

²⁸⁹ Ebû Dâvûd, Vitir, 7. Bu hadis “hasen”dir.

²⁹⁰ Tirmizî, Vitir, 3. Bu hadis “hasen-garib”dir.

namazından sonra kılsa bu daha efdaldir. Nitekim bu husus bir hadiste şöyle belirtilmektedir:

Resûlullah'tan rivayet edilmiştir ki, O (s.a) şöyle buyurmaktadır:

وَرُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ أَنَّهُ قَالَ: " مَنْ خَشِيَ مِنْكُمْ أَنْ لَا يَسْتَيْقِظَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ مِنْ أَوْلَاهِ، وَمَنْ طَمَعَ مِنْكُمْ أَنْ يَفُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ، فَإِنَّ قِرَاءَةَ الْقُرْآنِ فِي آخِرِ اللَّيْلِ مَحْضُورَةٌ وَهِيَ أَفْضَلُ

*“Sizden biriniz, gecenin sonunda uyanamayacağından endişe ederse gecenin evvelinden (yatmadan önce) vitri kılsın ve sizden biriniz, gecenin sonunda kalkmaya kalktığına kanaat ederse vitri gecenin sonunda kılsın. Çünkü gecenin sonunda okunan Kur’an’da rahmet melekleri hazır bulunurlar ve o daha faziletlidir.”*²⁹¹

Teheccüd vaktinden önce uyuyup, teheccüd namazından sonra gecenin sonunda vitir namazı kılmaya bu hadis delildir. Kişi uyanacağına dair kendinden emin ise veya bir başkasının onu uyaracağını biliyorsa bu namazı gecenin sonunda kılabilir.²⁹²

Hiz. Peygamber’in bu konu hakkındaki ikazı vitir namazının vacip olduğuna dair delil getirilebilir mi diye bir soru sorulursa, cevabı evet olmalıdır. Bu namaz nafil namazların üstünde bir yer teşkil etmektedir.²⁹³ Beşeriyetin getirdiği zaafiyetlerden dolayı kişi uyuyakalıp vitir namazını kılmazsa neler yapmalıdır, şu hadisler bu soruya cevap vermektedir:

Ebû Said el-Hudrî’den (r.a) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a) şöyle buyurmaktadır:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ نَامَ عَنْ وَتْرِهِ ، أَوْ نَسِيَهُ ، فَلْيُصَلِّهِ إِذَا ذَكَرَهُ .

*“Her kim vitir namazını uykuda geçirir veya unutursa hatırladığı ve uyandığı zaman hemen kılsın.”*²⁹⁴

²⁹¹ Tirmizî, Vitir, 3. Ayrıca bkz. Müslim, Müsafirîn, 162. Bu hadis “hasen”dir.

²⁹² Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, III, 11.

²⁹³ Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, III, 12.

²⁹⁴ Ebû Dâvûd, Vitir, 6; Ayrıca bkz. Tirmizî, Vitir, 11. Bu hadis “sahih”tir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ " قَالَ: " مَنْ نَامَ عَنْ وَتْرِهِ فَلْيُصَلِّ إِذَا أَصْبَحَ.

Zeyd ibn Eslem'den rivayet edilmiştir ki, Resûlullah şöyle buyurmuştur:

*"Her kim vitir namazını uykuda geçirirse sabah kılsın"*²⁹⁵

Vitir namazının ne zamana kadar kaza edilebileceği yönünde bu hadislerle dayanılarak ihtilaf bulunmaktadır. Fakat Ebû Hanife'ye göre vitrin kazası vacip niteliği taşımakta ve farz namazların kazası nasılsa vitrin kazası da öyle kılınmalıdır. Hz. Peygamber'in vitri ne zaman kıldığını Hz. Aişe şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَيْسٍ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنْ وَتْرِ رَسُولِ اللَّهِ قَالَتْ: " رَبِّمَا أُوْتِرَ أَوَّلَ اللَّيْلِ، وَرَبِّمَا أُوْتِرَ مِنْ آخِرِهِ " فُلْتُ: كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَتُهُ، أَكَانَ يُسِرُّ بِالْقِرَاءَةِ أَمْ يَجْهَرُ؟ قَالَتْ: " كُلُّ ذَلِكَ كَانَ يَفْعَلُ رَبِّمَا أَسْرًا، وَرَبِّمَا جَهْرًا، وَرَبِّمَا اغْتَسَلَ فَنَامَ، وَرَبِّمَا تَوَضَّأَ فَنَامَ "

Abdillah ibn Ebî Kays'dan rivayet edildiğine göre: O dedi ki:

"Aişe'ye Resûlullah'ın vitri (nasıl kıldığı) hakkında sordum. "Bazen gecenin başında, bazen sonunda kıldardı" dedi. "(Kur'an) okuyuşu nasıldı, gizliden mi açıktan mı okurdu?" dedim. "Bazen gizliden bazen açıktan okurdu." dedi. "Bazen gusül alıp uyurdu, bazen abdest alıp uyurdu, dedi."²⁹⁶

Hz. Peygamber o anki durumuna bakarak vitri kıldardı. Gecenin başında ya da sonunda kıldardı. Cünüp olduğu zaman da ister gusül alarak uyur, ister abdest alarak uyurdu. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in vitir namazını nasıl kıldığını, cünüp olduğunda nasıl hareket ettiğini net bir şekilde anlatmıştır.

Şimdi de ahkâma dair farklı bir konu ele alınacak olup bu konunun önemine binâen çalışmaya devam edilecektir.

²⁹⁵ Tirmizî, Vitir, 11. Bu hadis "sahih"tir.

²⁹⁶ Ebû Dâvûd, Vitir, 7. Bu hadis "hasen"dir.

3.10. Uykuda Beden Mahremiyeti

Allah, insanı en güzel şekilde yaratmış ve mahlûkatın en şerefli olarak ayetlerinde nitelemiştir. Bunun içindir ki, insan, fitratında bulunan örtünme ihtiyacı ile diğer yaratılmışlardan ayrılmaktadır. İnsan, bedenini hem maddî yönden hem de manevî yönden korumakla yükümlü olup Rabbine karşı sorumludur. Bu sorumluluğun bir parçası da beden mahremiyetine dikkat etmektir. Bu önemli husus çocukluktan itibaren temelinin atılması ve çocuklara bu eğitimin verilmesi şarttır.

“Harem” kelimesi “menedilmiş, yasaklanmış” gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁷ Kişi, kendi bedenini korumakla mükelleftir. Bu noktada mahremiyet eğitimi yetişkinlerde ve özellikle çocuklarda üstünde durulması gereken bir mevzudur. Mahremiyet eğitimi, kişinin kendisine olan saygısıyla, kendi özelini korumasını ve başkalarının özel alanına saygı göstermesi gerektiği noktasında bireye katkıda bulunmaktadır. Bu eğitimin sevgi, saygı, hoşgörü ortamının hâkim olduğu, çocuklarına karşı vazifelerini bilen aile bireyleri oluşturulmasına katkı sağlayabilmektedir.²⁹⁸ Günümüzde cinsel tacizlerin arttığı görülmekte, çocuklara mahremiyet eğitimi verilerek, bireyin sağlıklı kişilik gelişimine katkı sağlanmalıdır. Çocuğa bedeninin değerli ve kendisine özel olduğunun bilinci yerleştirilmelidir. Bu eğitim ile ilgili pek çok maddeler bulunmaktadır. Bu maddelerden biri de çocuğun anne-babası ve kardeşi ile yatağını ayırma hususudur. Hz. Peygamber (s.a) de bu konunun önemine binaen hadislerinde:

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مُرُوا أَوْلَادَكُمْ
بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا ، وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ

Amr ibn Şuayb'dan o babasından o da dedesinden naklettiklerine göre:

Resûlullah şöyle buyurmuşlardır:

²⁹⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 390.

²⁹⁸ Taşçı, Ali İhsan, *Cinsel Eğitim*, İz Yayınları, İstanbul 2010, s. 27.

“Çocuklarınıza yedi yaşına gelince namazı emredin, eğer kılmazlarsa hafifçe vurun. On yaşına geldiklerinde de yataklarını ayırın.”²⁹⁹

Allah Resûlü'nün yedi yaş demesinin hikmeti bu yaşların temyiz çağı olmasından dolayıdır. İyi ile kötüyü ayırt edebilme, karşısındaki kişinin fiziksel özelliklerini çocuk o yaşta algılayabilir hale gelmektedir. İşte bu sebeple o yaşlardaki çocuğun artık kardeşi ile ayrı yataklarda yatmasını istemektedir.

Çocuklara beden mahremiyeti eğitimi verilmesi, çocukluk döneminde bu bilincin temeli atılarak yetişkin dönemine ön hazırlık yapmaktır. Yetişkinlik döneminde de bu konu her ne kadar karşı cins söz konusu olduğunda daha bariz bir biçimde ele alınmaktaysa da aslında aynı cinsten olan insanların da birbirlerinin yanında bedenlerini sınırsızca açmamaları gerekmektedir. Yani kadının kadın yanında, erkeğin de erkek yanında vücudunun özel bölgelerini gizlemesi gerekmektedir. Göbek ve diz kapağı arasındaki mahrem kısmın ihtiyaç dışında açılması her hâlükârda hoş karşılanmamaktadır. Hemcinsler arasında da anlamsız biçimde ten temasında bulunmak uygun görülmemektedir.³⁰⁰

Bedeni değerli hissederek koruma algısı, iki yönlü bir duyarlılığı sağlamaktan geçmektedir. Kişi kendi bedenine nasıl saygı duyulmasını istiyorsa karşısındaki kişinin de bedenine saygı duyması gerekmektedir. Vücudunu izinsiz ve haksız bakışlara karşı örttüğü gibi bir başkasının özeline de saygılı olmalıdır.³⁰¹ Bu konuda edep timsali Hz Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : لَا يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عُرْيَةِ الرَّجُلِ ، وَلَا الْمَرْأَةُ إِلَى عُرْيَةِ الْمَرْأَةِ ، وَلَا يُفْضِي الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ فِي تَوْبٍ وَاجِدٍ ، وَلَا تُفْضِي الْمَرْأَةُ إِلَى الْمَرْأَةِ فِي تَوْبٍ

Abdurrahman ibn Ebû Said el-Hudrî babasından şöyle rivayet etmiştir: Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

²⁹⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 26. Bu hadis “hasen”dir.

³⁰⁰ Heyet, *Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, IV, 261.

³⁰¹ Heyet, *Hadislerle İslam*, IV, 261.

*“Erkek erkeğin, kadın da kadının avret yerine bakamaz. Bir örtünün altında erkek erkeğin, kadın da kadının tenine dokunamaz.”*³⁰²

Dil âlimlerine göre *urye* lafzı çıplak ve elbisesiz olmak demektir. Erkek ile bir erkek, aynı şekilde kadın ile bir kadının aynı örtü içinde çıplak tene dokunmak haram mesabesindedir. Bu hususta ittifak bulunmaktadır. Böylesi durum halk arasında yaygınlık göstermekte, kimsenin umursamadığı bir hal aldığı görülmektedir. Hamamlar böyle bir özellik taşımaktadır. Hz. Peygamber kimse kimsenin avretine bakamayacağını bildirmektedir. İster şehvetli bakmak olsun ister de şehvetsiz bakış olsun aynı cinsin birbirlerinin avret yerlerine bakması uygun değildir. Bunlardan herhangi birisini ihmal eden bir kimse görülecek olunursa bu münkerden vazgeçirmek uygundur. Kendisine ve başkasına fitne geleceğinden korkması hali dışında böyle kimseleri uyarmak gerekmektedir.³⁰³ Kişi uyuyacağına da hemcinsi bile olsa aynı örtü içinde çıplak ten ile yatmaması ve birbirlerine bakmaması önemli bir husus teşkil etmektedir. Bu hadise benzer başka bir rivayet de Dârimî'nin “Sünen” adlı eserinde geçmektedir.³⁰⁴

Böyle bir yasağın yukarıda sayılan sebepler dışında, bir kadının mahremini gören diğer kadının gelip bunu eşine anlatabilme ihtimalidir. Bu durum toplumda karışıklıklar çıkarmakta, ciddi problemlerle karşı karşıya kalınabilmektedir. Ayrıca cinsel sapkınlıklara giden yolu engellemek de diğer bir sebep olabilmektedir.

Uyurken böylesi bir önemli konuya dikkat edilmeli, Allah ve Resûlü'nün koyduğu sınırlara önemle riayet ederek dünya ve ahiret saadetine ulaşılmalıdır.

³⁰² Müslim, Hayız, 74; Ebû Dâvûd, Hammam, 2.

³⁰³ Nevevî, *el-Minhâc*, IV, 254.

³⁰⁴ Örnek için bkz. Dârimî, *İsti'zân*, 20.

DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda “Hz. Peygamber’in uykusu” ile ilgili toplam 92 hadis incelenmiştir. Bu hadislerden 58’i “uyku adabı”, 34 hadis de “uykunun ahkâmı” ile ilgilidir.

“Uyku adabı” ile ilgili incelediğimiz 58 hadis vardır. Bu konu hakkında Buhârî’den 24, Müslim’den 21, Ebû Dâvûd’dan 23, Tirmizî’den 15, Nesâî’den 2 ve İbn Mâce’den 2 hadis alınmıştır. Ele alınan 58 hadisten 41’i sahîh, 10’u hasen, 2’si hasen-sahîh, 3’ü hasen-garib, birisi hasen-sahîh-garib, birisi de zayıf hadistir.

“Uykunun ahkâmı” ile ilgili de 34 hadise ulaşılmıştır. Bu konu hakkında Buhârî’den 9, Müslim’den 11, Ebû Dâvûd’dan 15, Tirmizî’den 9 ve İbn Mâce’den de 4 hadis alınmıştır. Ele alınan 34 hadisten 20’si sahîh, 9’u hasen, 2’si hasen-garib, 2’si hasen-sahîh, birisi de zayıftır.

Hadislerin sıhhatine genel olarak bakıldığında, tamamına yakınının makbul olduğu görülmüştür. Taranılan kaynaklar göz önüne alındığında, konu ile ilgili hadislerin önemli bir kısmı tesbit edilmiştir.

SONUÇ

Allah, insanoğlunun doğasına uyku gibi bir nimet bahşederek kişinin dinlenmesini ve bu sayede ertesi güne hazırlanmasını sağlamaktadır. Uyku konusu bu yönüyle, araştırmacıların da dikkatini çekmiş, uykunun mahiyetine dair araştırmalar yapmışlardır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte uyku hakkında bazı bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular, uykunun insan yaşantısında ne denli önemli olduğunu göstermiştir.

Uyku, bilincin işlevini yitirmesine sebep olmakta, kişinin çevre ile irtibatını kesmektedir. Bu durumun sebebi, Allah'ın uykuda iken ruhları kabzetmesi ve tekrar uyanınca iade etmesidir. Uykunun dört evresi bulunmaktadır ve bu evrelerin ilk ikisi, uykuya geçiş sürecidir. Son iki evrede ise uyku derinleşmekte ve beyin, komadaki hastaların beynindeki sinyalleri vermektedir. Bir de REM uykusu denilen derin uyku dönemi vardır ki rüyalar bu dönemde görülmektedir.

Uyku evrelerinin Kur'ân-ı Kerîm'de ayrı adlarla geçtiği görülmektedir. Bu evrelerin ilk ikisine tekâbül eden kelime “sine” ve “nüâs” kelimeleridir. “Sine”, uykuya geçiş sürecidir. “nüâs” ise uykunun biraz daha derinleşip göze geçmesi haline denilmektedir. Uyku evrelerinin son ikisine karşılık gelen kelimeler “rukûd” ve “hücû” kelimeleridir. “Rukûd” derin uyku olup, Ashab-ı Kehf'in uykusu ayetlerde bu kelime ile anlatılmaktadır. “Hücû'ya” ise, gece uykusu denilmekte müminlerin gece kalkıp ibadet etmelerinden bahsedilirken bu kelime kullanılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de ve rivayetlerde uyku ve adabı ile ilgili bilgiler verilmiş; fakat uykunun mahiyeti ile ilgili bilgiler tafsîlatlı bir şekilde ele alınmamıştır. İnsanın niçin uyuduğu konusunda bilgilere ulaşılmışsa da nasıl uyuduğu konusu hala açığa kavuşturulmamıştır.

Rivayetler incelendiği takdirde Hz. Peygamber'in uyumadan önce kapısını kapattığı, kap kacağın üstünü örttüğü, su kabının ağzını bağladığı, ateşin fitilini söndürerek olası yangınlara karşı tedbirler aldığı tespit edilmiştir. Yatağına varmadan önce abdestini aldığı, dişlerini misvakladığı, gözlerine sürme çektiği, yatacağında da

toz, kir, haşerattan korunmak için gerekli önlemler aldığı görülmüştür. Yatağına uzandıktan sonra elini başının altına koyup uzanmış, sağ tarafına ve kibleye karşı dönerek Allah'ı zikretmiştir. Gece uyanınca abdest suyunun kirlenmemesi için önce ellerini yıkamış, sonra abdestini alarak dualarını okumuş ve gece ibadetlerini eda etmiştir. Hz. Peygamber'in hayatında namaz çok önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple uyku vakitlerini namaza göre tanzim etmiştir. Gayet planlı ve programlı uyuyarak hiçbir vaktini zayi etmemiştir. Uykusuzluk sorunu olan ve uykusunda korkan kimseye de çeşitli dualar önermiştir.

Ahkâm hadisleri, şer'î hüküm koyan hadislerdir. Haram, helal, mekrûh vs. kavramlar ahkâm hadisin alanına girmektedir. Uyku, insan yaşantısında önemli bir zaman dilimi teşkil ettiğinden dolayı ibadet hayatını etkilemektedir. Uyuyan kişi uykusunu da ibadet hayatına göre tanzim edip sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber (s.a), hayatının her döneminde tertip, düzen, temizlik ve tedbire riayet etmiştir. İbadetlerini kasten uyuyarak ihmal etmemiş, tembelliğe yenilmemiştir. Müslümanların görevi, her konuda olduğu gibi uyurken de Allah Resûlü'nün sünnetine ittiba etmek, O'nun yaşadığını hayatına geçirerek başka insanlara örnek olmaktır.

Muhakkak ki her çalışma gibi tezimizde de bazı eksiklikler bulunmaktadır. Zaman darlığı ve imkânsızlıklar nedeniyle hadislerin Arapça kaynaklarda geçen şerhleri yeterince incelenememiştir. Ayrıca derin bir tahrir araştırması yapılamamıştır. Fakat tezimiz, sonraki çalışmalara ışık tutabilecek bir nitelik taşımaktadır.

TABLOLAR

Konu	Uykunun Adabı	Uykunun Ahkâmı
Kaynak		
Buhâri	24	9
Müslim	21	11
Ebû Dâvûd	23	15
Tirmizî	15	9
Nesâî	2	-
İbn Mâce	2	4

Konu	Uykunun Adabı	Uykunun Ahkâmı
Sihhat Durumu		
Sahîh	41	20
Hasen	10	9
Hasen-sahîh	2	2
Hasen-sahîh-garib	1	-
Hasen-garib	3	2
Zayıf	1	1

KAYNAKÇA

Alper, Yusuf - Bayraktar, Erhan - Karaçam, Özgür, *Herkes için Psikiyatri*, Era Yayıncılık, İstanbul 1997.

Arı, Abdüsselam, “Uyku”, *Diyanet İslam Asiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Arkonuç, Sibel, *Psikoloji*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 1993.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

Aynî, Bedreddin (ö. 855/1451), *Umdetü’l-Kârî fi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, I-XXV, (thk: Abdullah Mahmud Muhammed Ömer), Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1971.

Azîmabâdî, Ebü’t-Tayyib Muhammed Şemsü’l-Hak İbn Emîr Alî ed-Diyânüvî (ö. 1329/1911), *Avnü’l-Ma’bûd*, (thk: Abdurrahman Muhammed Osman), Muhammed Abdü’l-Muhsin Yayınları, 2. Baskı, Medine 1969.

....., *Avnü’l-Ma’bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, I-XIV, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1410.

Bahammam, Ahmed S., “İslâmî bir Perspektiften Uyku”, (çev. Faruk Özdemir), *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, Gümüşhane 2010.

Balcı, Kadriye, *Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi’nde Çalışan Yetişkin Bireylerin Beslenme Durumları ile Uyku Kalitesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Ankara 2017.

Bardakoğlu, Ali, “Ehliyet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.

Beyhakî, Ebû Bekir İbn el-Hüseyin (ö. 458/1065), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-XI, (thk: Muhammed Abdü'l-Kadir Ata), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.

Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, (çev: Şadi Eren), Selsebil Yayınları, İstanbul 2010.

Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2000.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/869), *el-Câmiu's-Sahih*, I-VIII, Katar 2015.

Çağrıçı, Mustafa, “Uyku”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul tsz.

Çeker, Orhan, “İhtilâm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Çelebi, İlyas, “Klasik Bir Kelam Problemi Olarak İsim-Müsemma Meselesi”, *İlmî Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Sayı: III/I, İstanbul 1998.

Çelik, Ömer – Kaya, Murad – Öztürk, Mustafa, *Üsve-i Hasene*, Altınoluk Yayınları, İstanbul tsz.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdirrahmân ibn el-Fazl (ö. 255/869), *Sünenü Dârimî*, I-II, Mektebetü'l-Verrak, Riyad 1992.

....., *Sünenü Dârimî*, I-VI, (trc. ve thk: Abdullah Aydınlı), MadveYayınları, İstanbul 1995.

Davudoğlu, Ahmed, *Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi Selâmet Yolları*, I-IV, Fazilet Neşriyat, İstanbul 2017.

Dee, Nerys, *Rüyaları Anlamak*, (çev: Nilüfer Kavalalı, İlhan Yayınevi, İstanbul 1997.

Demir, Başaran, “Uyku Bozuklukları”, *Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı İç Hastalıkları Dergisi*, 9(3), Ankara 2002.

Doğruyol, Hasan, “Kaylûle”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

Dölek, Adem, “Mikroplar Bir Nev’i Cin mi?” *Hadis Tetkikleri Dergisi*, Sayı: III/I, 2005.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş’as b. es-Sicistanî el-Ezdî (ö. 275/888), es- *Sünen*, Mektebetü’l-Verrak, Riyad 1992.

....., *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, (haz: Necati Yenieli, Hüseyin Kayapınar), I-XVI, Şamil Yayıncılık, İstanbul tsz.

Ebû Gudde, Abdülfettah (ö. 1997), *Zamanın Kıymeti*, (çev: Enbiya Yıldırım), Otto Yayınları, 2017 Ankara.

Ece, Hüseyin Kerim, *İslâm’ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn (ö. 1999), *Silsiletü’s-Sahîha*, I-IX, Mektebetü’l-Meârif, Riyad 2008.

Enç, Mithat, *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*, Karatepe Yayınları, Ankara 1990.

Enç, Nuray, Kurt, Seda, “Yoğun Bakım Hastalarında Uyku Sorunları ve Hemşirelik Bakımı”, *Türk Kardiyol Dern Kardiyovasküler Hemşirelik Dergisi*, 2013, 4/(5).

Ersöz, İsmet, “Ashâb-ı Kehf”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

Erul, Bünyamin, *Hadislerin Dili İlk Hadis Belgesi Hemmâm’ın Sahîfesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.

Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı*, (çev: Koytak, Cahit, Ertürk, Ahmet), İşaret Yayınları, İstanbul tsz.

Eşrefoğlu, Rûmî (ö. 874/1469), *Müzekkin-Nüfûs*, (çev: Nedim Duru), Salâh Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul 1972.

Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl), (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-Gayb*, I-XXXIII, (thk: Muhammed Ali Baydûn), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.

Foulquie, Paul, *Pedagoji Sözlüğü*, (çev: Cenap Karakaya), Sosyal Yayınları, İstanbul 1994.

Gazzâlî, Hucetü'l-İslâm Ebû Hâmid, (ö. 505/1111), *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, I-VI, (çev: Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınevi, İstanbul 1974.

Gelişken Akyüz, Rûveyda, *İleri Evre Akciğer Kanserli Hastalarda Uyku Kalitesi Ve Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.

Gürün, O. A., *Psikoloji Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul tsz.

Heyet, *Hadislerle İslam*, I-VII, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Heysemî, Nûruddîn Ali İbn Ebî Bekir (ö. 807/1405), *Mecmâ'u'z-Zevâid ve Menbâ'u'l-Fevâid*, (çev: Hüseyin Kaya), I-XX, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2015.

....., *Mecmâ'u'z-Zevâid ve Menbâ'u'l-Fevâid*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Dâru's-Selâm, Riyad 2000.

....., *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XVII, Dâru Taybe, Riyad 1432.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh (ö. 751/1350), *Zâdü'l-Meâd*, (çev: Vecdi Akyüz, Ali Vasfi Kurt, Salim Öğüt), I-VI, İklim Yayınları, İstanbul 1990.

İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebü'l-Fidâ (ö. 774/1373), *Tefsîru İbn Kesîr*, I-VI, (thk: Salah Abdü'l-Fettâh el-Hâlidî), Dâru'l-Fârûk, Amman 1429.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed (ö.276/889), *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, (thk: Seyyid Ahmed Sakar), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1398.

İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed İbn Yezîd (ö. 273/887), *es-Sünen*, I-II, Mektebetü'l-Verrak, Riyad 1992.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sadr, Beyrut 2010.

....., *Lisânü'l-Arab*, I-XVIII, Edebü'l-Havze Yayınları, Kûm 1405.

İmamoğlu, Vahit, “Uyku ve Ölümün Tabiatıyla ilgili Çağdaş Müslüman Yorumlarda Nefs ve Ruh Anlayışı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, s. 236.

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz İbn Mûsâ İbn İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), *Şifâ-i Şerîf Şerhi*, I-III, (trc. ve şerh: Mehmet Yaşar Kandemir), Tahlil Yayınları, İstanbul 2014.

....., *İkmâl el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*, I-VIII, (thk: Muhammed ibn İsmail), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1428

Karapınar, Fikret, *Anlatım Özellikleri Açısından Sahih-Hasen Rivayetler ve Mevzû Haberler*, Adal Ofset, Konya 2009.

Kasapoğlu, Abdurrahman, “Kur'an'ın Amaçları Açısından Uyku Hakkında Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2004).

Kastallânî, Ebû Bekir Kutbüddîn Muhammed (ö. 686/1287), *İrşâdü's-Sârî*, I-XV, (thk: Muhammed Abdü'l-aziz el-Halidî), Beyrut 2009.

Kaynak, Hakan, *Uyku*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998.

Kocaer, Abdullah Feyzi, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, Kelebek Yayınları, İstanbul tsz.

Kutub, Seyyid (ö. 1966), *Fî Zilâli'l- Kur'an*, (çev: Mehmet Emin Saraç vd.), I-XVI, Merve Yayınları, İstanbul tsz.

Mâlik İbn Enes, Ebû Abdillâh (ö. 179/795), *el-Muvatta'*, (haz. Muhammed Fuâd Abdülbâki), I-II, Beyrut, Lübnan 1985.

Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ (ö. 1979), *Tefhîmü'l-Kur'ân*, I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

Münzirî, Ebû Muhammed (ö. 656/1258), *et-Terğîb ve't-Terhîb*, I-VI, (çev. A. Muhtar Büyükçınar vd.), Huzur Yayınevi, İstanbul 2009.

Müslim, İbnü'l- Haccâc el- Kureyşî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-III, (thk: Şaban Kurt), Mektebetü'l-Verrak, Riyad 1992.

Nesâî, Ebû Abdirrahman (ö. 303/915), *Amelü'l-Yevmi ve'l-leyle*, (çev: Naim Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn (ö. 676/1277), *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim*, I-XVIII, thk. Halil Memun Şeyha, Dâru'l-Marife, Beyrut 1417.

....., *Riyâzü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, (çev. ve şerh M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), Erkam Yayınları, İstanbul 1997.

....., *el-Minhâc Sahîh-i Müslim Şerhi*, I-XII, (çev: M. Beşir Eryarsoy), Karınca Polen Yayınları, İstanbul 2013.

Örenç, Aşır, “Kütüb-i Sitte Hadisleri Özelinde Şeytan, Mahiyeti ve Yaratılışı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta 2012/2, Sayı: 29.

Özafşar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Otto Yayınları, Ankara 2015.

Özçelik, Fatih - Erdem, Murat - Bolu, Abdullah - Gülsün, Murat, “Melatonin: Genel Özellikleri ve Psikiyatrik Bozukluklardaki Rolü”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2013, 5/2.

Peker, Hüseyin, *Namaz Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım (ö. 425/1033), *Müfredât Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, (çev: Yusuf Türker), Pınar Yayınları, İstanbul 2016.

San'ânî, Ebû İbrahim Muhammed (ö. 1182/1768), *Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûği'l-Merâm*, I-IV, (thk: Halil Memun Şeyha), Dâru'l-Marife, Beyrut 2005.

Sunar, Cavit, "Beynimizin Ruhsal Mucizeleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1978, XXII, sayı: I.

Süleymanova, Naile, "Ashab-ı Kehf Olayı Üzerine Tıpta ve Dinimizde Uyku", *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshab-ı Kehf Sempozyumu: 20-22 Eylül 2012 Kahramanmaraş*.

Taberî, Muhammed İbn Cerîr (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, (thk: Muhammed Ali Beydûn), Beyrut 1971.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed ibn Muhammed (ö. 321/933), *Hadislerle İslam Fıkhı*, I-VII, (çev: M. Beşir Eryarsoy), Kitâbî Yayınları, İstanbul 2009.

Taşçı, Ali İhsan, *Cinsel Eğitim*, İz Yayınları, İstanbul 2010.

Taşkıran, Nihal, *Gebelerde Uyku Kalitesinin Değerlendirilmesi*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2009.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-IV, thk: Şaban Kurt, Mektebetü'l-Verrak, Riyad 1992.

....., *Şemâil-i Şerif Şerhi*, (çev: Mehmet Yaşar Kandemir), I-III, Tahlil Yayınları, İstanbul 2016.

....., *Sünenü Tirmizî*, (çev: Osman Zeki Mollamehmetoğlu), I-VI, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul tsz.

Tuzcu, Volkan, "Uyku Sadece Dinlenmek İçin Mi?", *Lalegül Dergisi*, 2017, Yıl:5, sayı:49.

Yalın, Hayat, "Yoğun Bakımda Uykusuzluk", *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul, 2016, 20/1.

Yardımlı, Ali, *Peygamberimizin Şemâili*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2015.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (ö. 1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Azim Yayınları, İstanbul tsz.

Yeşil, Muhammed Hulusi, *Rukye Konusunu İşleyen Rivayetlerin Tesbiti ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.

Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*, I-VI, Uysal Kitabevi, Konya 1986.

Ziyalar, Adnan, *Psikiyatrik Semiyoloji ve Medikal Psikoloji*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı Yayınları, İstanbul 1981.

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	--

ÖZGEÇMİŞ

Hatice Yerlikaya, 1983 yılında Konya’da doğmuştur. 2004 yılında Açık Öğretim İmam Hatip Lisesi’nden mezun olmuştur. 2013 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim İlahiyat Önlisans programından, 2015 yılında da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun olmuştur.

2014 yılından 2017 yılına kadar, Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı çeşitli Kur’an kurslarında Geçici Öğreticilik görevlerinde çalışmıştır. 2017 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Akkise Merkez Kur’an Kursuna, Kur’an Kursu Öğreticisi olarak atanmıştır. Bu görevini hâlen sürdürmektedir. Evli ve 4 çocuk annesidir.

İletişim Bilgileri:

e-mail adresi: haticebabayigit83@gmail.com.

Telefon: 0542 346 53 96.